СЕРІЯ КНИГ
ГІРКА ПАМ'ЯТЬ

До 75-х роковин Голодомору 1932-1933 років в Україні

ТРАГІЧНІ РОКИ

м. Костянтинівка, Костянтинівський район

З метою забезпечення належного вшанування пам'яті жертв геноциду Українського народу та на підтримку ініціатив Координаційної ради з підготовки заходів у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932 – 1933 років в Україні постановляю:

До 75-х роковин Голодомору 1932-1933 років в Україні

...сприяти громадським організаціям, благодійним фондам, окремим громадянам у їх діяльності з ушанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні, проведення ними науково-пошукової та просвітницької діяльності;

забезпечити за участю науковців, дослідників Голодомору в Україні, представників громадських організацій збирання свідчень очевидців Голодомору 1932 – 1933 років в Україні.

З УКАЗУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
№ 250/2007
«Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932 – 1933 років в Україні»

Серія книг «Гірка пам'ять»

До 75-х роковин Голодомору
1932-1933 років в Україні

ТРАГІЧНІ РОКИ

м. Костянтинівка, Костянтинівський район Донецької області

Історичний нарис,
свідчення мешканців міста та району, документи,
вшанування пам'яті жертв Голодомору

Донецьк
2008

ББК 63.3 (4УКР-4ДОН) 6-49
К-41

К-41 **Трагічні роки. м. Костянтинівка, Костянтинівський район Донецької області.** Історичний нарис, свідчення мешканців міста та району, документи, вшанування пам'яті жертв Голодомору – //Серія книг «Гірка пам'ять» – Упорядн. Блєднов С.Ф. – Донецьк: КП «Регіон», СПД Блєднов, 2008 – 192 с.

ISBN 978-966-96648-6-0 (наскрізний)
ISBN 966-7696-94-4

У книзі опубліковані матеріали про голодомор на Донеччині у 1932-1933 роках, зокрема у м. Костянтинівці та Костянтинівському районі, надано свідчення очевидців голоду, опубліковано дослідження істориків і краєзнавців, методичну розробку, архівні документи та матеріали про вшанування пам'яті жертв Голодомору.

Розрахована на широкий читацький загал та рекомендована як методичний посібник при вивченні теми Голодомору.

ББК 63.3 (4УКР-4ДОН) 6-49

ISBN 978-966-96648-6-0 (наскрізний)
ISBN 966-7696-94-4

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про Голодомор 1932-1933 років в Україні

Верховна Рада України постановляє:

вшановуючи пам'ять мільйонів співвітчизників, які стали жертвами Голодомору 1932-1933 років в Україні та його наслідків;

шануючи всіх громадян, які пережили цю страшну трагедію в історії Українського народу;

усвідомлюючи моральний обов'язок перед минулими та наступними поколіннями українців і визначаючи необхідність відновлення історичної справедливості, утвердження в суспільстві нетерпимості до будь-яких проявів насильства;

відзначаючи, що трагедія Голодомору 1932-1933 років в Україні офіційно заперечувалася владою СРСР протягом багатьох десятиріч;

засуджуючи злочинні дії тоталітарного режиму СРСР, спрямовані на організацію Голодомору, наслідком яких стало знищення мільйонів людей, руйнування соціальних основ Українського народу, його вікових традицій, духовної культури і етнічної самобутності;

співчуваючи іншим народам колишнього СРСР, які зазнали жертв внаслідок Голодомору;

високо цінуючи солідарність та підтримку міжнародної спільноти у засудженні Голодомору 1932-1933 років в

Україні, що відображено в актах парламентів Австралії, Аргентинської Республіки, Республіки Грузія, Естонської Республіки, Італійської Республіки, Канади, Литовської Республіки, Республіки Польща, Сполучених Штатів Америки, Угорської Республіки, а також у розповсюдженій як офіційний документ 58-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН Спільній заяві з нагоди 70-х років Голодомору – Великого голоду 1932-1933 років в Україні, яку підписали Аргентинська Республіка, Азербайджанська Республіка, Народна Республіка Бангладеш, Республіка Бєларусь, Республіка Бенін, Республіка Боснія і Герцеговина, Республіка Гватемала, Республіка Грузія, Арабська Республіка Єгипет, Ісламська Республіка Іран, Республіка Казахстан, Канада, Держава Катар, Киргизька Республіка, Держава Кувейт, Республіка Македонія, Монголія, Республіка Науру, Королівство Непал, Об'єднані Арабські Емірати, Ісламська Республіка Пакистан, Республіка Перу, Південно-Африканська Республіка, Республіка Корея, Республіка Молдова, Російська Федерація, Королівство Саудівська Аравія, Сирійська Арабська Республіка, Сполучені Штати Америки, Республіка Судан, Республіка Таджикистан, Туркменістан, Демократична Республіка Тимор-Лешті, Республіка Узбекистан, Україна та Ямайка, а також підтримали Австралія, Держава Ізраїль, Республіка Сербія і Чорногорія та 25 держав – членів Європейського Союзу;

виходячи з Рекомендацій парламентських слухань щодо вшануваня пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років, схвалених Постановою Верховної Ради України від 6 березня 2003 року № 607-IV, та Звернення до Українського народу учасників спеціального засідання Верховної Ради України від 14 травня 2003 року щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років, схваленого Постановою Верховної Ради України від 15 травня 2003 року № 789-У, в якому Голодомор визнається актом геноциду Українського народу

як наслідок зумисних дій тоталітарного репресивного сталінського режиму, спрямованих на масове знищення частини українського та інших народів колишнього СРСР;

визначаючи Голодомор 1932-1933 років в Україні відповідно до Конвенції від 9 грудня 1948 року про запобігання злочину геноциду та покарання за нього як цілеспрямований акт знищення людей, приймає цей Закон.

Стаття 1. Голодомор 1932-1933 років в Україні є геноцидом українського народу.

Стаття 2. Публічне заперечення Голодомору 1932-1933 років в Україні визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв Голодомору, приниженням гідності Українського народу і є противоправним.

Стаття 3. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень зобов'язані:

Брати участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу;

сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості та культури, поширенню інформації про Голодомор 1932-1933 років в Україні серед громадян України та світової громадськості, забезпечувати вивчення трагедії Голодомору в навчальних закладах України;

вживати заходів щодо увічнення пам'яті жертв та постраждалих від Голодомору 1932-1933 рр. в Україні, в тому числі спорудження у населених пунктах меморіалів пам'яті та встановлення пам'ятних знаків жертвам Голодомору;

Забезпечувати у встановленому порядку доступ наукових та громадських установ і організацій, вчених, окремих громадян, які досліджують проблеми Голодомору 1932-1933 років в Україні та його наслідки, до архівних та інших матеріалів з питань, що стосуються Голодомору.

Стаття 4. Держава забезпечує умови для проведення

досліджень та здійснення заходів з увічнення пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні на основі відповідної загальнодержавної програми, кошти на виконання якої щорічно передбачаються в Державному бюджеті України.

Стаття 5. Прикінцеві положення.

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України:

1) визначити статус і функції Українського інституту національної пам'яті та забезпечити його утримання за рахунок коштів державного бюджету як спеціального уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері відновлення та збереження національної пам'яті українського народу;

2) у тримісячний термін з дня набрання чинності цим Законом:

подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законодавчих актів України у відповідність із цим Законом;

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

забезпечити перегляд і скасування органами виконавчої влади прийнятих ними нормативно-правових актів, що не відповідають цьому Закону;

3) вирішити в установленому порядку за участю Київської міської державної адміністрації питання щодо спорудження у м. Києві до 75-х роковин Голодомору 1932-1933 років в Україні Меморіалу пам'яті жертв голодоморів в Україні.

Президент України В. ЮЩЕНКО

м. Київ
28 листопада 2006 року
№ 376–V

УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні

З метою забезпечення належного вшанування пам'яті жертв геноциду Українського народу та на підтримку ініціатив Координаційної ради з підготовки заходів у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні постановляю:

1. Кабінету Міністрів України розробити у місячний строк із залученням Координаційної ради з підготовки заходів у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні та затвердити План заходів на 2007-2008 роки у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні, передбачивши в ньому, зокрема:

заходи з роз'яснення положень Закону України «Про Голодомор 1932- 1933 років в Україні»;

забезпечення складання списків жертв Голодомору в Україні, формування Національної книги пам'яті та відповідних регіональних книг пам'яті, а також складання єдиного списку постраждалих від Голодомору;

встановлення в населених пунктах України, жителі яких

постраждали від Голодомору, відповідних пам'ятників та пам'ятних знаків;

здійснення дальших заходів щодо спорудження у місті Києві пам'ятника визначному досліднику Голодомору 1932-1933 років в Україні Джеймсу Мейсу;

здійснення додаткових заходів щодо визнання міжнародною спільнотою, зокрема Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй та Європейським Парламентом, Голодомору 1932-1933 років в Україні геноцидом Українського народу;

заходи зі сприяння українській громадськості за кордоном в організації та проведенні до 1 жовтня 2007 року в установленому порядку міжнародного конкурсу на краший проект пам'ятника жертвам Голодомору 1932-1933 років у місті Вашингтоні (Сполучені Штати Америки);

вивчення питання щодо можливості встановлення в інших іноземних державах відповідних пам'ятників та пам'ятних знаків жертвам Голодомору 1932-1933 років в Україні;

забезпечення співробітництва з Міжнародним координаційним комітетом Світового конгресу українців для планування відзначення 75-х роковин Голодомору в Україні;

проведення у 2008 році в місті Києві Міжнародного форуму, присвяченого 75-м роковинам геноциду Українського народу;

заснування грантів науковцям для дослідження Голодомору 1932-1933 років в Україні;

забезпечення формування єдиного реєстру документів, матеріалів, пов'язаних із Голодомором 1932-1933 років в Україні, у тому числі здійснення заходів щодо повернення в установленому порядку в Україну відповідних документів з інших держав;

проведення в населених пунктах України тематичних виступів творчих колективів, діячів культури та мистецтва;

організацію та проведення закордонних турів творчих колективів з метою поширення правдивої інформації про трагедію Голодомору 1932-1933 років в Україні, організацію тематичних виставок у парламентах, урядових установах іноземних держав;

організацію в населених пунктах України постійно діючих експозицій, виставок архівних документів, фотоматеріалів, творів мистецтва та літератури, які відображають події, пов'язані з геноцидом Українського народу, формування та оновлення відповідних музейних зібрань, зокрема в краєзнавчих музеях;

створення художнього та документальних фільмів про події часів Голодомору 1932-1933 років в Україні;

проведення конкурсів на створення кращого твору літератури, твору образотворчого мистецтва, музичного твору на вшанування пам'яті жертв геноциду Українського народу;

видання, перевидання та розповсюдження наукових, науково-популярних, художньо-публіцистичних праць, збірок документів та матеріалів про Голодомор 1932-1933 років в Україні, а також здійснення заходів щодо перекладу та видання іноземними мовами окремих тематичних видань для розповсюдження їх за межами України;

проведення у навчальних закладах і військових частинах тематичних уроків, лекцій про історичні події Голодомору 1932-1933 років в Україні;

вирішення в установленому порядку питання щодо поглибленого вивчення в загальноосвітніх та вищих навчальних закладах причин та наслідків Голодомору в Україні;

організацію серед школярів, студентів та педагогічних працівників всеукраїнського конкурсу науково-пошукових

робіт «Голодомор 1932-1933 років. Україна пам'ятає»;

започаткування та забезпечення проведення щорічної всеукраїнської акції «Колосок пам'яті» із покладання учнями загальноосвітніх навчальних закладів колосків пшениці до пам'ятників, меморіалів жертвам геноциду Українського народу;

випуск в обіг поштової марки і конверта у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні та здійснення спецпогашення поштової марки.

2. Кабінету Міністрів України забезпечити завершення спорудження до 1 жовтня 2008 року у місті Києві до 75-х роковин Голодомору 1932-1933 років в Україні Меморіалу пам'яті жертв голодоморів в Україні, передбачене підпунктом 3 пункту 2 статті 5 «Прикінцеві положення» Закону України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні».

3. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям:

утворити у місячний строк відповідні координаційні ради, включивши до їх складу представників громадськості, для забезпечення організації та проведення заходів у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932- 1933 років з Україні, забезпечити розроблення за участю координаційних рад та затвердити відповідні плани заходів;

сприяти громадським організаціям, благодійним фондам, окремим громадянам у їх діяльності з ушанування пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні, проведення ними науково-пошукової та просвітницької діяльності;

забезпечити за участю науковців, дослідників Голодомору в Україні, представників громадських організацій збирання свідчень очевидців Голодомору 1932-1933 років в Україні;

внести у тримісячний строк пропозиції щодо відзначення державними нагородами України громадян, які зробили вагомий внесок в дослідження Голодомору 1932-1933 років в Україні, донесення правди про трагедію до української та світової громадськості;

створити до кінця 2007 року списки мешканців регіонів, що постраждали від Голодомору 1932-1933 років в Україні, вжити заходів щодо належного впорядкування місць поховань жертв геноциду Українського народу;

вжити в установленому порядку заходів щодо демонтажу пам'ятників та пам'ятних знаків, присвячених особам, причетним до організації та здійснення Голодомору 1932-1933 років в Україні та політичних репресій, а також щодо перейменування в установленому порядку вулиць, площ, провулків, проспектів, парків та скверів у населених пунктах України, назви яких пов'язані з такими особами.

Державному комітету телебачення та радіомовлення України, Національний телекомпанії України, Національній радіокомпанії України забезпечити широке висвітлення у засобах масової інформації заходів у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні, а також виготовлення та розповсюдження інформаційної продукції, організацію циклів теле- та радіопередач з тематики Голодомору в Україні.

Президент України В. ЮЩЕНКО

м. Київ
28 березня 2007 року
№ 250/2007

ДОРОГІ СПІВВІТЧИЗНИКИ!

Вихід у світ цього видання – яскраве свідчення того, що до такого складного і болючого питання нашої історії підійшли глобально і, разом з тим, – системно та грунтовно. Працівники архівів, представники влади, науковці і очевидці тих жахливих подій долучились до всеукраїнської акції, що допомогла нам систематизувати наявну інформацію і зробити рішучий крок до правди, рішучий крок до історичної справедливості та національної злагоди.

Впевнений, що лише в такий спосіб – через уважне вивчення та грунтовний підхід, ми віднайдемо правду, встановимо реальні передумови, масштаби та наслідки цієї страшної трагедії і тим самим віддамо належне добрій пам'яті невинних жертв Голодомору 1932-1933 років.

Як свідчать матеріали книги, Донеччина теж понесла великі втрати. Нехай це фундаментальне видання стане продовженням належного вшанування жертв такої страшної смерті, свідченням нашої з вами поваги, милосердя, уважного ставлення до своєї історії та переконливим застереженням для майбутніх поколінь.

З повагою,

Голова Донецької облдержадміністрації **В.І. ЛОГВИНЕНКО**

ДОРОГІ СПІВВІТЧИЗНИКИ!

Голодомор 1932-1933 років був величезною трагедією всього українського народу.

Питання Голодомору є центральним питанням в новітній історії України. Пошукові загони загальноосвітніх шкіл району долучились до всеукраїнської акції щодо збору свідчень та підняли на поверхню спогади, які довгі роки хоронилися в серцях очевидців тих страшних подій минулого століття.

Звертаючись до Вас, шановні співвітчизники, хочу сказати, що ця Книга «Пам'яті» стане взірцем вшанування пам'яті за померлими від голоду в Україні, поваги та шанобливого ставлення до людей похилого віку, які можливо пережили Голодомор, або були його очевидцями, милосердя, добра та поваги до історичного минулого нашої держави.

Голова Костянтинівської райдержадміністрації ***В.І. БЕЛЕНЕЦЬ***

ДОРОГІ СПІВВІТЧИЗНИКИ!

1932-1933 рік найчорніший час в історії України, про який ми не повинні забувати.

Навіть через багато років ступати боляче стежками жахливої трагедії, яка сталася на благословенній землі квітучого українського краю.

Ніде у світі не зафіксовано голоду, подібного тому, що випав тоді на долю однієї з найродючіших країн. Як могло статися, щоб у житниці світу зник хліб, люди залишилися без жодної зернини?

Нехай кожен із нас торкнеться частинки вічного, відчинить свої душі й серця для пам'яті про ті страшні роки, зробить все для того, щоб ніколи за будь-яких обставин подібна трагедія більше не спіткала Україну.

Костянтинівський міський голова Ю.Н. РОЖЕНКО

ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС

Костянтинівський район утворений – 7 березня 1923 року.

Населення – 19,1 тис.осіб.

Площа – 1172 кв.км.

Адміністративний центр – Костянтинівка.

Костянтинівський район знаходиться в північній частині Донецької області. Територію району перетинають автотраси державного значення (Слов'янськ – Донецьк – Маріуполь), територіального (Червоноармійськ – Артемівськ – Костянтинівка – Дзержинськ), залізниця, яка здійснює перевезення на 600 адресів країн близького та далекого зарубіжжя.

На початку 1923 року на території УРСР було проведено реформу адміністративно-територіального розподілу, в результаті якого повіти і волості були скасовані, а замість них утворилися округи і райони. У складі Бахмутського округу було утворено Костянтинівський район з центром у селищі Костянтинівка. У ньому розміщалося 33 колгоспи, 7 радгоспів і 7 підсобних господарств. Основним їх напрямком було вирощування зернових культур і тваринництво, проте набирало силу овочівництво і садівництво. Найбільшого підйому сільськогосподарські підприємства району досягли у 60-80-і роки. За цей період Костянтинівський район шість разів був переможцем республіканського змагання з вирощуванню овочів. Високі показники були досягнуті завдяки трудівникам Ордена Червоного Прапору імені

50-річчя Великого Жовтня радгоспу «Берестовий», радгоспів «Микитівський», «Хімік», «Червона Зірка», «Дружківський». Найбільш високих врожаїв зернових досягли колгоспи імені XX з'їзду КПРС, імені Леніна, «Широкий шлях», імені Димитрова, а в тваринництві – радгосп «Костянтинівський» і племінне господарство «Червона зірка».

З південного сходу на північний захід протікає річка Кривий Торець, яка належить до басейну Сіверського Дінця. На території району знаходиться регіональний ландшафтний парк "Клебан-Бик", найпривабливіше місце для відпочинку й туризму. Він утворений на площі 2900,1 гектара по обидва береги Клебан-Бикського водосховища. Парк є природно-охоронним рекреаційним підприємством місцевого значення. Сім його відділень розташовані на територіях Костянтинівського та Артемівського районів. Особливе зацікавлення туристів викликає геологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення «Клебан-Бикське оголення», яке утворилися на прибережних ділянках стародавнього Пермського моря. Крім пам'яток природи загальнодержавного значення, до складу парку входять природні ділянки з унікальними природно-територіальними комплексами. На північному сході Костянтинівського району біля селища Олексіїво-Дружківка розташована одна з головних геологічних пам'яток природи загальнодержавного значення – «Дружківські закам'янілі дерева».

Економіку району представляють більш 380 підприємств різних форм власності: 2 промислових, 28 сільськогосподарських, 68 фермерських господарств і 3 будівельних.

У користуванні сільськогосподарських підприємств району знаходиться 52 779 гектарів землі. На цій землі підприємствами вирощується зерно, соняшники, овочі, фрукти, виробляються м'ясні і молочні продукти. У районі працює

найпотужніший в Донецькій області тепличний комбінат ТОВ „Перспектива". Торговельне обслуговування здійснюється через 75 підприємств роздрібної торгівлі, 4 підприємства пов'язані з побутовими послугами.

Освіту надають 23 загальноосвітні школи і 25 дошкільних закладів. Із них 9 шкіл І-ІІІ ступенів, 11 навчально-виховних комплексів (школи-сади), аграрно-економічний ліцей, спеціалізована школа І-ІІІ ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів, спеціалізована школа І-ІІІ ступенів з поглибленим вивченням інформатики і програмування. У 8 загальноосвітніх закладах облаштовано 9 комп'ютерних класів, 9 шкіл підключені до мережі Інтернет. Працює Костянтинівський сільськогосподарський технікум Луганського національного аграрного університету, який здійснює навчання за спеціальностями „Агрономія", „Землевпорядкування", „Будівництво споруд".

У Костянтинівському районі існує об'єднана система охорони здоров'я на базі центральної районної лікарні, яка включає 2 лікарні, 10 амбулаторій (8 з них – амбулаторії сімейної медицини) і 24 фельдшерсько-акушерських пунктів.

Культурно-масовою і спортивною роботою займаються 32 будинки культури, районна дитяча музична школа, 26 бібліотек, 22 спортивних майданчика і дитячо-юнацька спортивна школа „Колос".

Завдяки родючим землям зростають перспективи розвитку Костянтинівського району. Зараз в ньому здійснюється реалізація 3 інвестиційних проекти. ТОВ "Константа-Агро" реалізує проект "Організація виробництва із випуску комбікормів і переробки сільськогосподарської продукції" вартістю 1,1187 мільйона доларів США. ПП "Український бекон" веде реалізацію проекту "Будівництво й експлуата-

ція свинокомлексу” вартістю 24,130 мільйона доларів США. ВАТ “Європродукт” здійснює проект “Організація виробництва щодо вирощування птахів і їх переробки” вартістю 17 324,3 тисячі доларів США.

ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС

Місто Костянтинівка утворена у 1870 році.

Населення – 86,8 тисяч чоловік.

Площа – 66 квадратних кілометра.

Адміністративний центр Костянтинівського району. Місто обласного підпорядкування, розташоване на півночі Донецької області на річці Кривий Торець (басейн Сіверського Дінця) за 57 кілометрів від Донецька. На території міста функціонує залізничний вузол, що забезпечує транспортний зв’язок Костянтинівки з іншими районами Донбасу, України і Росії. Перевезення пасажирів у межах міста здійснюють трамваї, автобуси і таксі.

Костянтинівка заснована поміщиком Номікосовим, який на честь свого сина Костянтина дав назву поселенню. Відлік історії майбутнього міста розпочався з моменту відкриття регулярного руху залізниці, коли Костянтинівка стала вузловою станцією.

Наприкінці XIX століття бельгійські акціонери викупили у Номікосова 500 десятин землі для будівництва заводів. Невдовзі поруч з залізопрокатним, скляним, дзеркальним, хімічним та пляшковим заводами виникли населені пункти, які у подальшому злилися і об’єдналися у місто. Так з“явилася Костянтинівка.

У 1923 році Костянтинівка стала центром утвореного Костянтинівського району і віднесена до розряду селищ міського типу (1926), а в 1932 році одержала статус міста

обласного підпорядкування.

Костянтинівка – батьківщина перших рубінових зірок Кремля, спеціального скла для Мавзолею та Ермітажу. У цьому місті виробляється оптичне і броньоване скло, сталініт та триплекс, калібрована сталь і шлакоситал. Костянтинівське скло широко використовується в авіації, зокрема, при оснащені космічних кораблів. Руками костянтинівських майстрів була виготовлена кришталева чаша фонтану для всесвітньої виставки у Нью-Йорку, дзеркала для Кремлівського палацу з'їздів, облицювальні матеріали для станцій Петербурзького метро.

Економічний, фінансовий, науковий і культурний потенціал міста представляють 20 промислових підприємств, 9 будівельних організацій, 8 філіалів банків, ДП "Український науково-дослідницький інститут скла", 3 філіали вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації, медичне училище, індустріальний технікум, 16 загальноосвітніх шкіл, 12 лікарняних закладів, 4 бібліотеки, краєзнавчий музей, школа мистецтв, Палац культури і дозвілля, три парки культури та відпочинку, три сквери, кінотеатр, дитячо-юнацька спортивна школа, один стадіон, 30 спортивних майданчиків, і плавальний басейн.

Спеціалісти єдиного в Україні науково-дослідницького інституту скла винайшли десятки унікальних видів будматеріалів. Потужний залізничний вузол відправляє продукцію костянтинівських підприємств на 600 адресів близького і далекого зарубіжжя.

В обсязі відвантаженої продукції питома вага підприємств металургії складає 33,7%, виробництва інших неметалевих мінеральних виробів – 20,8%, харчової промисловості –12,7%, хімічної промисловості – 6,1%, машинобудівної – 6,5%, іншого виробництва – 17,4%.

Про культурне життя костянтинівців дбають колективи художньої самодіяльності палацу культури «Октябрь»: дитячий ансамбль естрадного танцю «Барбарис», ансамбль «Калинка», театр гумору та казки «Видбивач», народна вокальна студія – лауреати численних конкурсів.

Тринадцять релігійних організацій і дві общини Євангельських християн піклуються про духовність городян. На території міста діють 4 православні церкви. За благословенням єпископа Донецького у Костянтинівкі заплановано будівництво храма на честь Успіння Божої Матері.

Є чим пишатися костянтинівцям і в спорті. 30 майстрів, 105 кандидатів, 2 майстри міжнародного класу з легкої атлетики, 30 – члени обласних команд з різних видів спорту. Д.Вепренцов член збірної України з греко-римської боротьби. Тридцятирічну історію має секція спортивного туризму «Орієнтир».

Костянтинівка живе, працює і примножує славу Донбасу…

1912.

ОБЩЕСТВО

ДОНЕЦКИХЪ СТЕКОЛЬНЫХЪ и ХИМИЧЕСКИХЪ ЗАВОДОВЪ

въ Константиновкѣ, Екатериносл. губ.

АДРЕСЪ для писемъ и заказовъ: *Почт. отд. Дмитріевскій пос., Екатерин. губ.*

АДРЕСЪ для телеграммъ: *Константиновка — Стекло.*

Фабричн. марка „ДВА КОЛОКОЛА"

Прейсъ-Курантъ

Бемскихъ, матовыхъ и узорчатыхъ оконныхъ стеколъ и зеркалъ.

Этимъ уничтожаются всѣ предыдущіе прейсъ-куранты.

МОСКВА.
Т-во Типо-Литографіи И. М. Машистова,
Б. Садовая, соб. домъ.
1912.

ОБЩЕСТВО

ДОНЕЦКИХЪ СТЕКОЛЬНЫХЪ ЗАВОДОВЪ

въ Сантуриновкѣ,

близъ станціи КОНСТАНТИНОВКА, Южныхъ жел. дор.

Основано въ 1895 году.
Функціонируетъ съ 1897 г.

Имѣетъ три завода:

1) Стекольный. 2) Химическій. 3) Бутылочный.

1) СТЕКОЛЬНЫЙ ЗАВОДЪ

имѣетъ двѣ громадныя печи-бассейны для варки и фабрикаціи стекла. Каждый бассейнъ вмѣщаетъ въ себѣ до 20.000 пудовъ стеклянной массы и топится безпрерывно днемъ и ночью, безъ остановки. Работа идетъ въ 3 смѣны.

Рабочихъ на Стекольномъ заводѣ до 1200.

Вырабатываетъ
оконное БЕМСКОЕ стекло.

По толщинѣ: одинарное, полуторное, двойное и тройное. Также: матовое, матово-узорчатое и узорчатое.

КАЧЕСТВО СТЕКЛА

считается самымъ лучшимъ въ Россіи, такъ какъ работается бельгійскимъ способомъ и бельгійскими мастерами. Отличается бѣлизной, чистотой, прозрачностью и наивысшей равномѣрной толщиной, что особенно цѣнится въ бемскомъ стеклѣ. Оно также чрезвычайно мягкое и податливо въ рѣзкѣ.

Количество вырабатываемаго стекла доходитъ до 1.000.000 квадратныхъ метровъ въ годъ.

УПАКОВКА тщательная и не оставляетъ желать лучшаго.

ЧОРНІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

Економічна руйнація селянських господарств завершилося у 1931 році, але розкуркулення проводилося ще протягом кількох наступних років. За своїми методами друга хвиля розкуркулення нічим не відрізнялася від попередньої, але за своїм змістом вона проходила вже за інших соціальних обставин. Поставивши селянські господарства під свій всеохоплюючий контроль, партія намагалася встановити такий же контроль і над колгоспним селянством й повністю підпорядкувати його своїм господарсько-політичним цілям. Таким чином, боротьба за виконання плану з колективізації змінилася боротьбою за виконання плану з хлібозаготівель серед охоплених колективізацією українських селян. Партійне керівництво країни знало, що наслідком колективізації в Україні стало зменшення виробництва зерна, але, незважаючи на це, з України у 1930 році було вивезено 7,7 млн. тонн хліба, що складало 33% всього зібраного врожаю. Слід згадати, що в найбільш урожайному 1926 році по Україні було вивезено усього 3,3 млн. тонн, тобто 21% (19).

Досить показовий той факт, що у процентному відношенні в Україні було вилучено значно більшу кількість зерна, ніж у Росії чи інших республіках. На Україні вирощено 27% усього хліба, а хлібоздачу встановили у розмірі 38% від усього зібраного врожаю. До цього слід додати, що врожайність розраховувалася часто теоретично й завжди

була завищена проти фактичної. Весною 1931 року Україна була забезпечена посівним матеріалом на 95%. Знаючи такі обставини, Москва на 1931 рік запланувала хлібоздачу у розмірі попереднього року, тобто 7,7 млн. тонн. Фактично на Україні у 1931 році було зібрано лише 18,3 млн. тонн, та й вирощене зібране не повністю. За деякими даними втрати склали 30%. Колгоспники не бажали працювати за трудодні, які не отоварювалися навіть натур-оплатою. У збиральній кампанії врожаю 1931 року лише в 750 колгоспах України брали участь до 30 тисяч червоноармійців, тобто до 40 чоловік в одному колгоспі. Другий секретар ЦК КП(б)У М.М. Хатаєвич після обстеження ряду господарств встановив, що на роботу у колгоспах не виходило майже 20% працездатних, а 30% виробило не більше 50 трудоднів. До таких "дезорганізаторів колгоспного виробництва" влада почала широко застосовувати примусові заходи у вигляді виключення з колгоспу, позбавлення присадибних ділянок, а то й садиб. У звичному порядку практикувалося розкуркулення з наступним виселенням усієї сім'ї.

Боротьба комуністів за виконання плану хлібоздачі із врожаю 1931 року велася з небувалою жорстокістю й затягнулася до весни 1932 року. У своїх постановах початку 1932 року ЦК КП(б)У практично констатував, що річний план хлібопоставок державі з врожаю 1931 року не виконаний. Цифри, наведені в постановах, свідчили про те, що можливості села були вже вичерпані. Але тією ж постановою становище кваліфікувалося як результат шкідництва, невміння "по-більшовицькому мобілізувати партійні, комсомольські та колгоспно-бідняцько-середняцькі маси на справжню боротьбу за хліб". Керівництво багатьох районів було покаране. По-іншому партія діяти не могла та, зрештою, і не вміла.

Для заохочення виконання плану хлібозаготівель застосовувалися заходи економічного впливу. Практикувався продаж дефіцитних матеріалів промислового виробництва в обмін на зерно. Було видано наказ про повторний переобмолот соломи. Заборонявся продаж промислових товарів у районах, які не виконали план хлібоздачі. Уже 18 березня 1932 року ЦК КП(б)У був вимушений припинити хлібозаготівлю у колгоспному секторі і в той же час розгорнути збір посівного фонду, а найбільш постраждалим від голоду організовувати допомогу продуктами харчування.

Весною 1932 року в Україні було всього лише 55% необхідного для сівби зерна, й уряд змушений був повернути 135 тисяч тонн українського ж зерна для сівби у вигляді позики. Колгоспники задовго до врожаю 1932 року практично голодували, що не могло не вплинути на підготовку грунту до сівби й обробіток самих посівів. Для цієї роботи привозилися робітники з промислових підприємств.

Озлоблені пограбуванням під час хлібозаготівель 1931-1932 років селяни остаточно втратили віру в колгоспний лад, чому сприяло невміле керівництво з боку вищестоячих організацій. Г.І. Петровський у своїй доповідній записці в ЦК КП(б)У Косіору 15.11.1932 року повідомляв, що "липень, серпень і вересень пройшли при такому безгосподарному керуванні, нагляді і слабкій дисципліні, що збирання хліба явно розбазарюється...". Він зазначав, що у Старокаранському районі Донецької області при обмолоті втрачалося 20-30% зерна, що йшло у відсів. У Старобільському, Біловодському і Сватівському районах за станом на середину листопада 1932 року незбираними залишалися у полі 2 тисячі гектарів соняшнику. Велику відповідальність за такі "порядки" він покладав на керівництво. Петровський зазначав, що керівництво не знало господарського стану на селі,

партійні й господарські керівники змінювалися по 2-3 рази за місяць. У той же час "самодіяльність колгоспів, правлінь й всієї колгоспної маси зводиться нанівець, їхнього голосу у плані сільськогосподарського виробництва й особливо по зміцненню сівообігу – не чути...".

Незважаючи на зримі факти й неодноразові прохання уряду України зменшити планові завдання, московський уряд фактично продублював план хлібозаготівель на 1932 рік у розмірі 7,7 млн. тонн. Щоправда, зрозумівши необхідність повернення на Україну частини її ж посівного матеріалу, план держпоставок з 7,7 млн. тонн було зменшено до 6,6 млн. тонн. Але й цей план з врожаю 1932 року та ще й при втраті більше 40% при збиранні, був не те що завищеним, а й фактично неможливим для виконання.

У липні 1932 року у столиці України Харкові було зізвано спеціальну, третю Всеукраїнську конференцію КП(б)У, на якій було поставлено всього лише одне питання: стан на селі. На цю конференцію з Москви прибули найближчі помічники Й. Сталіна – голова уряду СРСР В. Молотов і секретар ЦК ВКП(б) Л. Каганович. Вони однозначно заявили учасникам конференції, що уряд готовий за будь-яку ціну забрати в Україні заплановану кількість хліба.

Враховуючи специфіку Донбасу під час реорганізації адміністративно-територіального поділу України, до Донецької області було приєднано 18 сільськогосподарських районів для створення власної продовольчої бази. На 1932 рік план хлібоздачі Донецькій області встановлювався у розмірі 35,6 млн. пудів. На першій установчій обласній конференції, що проходила 20-21 липня 1932 року, обговорюючи серед інших питань і стан сільського господарства, констатувалося, що у деяких колгоспах до цих пір не видана натуроплата за 1931 рік. Відзначався й високий рівень

управлінського апарату в колгоспах. Називалися колгоспи, у яких на одного працюючого в полі припадало до 10 нахлібників. Проте не ці й подібні неподобства знайшли відображення в резолюції обласної партійної конференції. В ній окремо підкреслювалося: "Парторганізація повинна бути готова до всіляких вилазок класового ворога і його агентури. Рішучій опір дати рештками куркульства, його роботі на розлад, правоопортуністичному "скигленню ", лівацьким "ухилам ". Нещадне викорінення помилок минулого року, надання конкретної допомоги й більшовицьке керівництво на кожній ділянці сільськогосподарської роботи в радгоспі й МТС забезпечить Донбасу нові вирішальні перемоги на селі" (20). В цілому жодного слова не було сказано в резолюції про засуху, яка грунтовно підкосила сільське господарство України. Але замість допомоги село одержало грабіж.

За цією політичною тріскотнею ховалося фактичне, надзвичайно важке становище у сільському господарстві. Так у зернорадгоспах області весняна сівба 1932 року проводилася по погано підготовленому грунту й тривала замість двох тижнів вдвічі довше і у пізні строки. Обласна партконференція проводилася під час жнив, і вже було видно фактичний рівень врожайності. А він, наприклад, по радгоспу "Шахтар" складав: озимої пшениці – 4 центнера з гектара, ярої пшениці – 4,8, ячменю – 6,3, проса – 7,1, кукурудзи 4 центнера з гектара. Цей же радгосп у 1931 році одержав урожай озимої пшениці до 26 центнерів з гектара, а ярої по 10 центнерів з гектара.

По Мар'їнському району врожайність у 1932 році складала: озимої пшениці – 3 центнери, ячменю – 5 центнерів, ярої пшениці – 4 центнери, жита – 2 центнери, вівса – 5 центнерів, проса – 6 центнерів, кукурудзи – 7 центнерів з гектара. Приблизно таке ж становище було і в інших сільськогосподарських підприємствах та районах області.

У першому півріччі 1932 року у свинорадгоспах області від 3539 свиноматок одержано 26409 поросят, із яких до двомісячного віку здохло 30,3%, а старших за двомісячних – ще 15%. Це в середньому по тресту, а у радгоспі ім. 1 Травня здохло 58,9% поросят, у радгоспі ім. Горлівських Шахтарів – 43,6%. у радгоспі "Металіст " – 49%, у радгоспі ім. газети "Правда" – 47,4% тварин. Причин декілька. Перш за все погана організація праці, знеосібка й зрівнялівка у системі оплати тваринників, відсутність матеріальної зацікавленості у збереженні поголів'я, нестача кормів, погане ветеринарне забезпечення. Як результат, у колгоспі ім. Литвинова у липні 1932 року виявлено захворювання свиней одночасно сапом, поносом та паратифом. Забезпеченість кормами по тресту складала менше 60% необхідної кількості. На фермах працювало п'ять ветеринарних лікарів замість 19 за нормою. Не вистачало й робітників по догляду за тваринами. Причиною відсутності кадрів були несвоєчасна оплата праці, погані виробничі умови. На свинофермі відсутні навіть примітивні побутові умови, не було ні лазень, ні пралень. І перспектив на по-ліпшення виробничих та побутових умов не було. Виділені асигнування на 1932 рік в сумі 3107 тисяч карбованців для будівництва нових свиноферм за станом на 20.08.1932 року були освоєні лише на 40% (21).

У більшості господарств явно відчувалася відсутність грамотних і порядних керівників. Так, директор радгоспу "Сільінтерн" Ровенецького району якийсь Кандауров займався приписками й зовсім занедбав роботу. До 27 вересня 1932 року він ще не приступив до здавання хліба. Голова сільради Великоянісольського району замість організації

необхідних сільгоспробіт "займався самопостачанням, систематично влаштовував пиятики з комірником і рахівником" (22). Були і справжні самодури серед сільської "еліти". У радгоспі "Гірник" Макіївського району один з комсомольців відібрав у жінки колоски, які вона зібрала вже по збираному полю й несла додому для прохарчування сім'ї (23).

Деякі керівники поспішали видати колгоспникам аванс на трудодні, тим більше, що офіційно це було дозволено у межах 10% від одержаного врожаю.. Ті колгоспи, котрі не могли вчасно провести обмолот, відавали зерно у снопах. Ця практика була вимушеною, адже дощі заважали обмолоту і зерно могло загинути. Потім весь цей хліб буде відібрано у селян, а керівники покарані "за розбазарювання".

Проте у більшості випадків у колгоспах процвітала вседозволеність, у якій брало участь і районне начальство. У Темрюківську сільраду Володарського району 25 серпня1932 року для розгляду справ про крадіжку зернофуражу у колгоспах району прибули районний прокурор та суддя. Разом з ними прибув уповноважений районної парторганізації. Усі вони перш за все напилися, у п'яному стані підняли стрілянину з пістолета, а уповноважений напівроздягнений почав бігати за колгоспницями, що поверталися з роботи, доки не був затриманий місцевими чоловіками (24).

Розвал видно було у всьому.

У більшості колгоспів і радгоспів до кінця вересня у степу залишався скошений, але не заскирдований хліб. Він проростав, лежачи на землі, і ставав повністю непридатним. "Серце завмирає, коли дивишся на такі безпорядки. Хліб гниє...", – з гіркотою відзначала потомствена селянка Марія Грузно з колгоспу ім. Сталіна Міловського району.

При такому стані справ про виконання держпоставок не могло бути й мови. Наказом ОГПУ від 16.09.1931 року на всій території області було заборонено торгівлю хлібом до 15.10.1933 року. Передбачалося, що до цього часу виконання держпоставок буде завершено.

20 листопада1932 року вийшла постанова РНК УРСР "Про заходи по посиленню хлібозаготівель". У ній райвиконкомам надавалося право зараховувати у фонд хлібозаготівель усі натуральні фонди у тих колгоспах, які не виконали план хлібоздачі. Цією постановою усі колгоспи позбавлялися навіть насіннєвих, фуражних і продовольчих фондів. Пропонувалося припинити видавання будь-яких натуральних авансів, включаючи не лише зерно, а й олійні культури, корм для тварин тощо, але саме страшне – наказувалося відібрати у колгоспників уже видане раніше зерно. Раніше дозволена видача на трудодні натурального авансу тепер кваліфікувалася як розкрадання колгоспного зерна з метою зриву держпоставок. На колгоспи, які не виконували встановлених планів хлібоздачі, керівництво вимагало накладати штрафи у вигляді додаткового завдання з м'ясозаготівель у розмірі п'ятнадцятимісячного плану. Проте навіть цей штраф не звільняв колгоспи від виконання встановленого плану по зерну. Таким чином, у колгоспів відбирався увесь вирощений врожай, а у колгоспників навіть те зерно, яке вони одержали за свою працю. Із сіл вивозилася колгоспна і відібрана у селян худоба, явно прирікаючи на неможливість не лише прожити зиму, але й провести весняну сівбу 1933 року.

30.10.1932 року секретар Донецького обкому партії Акулов повідомив секретареві ЦК КП(б)У Хатаєвичу, що окрім посланців ЦК у села з області послано 20 чоловік керівного складу та 47 відповідальних обласних працівників. Ак-

тив районів мобілізований і поставлений контролерами над молотилками і за вивезенням зерна. У жовтні по області вдалося вивезти на заготівельні пункти 13956 тонн, у першій половині листопада – 13377, у другій – 11654 тонн зерна. "До відстаючих районів, колгоспів і сіл, говорилося у звіті, застосовано рішучі заходи впливу по лінії постачання промтоварами. Заборонено ввезення товарів у відстаючі райони й запропоновано вивезти наявні товари із сіл, які зовсім погано виконали плани хлібозаготівель" (25).

Зерно вивозилося на залізничні станції, але оскільки не було підготовлених приміщень, часто звалювалося просто на відкриті майданчики. Частину зерна засипали у напівзруйновані будівлі церков.

Яким чином проводилася хлібозаготівля, свідчать архівні документи. Ось один з них: "При безпосередній участі секретаря райкому партії і голови райвиконкому Старокерменчицького району проводилися повальні обшуки в нічний час у робітників радгоспу "Шахтар", де забирали різноманітні культури, починаючи від 6-8 до 32 кг у окремих осіб. Під час обшуку були допущені погрози револьвером, а також мали місце крадіжки різних предметів і продуктів у робітників, як наприклад, сушені вишні, подушки тощо"(26). Ці факти були відомі контрольній комісії при райкомі компартії, але заходів до таких "заготівельників" ніхто не вживав. Багато членів партії на місцях бачили, що із села забирається останнє зерно, що явно прирікало селян на голодну смерть і, природно, не могли спокійно дивитися на таку перспективу. Для того, щоб підбурити членів партії, які ще не втратили людяності, до нелюдських дій, 29.11.1932 року секретарям міськрайпарткомів Донецької області було розіслано секретну постанову ЦК і ЦКК КП(б)У, у якій говорилося: "Дозволити

чистку окремих осередків, що засмічені опортуністичними елементами, які знаходяться під кулацьким впливом, саботують виконання плану хлібозаготівель". (27)

Вже 10.12.1932 року Донецький обком партії послав у ЦК КП(б)У повідомлення про чистку партосередків сіл Артемівки і Мокрого Єланчика Макіївського району, де план було виконано за станом на 27.11.1932 року лише на 33%. Проведено чистку у селах Бойове, Володарське, Темрюк, Малий Янісоль за надзвичайно низьке виконання хлібозаготівель (28).

У кінці 1933 року за рішенням третьої сесії ЦВК СРСР було проведено перевірку і чистку серед колгоспного апарату. Стало зрозумілим, чим займаються рахівники, завгоспи, комірники та інші особи, не зайняті на виробництві. У Донецькій області цією цілеспрямованою акцією було охоплено 1423 колгоспи. В результаті було знято з роботи 2010 чоловік, віддано під суд 235 чоловік, виключено з колгоспів 187 (29).Але ніякі чистки, ніякі репресії не могли примусити селян здавати хліб. Його просто вже не було!

16 грудня 1932 року із ЦК КП(б)У й Центральної комісії з чистки партійних організацій сільськогосподарського виробництва прийшла чергова директива. У ній говорилося (*друкується мовою оригіналу*):

"...Уже предварительные материалы чистки сельпарторганов показывают исключительную засоренность сельских организаций умышленно пролезшими в ряды партии кулацкими и антисоветскими элементами, проникшими в наши ряды с прямой целью срыва мероприятий партии и правительства, развала колхозов и т. д.

В отношении таких элементов необходимо применять не только исключение из партии, но и немедленный арест и иные репрессивные меры.

Предлагаем дать районым контрольным комиссиям такие директивы:

1. Во всех случая, когда исключаются предатели партии или же проникшие в наши ряды враждебные кулацкие элементы, немедленно по телеграфу ставить перед Облпарткомом и облКК вопрос об их аресте и высылке, а в особо важных случаях немедленно произвести арест, а затем сообщить Облпарткому и ОблКК.

2. Работающим на местах комиссиям по чистке в отношении наиболее злостных исключаемых из партии элементов, ставить вопрос об их аресте и высылке, а в особых случаях выносить постановление о немедленном аресте, с дальнейшей постановкой вопроса перед областью.

3. В газетах при освещении вопроса о затесавшихся в партию врагах и людях, ставших предателями, ставить вопрос не только об изгнании их из рядов партии, как это делается сейчас, а ставить вопрос о немедленном применении к ним самых суровых карательных мер и изоляции.

В наиболее значительных случаях наказания за предательство и применения суровых карательных мер по отношению к проникшим в партию кулацким элементам, а также людям, ставшим предателями партии – печатать не только в районной, но и в областной печати.

4. Все эти случаи одновременно с передачей в газеты сейчас же передавать в Харьков для напечатания в центральной прессе" (30).

Цією постановою Центральний комітет Компартії України приносив у жертву членів партії, які намагалися перешкодити масовому голоду на Україні. Багато членів партії за цю невдалу спробу поплатилися своїми долями. Вже 26.12.1932 року Донецький обкомком партії повідомив у ЦКК КП(б)У про чистку партосередків сіл Золотий Колодязь, Дмитродар'ївка, Степанівка і Сергіївка Краматорського району, а також у селі Первомайське Луганського району. План хлібоздачі у цих селах за станом на 10.12.1932 року було виконано всього на 52,2% (31).

28.12.1932 року в Донецькій обком партії прийшло прохання, підписане головою Старомиколаївської районної комісії про арешт і виселення на Північ десятьох членів партії "...як зрадників партії і чужий елемент".

Незважаючи на усі репресії, план хлібозаготівель за станом на 1 січня 1933 року у Донецькій області було виконано лише на 76%. За цей період тільки у Старокаранському районі було засуджено керівництво п'яти колгоспів у повному складі, а всього по району майже 600 чоловік. Із усіх заарештованих 20 чоловік були засуджені до розстрілу, а інші отримали від 3 до 10 років ув'язнення. Лише за не виконання плану хлібозаготівель (32).

Восени і частково взимку 1932-1933 рр. сільське населення в основному виживало за рахунок овочів і фруктів, вирощених на присадибних ділянках. Горох, соя, чечевиця, квасоля були з'їдені ще восени. На початку зими стали вживатися кормовий і цукровий буряк. Саме в цей час, 6 грудня 1932 року, вийшла в світ постанова ЦК КП(б)У й РНК України "Про занесення на "чорну дошку" сіл, які злостиво саботують хлібозаготівлю". Цей документ складено у стилі судового присуду. "Зважаючи на особливо ганебний провал хлібозаготівель в окремих районах України, РНК і ЦК ставлять перед облвиконкомами і обкомами, райвиконкомами і райпарткомами завдання зламати саботаж хлібозаготівель, що його організували куркульські і контрреволюційні елементи, знищити опір частини сільських комуністів, які стали фактичними провідниками саботажу". Це розпорядження вищої влади України звучало як бойовий наказ, яким фак-

тично наказувалося розпочати знищення усього селянства. Але ще до його прийнятя, 27.11.1932 року, С. Косіор направив у обкоми секретну директиву, у якій були таки фрази: "Добитися викриття куркульських і антирадянських елементів", "Організувати в прискореному порядку суд, а ухвалу суду, а також його виконання опублікувати в місцевій районній пресі", "Негайно опублікувати про арешти й притягнення до суду комуністів, що намагаються обманювати державу й організувати саботаж хлібозаготівель" (33).

Секретар Донецького обкому партії Акулов відразу ж відреагував на такі документи повідомленням про те, що в області занесено на "чорну дошку" сім колгоспів. Він констатував, що за станом на 25.11.1932 року план по області виконано на 59,2%, у тому числі по колгоспах на 62%, радгоспах – 65,6%, одноосібниках – 64,4 %, "куркулях" – на 39%. У своєму донесенні він відзначав, що через слабкість апарату допущено велику заплутаність у обліку зданого зерна. Дані організацій, що здають і заготівляють, сильно розходяться. Він ставив до відома, що в глибинках області накопичилося й не вивозиться 25 тисяч тонн зернових культур, із них 13 тисяч тонн пшениці й жита. (34). Як бачимо, у Донецькій області хліб був і можна було уникнути голоду!

На кінець січня 1933 року з області було забрано увесь насіннєвий, фуражний і продовольчий фонди. Донбас не виконав план не лише по колгоспах, а й по радгоспах і по одноосібниках. Заготівля тривала у той час, коли селяни вже стали вимирати від голоду цілими селами. Ця заготівля прийняла характер відвертого бандитизму, бо відбиралося вже не лише зерно, а й усе, що було їстивне. Ці жалюгідні крихти їстивного ні в які хлібоздачі вже не відправлялися. Ними користувалися самі бандити, у яких фактично на селі перетворилися активісти разом з партійною і радянською владою.

Взимку у більшості сімей практично не залишилося нічого придатного для вживання в їжу. Щоб хоча б якось вижити, люди почали харчуватися лушпинням з картоплі, буряка, навіть корою дерев. Ці "продукти" сушили, розтирали, додавали полови і пекли з такого "тіста" коржі. Коли й вони були з'їдені чи відібрані місцевими активістами, у їжу стали вживати буряковий жом, порожні кукурудзяні качани. По селах поїли навіть собак та кішок. Люди почали пухнути з голоду і вмирати. Якщо в сім'ї залишалися ті, хто був здатний хоч якось пересуватися, вони покійників ховали без гробів і не на цвинтарі, а просто у своїх дворах.

Від безвиході сільське населення стало вживати у їжу падло. Про це керівництво і області, і республіки знало із щодекадних донесень органів ГПУ, але реагували не по-людськи. Так, заступник голови обласної КК-РКІ Петерсон відправив 09.03.1933 року в райони лист такого змісту: "В умовах жорстокої класової боротьби на селі розгромлене куркульство нині ухитряється різними вилазками і формами боротьби проти заходів партії та уряду у справі організаційно-господарського зміцнення колгоспів. Останнім часом виявлено ряд випадків, коли ворожий нам елемент, готуючи їжу з непридатних продуктів, падли тощо розповсюджує чутки про "голод" і т. ін. ОблКК-РКІ категорично забороняє у подібних випадках створювати (для розслідування) які б то не було комісії й бригади"(35). Голоду, який вже наступив, партійне керівництво давало політичне забарвлення, звалюючи все на міфічного "класового ворога". Але й це не межа! У селі Розсохуватому 01.03.1933 року якийсь Р.Ф. з дружиною зарізали й з'їли двох своїх дітей. На закритому засіданні райпарткому, який відбувся 05.03.1933 року, винесли постанову вважати винним самого Р., "...який, будучи батьком зарізаних і з'їдених двох дітей, маючи в наяв-

ності гроші й продукти, довів умисно всю сім'ю до виснаження від голоду й бузувірськи змусив свою дружину до того, щоб зарізати своїх двох дітей і з'їсти ".

За логікою членів бюро в організації голоду й канібалізмі був винуватий сам нещасний селянин. Але й на цьому члени районного партійного керівництва не зупинилися у своїй інсинуації. "Бюро райкому вважає, що випадок, котрий здійснився, має надзвичайно глибоке політичне значення й може бути використаний куркульським елементом (задля агітації) серед відсталих груп проти заходів партії й Радянської влади..." Рішенням бюро пропонувалося "роз'яснити справжню суть цього випадку", у селі Розсохуватому "провести збори партгрупи з цього питання" й "написати доповідну записку обкому..."(36).

Канібалізм на грунті голоду у селах зустрічався не так вже й рідко. На прикладі з Р. районна партійна влада пробувата загасити ехо цього жахливого випадку. У масштабах всієї України було зроблено спробу приховати прояви канібалізму від відому населення. 22 травня 1933 року заступник наркому ОГПУ УРСР Карлсон і прокурор республіки Михайлик направили секретну директиву усім обласним начальникам ОГПУ й обласним прокурорам такого змісту:

"Зважаючи на те, що існуючим кримінальним законодавством не передбачено покарання для осіб, винуватих у людоїдстві, а тому усі справи по звинуваченню у людоїдстві повинні бути терміново передані місцевим органам ОГПУ. Якщо людоїдству передувало вбивство, ... ці справи також повинні бути забраними із судів та слідчих органів Наркомюсту й передані на розгляд колегії ОГПУ у Москві" (37).

У рішенні районного партійного керівництва немає жодного слова про допомогу голодуючим селянам. Лише партійна тріскотня та острах, щоб народ не дізнався про істинну глибину створеної трагедії.

У особливо тяжкому становищі виявилися селяни, котрі були розкуркулені й відправлені на виселки. У них не було ані землі, ані робочої худоби. Відповідно, не могло бути й мови про хоча б який запас продовольства. З настанням голоду вони просто розбігалися з поселень у міста. До цього методу спасіння від голодної смерті удавалися й прості селяни, які втратили надію вижити у селі. Але й там знайти належний притулок від голоду й сваволі властей було не просто. У березні-квітні 1933 року з Донецької області були вивезені "декласовані елементи" – умираючі з голоду селяни, які порозбігалися з виселок. Скільки, невідомо, але можна припустити, що не одиниці, інакше про це не повідомив би начальник обласного управління ГПУ Іванов секретареві обкому. У процесі проведення паспортизації у квітні в області було відмовлено до видачі паспортів 10648 жителям. Із них "ті, що втекли куркулі й підкуркульники" склали 4306 чоловік, тобто 45%. Паспортизацією держава повертала своїх кріпосних – селян до місця їхньої роботи.

Майже усі історики, які публікували свої дослідження про події на Україні на початку 30-х років, стверджують, що міста України, особливо у Донбасі, надійно спасали селян від голодної смерті. З таким твердженням можна погодитися лише з великими застереженнями. Як жилося у містах навіть кадровим робітникам, свідчать такі конкретні факти.

На Донецькому металургійному заводі у залізничному цеху на початку 1932 року працював простим робітником колишній селянин, який переїхав на постійну роботу в Донецьк у середині 20-х років. У нього була дружина й троє дітей. Ще троє діток вмерли, не доживши до 10-річного віку. Із своєю сім'єю він мешкав у однокімнатній квартирі

з кухнею. На всю квартиру була одна електрична лампочка потужністю 25 ватт. Цю квартиру сім'я одержала лише в 1929 році, а до цього протягом кількох років тулилася у підвалі. Із меблів були двохспальне металеве ліжко, 2 кушетки, одне дитяче ліжко, шість стільців, комод, шафа для одежі.

За тодішніми мірками у побутовому плані сім'я вважалася практично облаштованою, якщо вважати нормальним проживання сім'ї з п'яти чоловік у одній невеликій кімнатці. У 1929 році глава сім'ї мав прибуток з виробництва 1393 карбованці 72 копійки, а на утримання сім'ї витратив 1427 карбованців 79 копійок. У 1930 році ці цифри складали відповідно 1930 карбованців 41 копійка й 1842 карбованці 95 копійок. Витрати сім'ї розподілялися приблизно таким чином:

оплата квартири, опалення й освітлення	5,6%
харчування	50-55%
придбання одежі й господарських речей	15-25%
оплата облігацій	4-5%
витрати на культурні й громадсько-політичні цілі	5-6%
купуванні спиртного й тютюну	4-10%.

Сім'ю було прикріплено до закритого розподільника заводу, але там замовлення на продукти харчування не виконувалися. За хлібом доводилося стояти в черзі дітям і дружині до трьох годин щодня. Білизну прали один раз на місяць й то за умови, що у розподільнику вдасться купити мило. На купівлю його на ринку грошей не вистачало. Дітям одежу перешивали із старої, ношеної батьками й старшими дітьми. Лазнею сім'я взагалі не користувалася. У домі не було ані наволочок, ані подушок, ані простирадл. Нижньої білизни також не було, бо ні за що було купити та й ніде. У

глави сім'ї не було теплої одежі.

Таким був матеріальний стан кадрового робітника, зайнятого на шкідливих роботах у головній галузі народного господарства.

У Петрівському рудоуправлінні у 1932 році працювала відкатницею вагонеток вдова шахтаря Должикова Андрія Степановича, який вмер від туберкульозу у 1931 році. Сім'я після переїзду до міста мешкала в одній кімнаті з іншою сім'єю. Усього на площі дев'ять на сім аршинів (приблизно 30 квадратних метрів) знаходилося 11 чоловік. Після того, як виїхали сусіди, ця житлова площа залишилася вдові з трьома дітьми. На шахті жінка одержувала заробітну платню у розмірі 55 карбованців за місяць, пенсію на дітей після смерті чоловіка – 22 карбованці, чого було занадто мало на прожиття. Матері довелося здавати свою літню кухню, а у вільний від роботи час підробляти вдома шитвом. Усього в січні 1932 року вона мала прибуток 102 карбованці на сім'ю з чотирьох чоловік. Матеріальний стан цієї сім'ї був значно гіршим, ніж у заводського кваліфікованого робітника.

На початку 30-х років широко практикувалося харчування робітників у розподільних їдальнях. У одній з таких, на шахті № 5 перевіряючі помітили, що в їдальні не вистачає тарілок, зовсім немає ложок та виделок. Робітники п'ють суп через край тарілки, а другі блюда беруть прямо брудними руками. А щоб не запізнитися на роботу з перерви, не чекали, доки звільняться тарілки, підставляли якісь коробки чи газети. Були широко розповсюджені обвішування й обраховування робітників. Так, обід продавався за 92 копійки замість 72, хоча справжня вартість не мусила перевищувати 47 копійок. Під час перевірки м'яса у обіді виявилося лише 50 грамів замість належних 100. Було також встановлено, що лише один вибійник мав право харчуватися у

їдальні. Інші прикріплені працювали рахівниками, табельниками, водовозами й вчителями.

Громадське харчування у Донбасі здійснювалося трестом "Доннархарч", який займав практично монопольне становище. У 1931 році цей трест одержав річний прибуток у розмірі 2 млн. карбованців. Це, можна припустити, лише незначна частина забраних у робітників коштів, що були перераховані державі. Більша ж частина прибутку, одержаного від продажу їжі за завищеними цінами, осідали в кишенях працівників "Доннархарчу". Таке присвоєння державних коштів, обраховування та обважування мусять кваліфікуватися відповідними статтями кримінального кодексу. Досить закономірно, що перший секретар обкому Саркісов доручив розібратися в становищі, що склалося, начальнику обласного управління ГПУ Іванову. У ході розгляду було підтверджено й обман, й обважування, й неякісне приготування їжі. Проте судили винних не як злодіїв і шахраїв, а як ворогів народу, надавши звичайній кримінальній справі політичне забарвлення.

Як вже вказувалося, заробіток відкатниці Должикової на шахті складав 55 карбованців за місяць. Постановою РНК СРСР № 168/м-15 на 1933 рік працівникам секретних відділів громадянських відомств встановлювалася дещо підвищена зарплатня: завідуючим секретною частиною 190-220 карбованців, а друкаркам 80-120 карбованців за місяць. Крім того, до окладу відразу ж додавалося 10% для новачків, до 20% для працівників із стажем роботи до 2 років. Особам, які мали стаж роботи з секретними матеріалами більше 3 років, добавка збільшувалася до 30% (38). Таким чином, зарплатня працівників, пов'язаних з секретними матеріалами, була у декілька разів більшою, ніж зарплата працівників, зайнятих на важких фізичних роботах. Партія знаходила кошти для забезпечення своїх слухняних виконавців, але не турбувалася про своєчасну оплату праці простих робітників. Так, на підприємствах Костянтинівки все літо не виплачувалася робітникам заробітна платня, і робітники, щоб вижити, мусили продавати своє майно. До 24 серпня 1932 року (ще не наступив голод) у магазини промислових підприємств в рахунок поставок серпня було припинено поставки круп, макаронів, м'яса, риби, консервів, кондитерських виробів та інших продуктів харчування. На металургійному заводі тридцять токарів механічного цеху 25 серпня залишили робочі місця й пішли додому, не бажаючи працювати безкоштовно. В той же день група верстатників залишила свої верстати, вимагаючи виплатити їм належну зарплатню за чотири місяці (39). Подібні виступи робітників спостерігалися і в інших містах.

Автор має дані про матеріальний стан робітників провідних професій у Донецькій області за станом на травень 1933 року. Це довідка. Вона підготовлена обласною радою профспілок для доповіді члену ЦК ВКП(б) Швернику. З неї видно, що майже 50% грошового прибутку робітники одержали не за місцем основної роботи, а підробляючи у вільний час, оскільки без цих додаткових заробітків сім'ї робітників практично не могли вижити. Тому твердження, що у містах, особливо у Донбасі, можна було легко пережити голодні 1932-1933 роки, потрібно брати під великий сумнів. Доказом такого твердження може служити й звернення керуючого трестом "Сталінвугілля" Абакумова до секретаря обкому партії Чувиріна 2 вересня 1932 року, у якому він просив дозволу виділити додаткове харчування усім 1600 інженерно-технічним працівникам, за-кріпивши їх до закритих розподільників. Про те, як це питання було вирішено, у обласних архівах відомостей немає. Зате збе-

реглася постанова бюро обкому партії від 2 травня 1933 року, якою виділялося 3357 щоденних пайків для сільського партактиву. Із цього числа секретарям сільських партосередків виділялося 778 пайків, секретарям осередків ЛКСМ – 389, працівникам районних парткомів і комсомольських комітетів – по 195, головам сільрад – 410, відповідальним працівникам району – 390 і уповноваженим з посівної компанії – 1000 пайків. У це число не входили тридцять старших керівників, які одержували додаткове посилене харчування з інших каналів (40).

11 квітня 1933 року секретар партколегії обласної контрольної комісії Левченко в порядку інформації повідомляв Сталінській міській контрольній комісії для вжиття відповідних заходів, що на Сталінській промисловій дільниці робітникам тривалий час не видається зарплатня, "...в результаті чого частина робітників голодує і є навіть випадки опухання від голоду. Звільнені робітники позбавлялися продовольчих карток, а виплата розрахункових сум протягом 2-3 місяців не проводилася". Загальна заборгованість по зарплатні сягала 250 тисяч карбованців. У той же час – 9 квітня 1933 року секретар обкому дав згоду на будівництво службових і житлових приміщень для ГПУ й виділив для цього з місцевого бюджету 700 тисяч карбованців.

У середині квітня 1933 року у Донецькій області розпочалася підготовча робота по паспортизації. Для проведення цієї кампанії було створено 31 паспортний пункт й задіяно додатково 802 чоловіка, яким, зрозуміло, зарплатня виплачувалася регулярно. Оце й відповідь на запитання, чи була можливість якщо не уникнути голоду взагалі, то хоча б пом'якшити його наслідки. Архівні документи свідчать про те, що така можливість використовувалася, проте лише відносно апарату партійних і радянських організацій, тобто для тих людей, які організовували голодомор для населення України та мешканців нашої області в тому числі.

Про можливість підтримати населення й спасти його від голодної смерті говорять такі факти: З 01.10.1932 року по 01.04.1933 року у вигляді шефської допомоги донецьким обласним керівництвом було перераховано 51-му кавалерійському полку, розташованому у Риківському (Красноармійськ) районі, 62922 карбованці. 240-му полку. що квартирувався у Луганську, перераховано за той же час 88000 карбованців й передано майна на 5000 карбованців (41). Не обійшло своєю увагою обласне керівництво й 47-й полк ОГПУ, що дислокувався у Краматорську, Костянтинівці й Слов'янську. Окрім того, за всіма підприємствами Донбасу були закріплені різні військові частини, яким в порядку шефської допомоги систематично виділялися й кошти й матеріальні ресурси.

Гроші на шефство знаходилися навіть на рівні районів, але їх не було для допомоги селянам, що вмирали від голоду. Донецький облвиконком у 1933 році перерахував підшефному артилерійському полку 2-ї Особливої дивізії 50700 карбованців з обласного бюджету й коштів облпрофради. До 15-ї річниці РСЧА військовому відомству область перерахувала 73232 карбованці 32 копійки. (42). Як видно з наведених архівних документів, гроші в області були. Не було лише бажання спасати від голодної смерті свого годувальника – селянина.

Перед загрозою голодної смерті люди змушені були іноді діставати собі харч разноманітними методами. Народ України ніколи не відзначався крадіжницькими нахилами, але, як кажуть, голод – не тітка. По закону від 07.08.1932 року ("за колоски") у Донецькій області лише в 1932 році було порушено 4726 кримінальних справ, засуджено 6203 чо-

ловіки. За перший квартал 1933 року порушено 1869 справ, засуджено 3033 чоловіки. За вісім місяців дії цього злостивого закону у Донецькій області до розстрілу було засуджено 301 чоловік, до ув'язнення на 10 років – 401, на термін від 5 до 10 років – 1830, на термін до 5 років – 3527 чоловік (43).

За соціальним станом засуджені розподілялися таким чином:

1. Куркулі й нетрудові елементи – 1560 засуджених, з яких до розстрілу засуджено 180 чоловік;
2. Одноосібники, середняки й бідняки відповідно 3461 та 64;
3. Колгоспники – 1636 та 23;
4. Службовці – 552 та 29;
5. Робітники – 2077 та 77.

За крадіжки в колгоспах було засуджено 5566 чоловік, з яких засуджено до розстрілу 167, до 10 років позбавлення волі – 761, на термін від 5 до 10 років – 1314, до 5 років – 1992, до примусових робіт – 1297 чоловік (44).

Масово люди почали вимарати з приходом весни. Почала проростати трава й на деревах з'явилося листя. В їжу вживали корені лопухів, лободу, дикий щавель, квіти акації. Коли почав колоситися хліб, зовсім знесилені люди ледве добиралися до посівів, зривали колоски, які вже оформлялися, й жували їх. Нещасних "ворів" ловили й засуджували. Але не лише засуджували. 07.05.1933 року член правління колгоспу "Червона зірка" Краснівської сільради Волноваського району з групою активістів затримали жінок-колгоспниць, які нібито йшли красти колгоспне майно. Побили, повністю роздягли і в такому вигляді провели селом (45).

Місцеві керівники, відчувши безвідповідальність, бук-

вально тероризували населення, не забуваючи при цьому про свої особисті інтереси. У травні 1933 року в Біловодську районну газету "Червоний колгоспник" рішенням бюро обкому партії було відряджено на посаду редактора Райхмана. Ознайомившись із станом справ, він повідомляв у обком: "Голова колгоспу Палагута систематично розкрадає колгоспне майно, б'є колгоспників, знущається з них. Одній колгоспниці він надів на голову черезсідельник і в такому вигляді цілих два кілометри водив її. Партійний осередок знав про це. Знав і голова РВК Яровий, однак вони не сигналізували".

"У самому Біловодську в колгоспі ім. Леніна бригадир побив колгоспників, один з них від побоїв вмер. Партійний осередок мовчить".

"Голови трьох сільрад: Зиликівської, Новобаранниківської та Селяківської систематично розкрадають колгоспне майно, спекулюють ним, пиячать і дебоширять. Про це знають партійні органи, колгоспники, проте мовчать".

"Голова Волкодавської сільради Кайдаш (кандидат у члени партії) заарештував хлопчика, вбив його й труп закопав у яру".

"Розкрито контрреволюційну шайку, що засідала у Брусилівській сільраді. Секретар партійного осередку Гуц і голова сільради Явтушенко (член партії) згвалтували жінку. Арештовували із зв'язуванням рук колгогспників, розкуркулювали селян й присвоювали їхнє майно. Вісім сімей із цих "розкуркулених" вмерли з голоду. Відібрали гроші у колгоспників й присвоювали їх, різали худобу й також присвоювали. Якщо підрахувати ці факти, то вийде, що у найгрубішому викривленні лінії партії, у розкладі, порушенні революційної законності погрузло до 25% сільрад" (46).

Це свідчить за своїм бажанням член партії, посланець

обкому партії і його свідченню не вірити не можна. Люди, що залишилися в живих і переживали з вини партії й радянського уряду страшенний голод, були деморалізовані і вбиті морально. Це був справжній, нічим неприкритий геноцид. Лише так можна кваліфікувати події на Україні у 1932-1933 роках!..

Люди вмирали тихо серед квітучої української природи. Ніхто не плакав, не кричав. У селах не було чутно ні гавкання собак, ні крику домашньої живності, бо все це було з'їдено. Тільки чоловіки, що ледве пересувалися, з червоними пов'язками на рукавах по декілька разів на день збирали покійників. Ті лежали у дворах, у нетоплених хатах чи просто на вулицях. Хто залишився в живих, ходили на роботу заради тарілки супу – "затірки.". Але багато з них уже були не взмозі повернутися в село. Смерть заставала їх у полі, а там далеко не завжди шукали померлих, щоб їх поховати.

Восени 1933 року голова РНК СРСР Молотов й секретар ЦК ВКП(б) Каганович розпорядилися вцілілі будинки, у яких повністю вимерли сім'ї, приготувати до приймання переселенців. Було наказано такі будинки відремонтувати, почистити колодязі, привести в належний вигляд надвірні будівлі, завезти 2-місячний запас палива. З Іванівської області у Донецьку було переселено 3500 сімей. На кожну сім'ю було видано не менше, ніж по 100 кілограмів зерна й фураж для худоби. Сім'ї забезпечувалися овочами й фруктами (47). До честі переселенців слід зазначити, що багато з них не витримали такої кладовищенської атмосфери, яка панувала у селах Донбасу, і виїхали в міста при першій же можливості.

Вивчаючи події 1932-1933 років, не можна не зупинитися на трагічній долі особливої частини населення – дітей.

Під час голоду саме вони ставали жертвами втративших розум від голоду чужих людей, і навіть своїх батьків. Свідки розповідають про те, як немовлята ссали груди матерів, які вже вмерли. Підлітки, втративши батьків, йшли хто куди, дуже часто вони ставали жертвами канібалізму. Ті, хто добирався до промислових центрів, ставали безпритульними, що кочували від одного населеного пункту в інший у пошуках їжі. Під час цих поневірянь багато хто вмирав, а ті, що лишилися в живих, тяжко хворіли. У березні 33-го було видано урядову постанову, яка зобов'язувала місцеву владу приділити таким дітям хоча б якусь увагу. Але лише у травні Донецький облвиконком прийняв постанову "Про заходи по боротьбі з дитячою безпритульністю" (48).

Збір безпритульних дітей доручався органам внутрішніх справ. У районах і на залізничних станціях виділялися спеціальні будинки чи тимчасові приміщення для приймання дітей. У ці заклади дітей повинні були доставляти після проходження санпропускника з метою виявлення захворювання й спухлих з голоду. Деяких направляли до лікарні, оскільки серед дітей були розповсюджені висипний та черевний тиф, венеричні захворювання, короста. З 1 січня 1933 року по 25 травня у Ворошилівську лікарню міста Сталіно поступила 51 дитина, 20 із них вмерли. У другу міську лікарню за цей же період поступило 117 безпритульних дітей, вмерло 72 (49). У більшості випадків хворих дітей у лікарні не приймали через відсутність вільних ліжок.

У Чистяківському районі комісію з боротьби із безпритульністю організували 27 квітня. Устаткували три пункти санобробітку. До 8 травня затримали 320 безпритульних дітей, з яких направлено додому 98, на роботу на підприємства міста – 12. Маленьких дітей розмістили у яслах. У Слов'янському районі з 25 квітня по 5 травня було

затримано 268 бродячих дітей. На роботу направлено 64 підлітки, а у лікарню – 17.

У Гришинському районі знаходився Улянівський дитячий будинок, розрахований на 75 місць. За станом на 1 травня 1933 року у ньому утримувалося 219 дітей. При цьому діти спали на підлозі на соломі, бо ліжок не було.

У Дружківці 29 березня було організовано дитячий будинок у порожньому приміщенні колишнього клубу. Уже 2 квітня сюди поступило 42 дитини, яких розмістили у холодному, брудному, не придатному для життя приміщенні. У кінці квітня поступило ще 345 дітей, із яких відразу ж до лікарні було відправлено 25 і в "різні місця" – 93. У травні в цьому, з дозволу сказати, дитячому будинку знаходилося одночасно до 432 дітей. До лікарні відправлено – 19, у "різні місця" – 44. У червні за 5 перших днів поступило 52 дитини, із них відправлено до лікарні – 17. Це були діти, спухлі від голоду, які захворіли корем, тифом, деякі страждали випаданням прямої кишки. Про їхні долі лікарня ні перед ким не звітувала, навіть не ставила до відома адміністрацію дитячого будинку. На 7 червня 1933 року у дитячому будинку утримувалося 389 дітей, серед них були з набряками ніг і обличчя, з проносом, з малярією. Був тут і семирічний хлопчик, хворий сифілісом третьої стадії.

До дитбудинку за рішенням міськвно на харчування за рахунок дитячих пайків було прикріплено 17 службовців держустанов Дружківки. Обслуговуючий персонал дитячого будинку також харчувався за рахунок дитячих пайків. Оскільки у дитбудинку знаходилися діти різного віку, то ті, хто був дещо старшим, відбирав їжу у малих, а ті ходили постійно голодними. Обліку продуктів, що поступали чи витрачалися, не було. Діти нічим не були зайняті й просто бродили. Пізніше в дитячий будинок завезли 120 ліжок, але

й вони не використовувалися, бо не було дошок. Матраців було 68 на всіх, подушок – 85, рушників – 20. Брудна білизна й різний непотріб звалювалися в купу в кутку приміщення, де жили діти (50).

На 16.06.1933 року міським відділом народної освіти було обслідувано Маріупольський дитячий притулок. На день перевірки у ньому знаходилося 38 підлітків. Притулок із закладу по спасінню дітей перетворився в розплідник захворювань і розкладу. Й дівчата й хлопчики містилися у одній кімнаті з одним вікном, яка не провітрювалася. Багато хто хворів гонореєю, кіром, сифілісом, завошивленість складала 100%. Усі їли з одного іржавого посуду, який не мився після приймання їжі, а витирався одним і тим же брудним рушником. Про кількість дітей, відправлених "в різні місця", комісія у своєму звіті не згадує.

Дитячі заклади були підлеглі двом відомствам: ті, де знаходилися меньшенькі, відносилися до органів охорони здоров'я, а ті, що збирали старших, – у відомстві відділів народної освіти. У Маріуполі був будинок грудної дитини. У ньому на 01.01.1933 року знаходилося усього 8 грудничків. За січень поступила вже 21 дитина, а вмерло 3. Далі надходження нових дітей збільшувалося, але й смертність зростала з кожним місяцем.

За 5 місяців із 292 грудничків вмерло 149, тобто 50%. Причиною такої високої смертності було те, що діти поступали у будинок дитини вже дуже виснаженими. Не було постійного лікаря. У приміщенні, розрахованому на утримання 30-40 дітей, знаходилося 100. До того ж було недопустимо злочинне постачання: замість повноцінного дитячого харчування давали баланду.

Донецький обласний відділ народної освіти 19.05.1933 року повідомляв ОблКК-РКІ, що Наркомпостач України на

червень виділив усього 6000 дитячих пайків, хоча в дитячих закладах області утримувалося 9734 дитини. Трест "Донбасторг" не відпустив дитячим закладам ні м'яса, ні масла. До того ж і той мінімум продуктів розкрадався жадібними господарниками.

Завідуючий Краматорським райвно 3 червня 1933 року писав обласному прокурору, що району недодано ще за червень 1700 кг борошна. На липень трестом "Донбасторг" виділено всього 500 дитячих пайків на 700 чоловік. Прикладів злочинного ставлення до дітей можна наводити безліч.

Закликати до совісті окремих господарників і керівних функціонерів було даремно, якщо держава і керівна Комуністична партія зовсім не дбали про підростаюче покоління. Людське життя для "батька усіх народів" і його оточення не було чогось варте.

Б.Ф. ПАРСЕНЮК,
член обласної редколегії
по виданню книг про Голодомор.

Джерела

1. Мазепа. Україна в огні й бурі революцій. "Прометей". – 1950, ч. 2, стор. 8.
2. Газ. "Беднота". – М. 19 дек. 1922.
3. Часопис "Вісті". – Харків. 8 вересня 1922 р.
4. Державний архів Донецької області. (Далі ДАДО). – Ф.Р. – 349, оп. 1, с. 1.
5. Там само. – Л. 32.

6. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиліття (1919-1928). К. 1996. С. 353).
7. История Украинской ССР. К. 1984. Том 7, с. 191.
8. Гос. архив СБУ. Фонд печатних изданий. С. 100, лл. 1-21.
9. ДАДО. – Ф.Р.-1169, оп. 1, д. 211.
10. Там само. – С. 210.
11. Там само. – С. 211, л. 39.
12. Там само. – С. 210.
13. Голодомор на Украине. – К. 1990, с. 27.
14. ДАДО. – Ф. 14, оп. 4-5, д. 433, л. 6.
15. Там само. – Ф. 9, оп. 1, д. 716, л. 39.
16. Там само. – Д. 763.
17. Там само.
18. Там само. – Ф. 326, оп. 1, с. 22, лл. 51-52.
19. Голуб. Причини голоду 1932-1933 рр. "Вперед". Робітничий часопис. Мюнхен, жовтень, 1958, ч. 10/94/, с. 6.
20. ДАДО. – Ф. 326, оп. 1, с. 3, л. 213.
21. Там само. – Д. 22, лл. 3-5.
22. Там само. – Ф. 835, оп. 1-сч, с. 44, л. 53.
23. Там само. – Л. – 50.
24. Там само. – Ф.Р-835, оп. 1, с. 35, л. 38.
25. Там само. – Ф. 326, оп. 1, с. 22, л. 11.
26. Там само. – Ф.Р-835, оп. 1, с. 3, л. 7.
27. Там само.
28. Там само. – Оп. 1-сч, с. 14, л. 2.
29. Там само. – Оп. 2, с. 114, лл. 5-6.
30. Там само. – Оп. 1-сч, с. 14, лл. 7-8.
31. Там само. – Л. 4.
32. Там само. – Оп. 1, с. 25, лл. 81, 90, 91, 96, 121.
33. Там само. – Ф. 326, оп. 1, с. 22, л. 28.
34. Там само. – Л. 30-33.
35. Там само. – Ф.Р-835, оп. 1, с. 68, л. 8.

36. Там само. – Оп. 1-сч, с. 81, л. 4.
37. Журн. “Украинский исторический сборник”. – 1985, № 2, с. 97.
38. ДАДО. – Ф.Р-920, оп. 1, с. 9, л. 65.
39. Там само. – Ф.Р-835, оп. –сч, с. 44.
40. Там само. – Ф. 326, оп. 5, с. 2, л. 41.
41. Там само. – Ф.Р-920, оп. 1, с. 1., лл. 67, 69.
42. Там само. – Д. 9, лл. 58, 75.
43. Там само. – Л. 45.
44. Там само. – Ф.Р-920, оп. 1, с. 9, лл. 48-50
45. Там само. – Ф.Р-835, оп. 1-сч, с. 81, л. 35.
46. Там само. – Ф. 326, оп. 1, с. 22, лл. 51-52.
47. Там само. – С. 34, л. 103.
48. Там само. – Ф.Р-835, оп. 1, с. 110, л. 177.
49. Там само. – Л. 155.
50. Там само. – Л. 83-84.
51. И. Сталин. Марксизм и национально-колониальный вопрос. М. 1935, с. 152.
52. Журнал-ежемесячник “Червоний шлях”. Харков. 1934. № 2-3, с. 165-167.
53. Сборник “Правда через годы”. Вып. 6. Донецк. 2002, с. 167.

СВІДЧЕННЯ ОЧЕВИДЦІВ

ПОДОЛЬСЬКА Надія Іванівна
1926 року народження,
с. Правдівка Костянтинівського району

В 30-ті роки проживала з батьками в Полтавській області. В сім'ї було троє дітей. Батьки пухли з голоду. Мати ледь трималася на ногах, пішла на поле пізньої осені назбирати колосків. Її побачив верховий і забрав на чотири дні в «темну», там її держали без води і їди. Малі лежали вдома пухли і плакали від голоду.

КУЦ Наталія Михайлівна,
1929 року народження,
с. Правдівка Костянтинівського району

Мало що пам'ятає. В 1932-1933 роках проживала в Новобахмутівці. В сім'ї було троє дітей. Пам'ятає як батьки облизували тарілки після того, як поіли діти. Пам'ятає як батьки вчили їсти по черзі (кожен підносив ложку з лебедею один раз), як старші сестри її побили за те, що вона два рази підряд взяла ложку до рота.

З городини нічого не відбирали – ні влада, ні люди. Чому постійно хотілося їсти тоді не розуміла.

ГОВОРУНОВА Марія Прокофіївна,
1912 року народження,
с. Віролюбівка Костянтинівського району

Я проживаю в селе Веролюбовка с рождения и хорошо помню события 1932-1933 годов. В тот год был неурожай зерновых культур, была засуха. Население села испытывало голод. До урожая картофеля ели молодую траву и ловили сусликов. Колхоз выдавал каждый день кашу. Смертей от голода не было.

ГАРАНОВА Анастасія Олексіївна,
1924 року народження,
с. Торське Костянтинівського району

В 1932 році мені було 8 років, жили ми у Добропільському районі с.Ворошилівка. Голод виник з-за того, що були складні погодні умови: посуха, сильні вітри, взимку – морози. У людей нічого не могли забрати, тому що нічого було відбирати. Багатих людей розкулачувала радянська влада. Всіх людей змушували йти до колгоспу.

Влада не дозволяла збирати ні колоски, ні залишки городини з полів. Починали забирати в людей продукти, коли щось виростало на городі, у полі.

Вмирати люди почали у 1933 році. Вони пухли від голоду і помирали. Залишалось багато дітей без батьків. Ніхто, ні держава, ні прості люди не турбувалися про сиріт. Вижити зуміли більш заможні селяни.

Були такі люди, які допомагали іншим виживати. Вони ділилися харчами. Але ці випадки були виключенням ніж правилом. Щоб вижити їли траву, очерет, гриби, макуху, якщо була.

За ті часи багато людей померло. Я чула про випадки людоїдства: чоловік з'їв свою жінку та двох дітей. Всім було страшно та дуже важко.

БАБИЧ Любов Андріївна,
1922 року народження,
с-ще Артема Костянтинівського району

В 1932-33 гг. мы жили в с. Самотоевка Краснопольского района Сумской области.

Наша семья состояла из 6 человек – отец и мать, два брата и две сестры. Отец и мать работали в колхозе. В 1932 г. урожай был плохой и крестьянам ничего не заплатили. Выживали кто как мог. Лучше всего жил кузнец, ему водили ковать коней и платили. Но более богатые с бедными не делились – каждый думал лишь о себе. У нашей бабушки была корова и мы смогли выжить.

Брат Алексей научился ловить воробьев – открывал дверь и заманивал их. Мама их жарила и варила. Мясо было очень вкусное. Тем, у кого не было коровы, приходилось очень тяжело. Бывало, люди умирали на ходу, среди улицы. Многие не пережили зимы. Не было сил копать ямы, потому умерших стаскивали в погреба и засыпали мусором. Те, кто дожил до весны, ели траву, щавель.

А в 1934 году жить стало немного легче….

ГОНЧАР Ганна Терентіївна,
1930 року народження,
с. Торське Костянтинівського району

Я пам'ятаю, що був голодомор у 1932-1933 роках. В цей період я перебувала в Казахстані.

Головними причинами голодомору були: неврожай, забирала влада врожаї на армію. Все, що люди вирощували в полі та городі, забиралося.

В ці роки я була маленькою і тому не пам'ятаю щоб карали людей. Зерно, продукти, овочі не можливо було приховати від влади. Залишки городини, колоски, які залишалися у полі влада не дозволяла забрати.

На той час я пам'ятаю, що всіх примушували іти до колгоспу.

Коли у людей з'являлись якісь харчі, тоді приходили солдати і відбирали все. Ще з 1932р., як почався голодомор, люди почали гинути.

Дітьми, які залишалися самі, держава не опікувалася. Всі думали тільки за себе. Нажаль, мати та батько померли під час голодомору, а я із сестрою зуміли вижити.

Підчас голодомору люди не допомагали один одному у виживанні від голоду та не ділилися продуктами. Головним засобом виживання для нашої родини було виписування відходів від пшениці. Я вживала мерзлу картоплю.

На той час померло дуже багато людей. Випадки людоїдства мені не знайомі.

Я вважаю винними у смерті людей владу.

МУКОВОЗ Марія Тимофіївна,
1923 року народження,
с. Олексанро-Шультине Костянтинівського району

Помню, как плакала от голода, как мать еле стояла на ногах, но ходила в поле воровать колоски, чтобы накормить меня. Ходила и не боялась, что увидят. Знаю, что был неурожай и было мало хлеба.

ЖАВОРОНКОВА Марія Данилівна,
1926 року народження,
с-ще Артема Костянтинівського району

Голод 1932-1933 годов запомнила на всю жизнь. Мы проживали в с. Успеновка, Гуляй – Польского района, Запорожской области.

В семье была первым ребёнком. Все жизненные проблемы легли на мои плечи: рвала травы, которые можно было есть.

За 3 километра от нас жил дядя, который работал не элеваторе. Я, маленькая девочка, бегала вечером к нему, чтобы он дал хоть какой-нибудь крупы и возвращалась поздно домой.

В семье была корова, но ее забрали. Было спрятано в огороде зерно – приехали «дяди» с железными крючками, перерыли весь огород и нашли зерно. Забрали всё до зёрнышка. Забирали подушки, одеяла, скатерти, рушники и иконы.

Благодаря дяде мы выжили. Соседские дети умерли от голода. И не только дети, но и взрослые. Где кто умер, в том дворе их и хоронили...

ПОХИЛАЯ Надія Тихонівна,
1929 року народження,
с-ще Бересток Костянтинівського району

Народилась на хуторі Стовбище, Волоконовського району, Курської області. Тоді мені було всього 4 роки. Усі люди і моя родина дуже страждали. У сім'ї нас було п'ятеро. Ми ходили на галявину збирати трави, які можна було їсти. Також ловили жуків, у річці шукали ракушок, равликів. Рвали кінський щавель, находили мерзлу картоплю і намагались зробити кашу на всю родину. У нас не було ні батька, ні матері. Вони померли на початку голодомору. Нас намагався виростити старший брат. Йому було 14 років. Бувало навіть, що сиділи і дивились на людей, усі чогось шукають, намагаються вижити. Була страшна засуха. Усі виживали, як могли.

ФАЙЗУЛІНА Ганна Яківна,
1932 року народження,
с. Торське Костянтинівського району

Голоду 1932-1933 років не пам'ятаю, тому що тільки народилася. Знаю про це тільки зі слів батьків та інших людей. В цей час моя родина мешкала в селищі Солов'їівка, Дубровецького району, Рівненської області.

Як говорили люди, голод виник тому, що все забирала влада: те що виростили на городах, полях. До людей застосовували покарання, були арешти.

Для того, щоб приховати якісь харчі, робили підземні погреби. В них ховали зерно, сало, овочі. Намагалися ховати вночі, щоб ніхто не бачив.

Влада не дозволяли збирати у полі колоски, залишки городини. За це навіть могли засудити. До колгоспу людей змушували йти. Забирали все, переважно в осені, коли худоба підростала, забирали всі врожаї. У той час в нас вродила картопля. Хоча нас змусили віддати врожай, але нам вдалося приховати. Мабуть, тому ми і вижили.

Про малих сиріт ніхто не турбувався. Вони блукали, намагалися від голоду рятувались тим, що знайдуть або хто подасть. Вижили переважно ті, хто зумів щось приховати для своєї родини. Прості селяни допомагали один одному, особливо малим дітям.

Самий тяжкий час – зима. Тому всі чекали весни. Виростав щавель, його збирали мішками, збирали листя буряку столового і варили борщ. З насіння льону робили олію. Коли товкли пшоно – збирали висівки. З макухи та висівок робили «макушники» і їли.

Скільки людей померло я не знаю. Чула, що були випадки людоїдства у Волинській області. Скрізь повмирало багато людей. Винною у штучному Голодоморі 1932-1933 років вважаю владу.

Свидетельствует Мария ВЕРБА
1921 года рождения,
всю жизнь прожившая на
ул. Интернациональной г. Константиновка

«В самой Константиновке голод не был таким ужасающим. Работали заводы, людям давали пайки. Но город был переполнен нищими опухшими людьми, просившими подаяние. Ходили по домам просили хлеба, им подавали – кто хлеб, а кто пирожки.

Мы с тётей ехали в Константиновку и на железнодорожном вокзале в Часов-Яре я увидела в зале ожидания ужасную картину: весь кафельный пол вперемешку женщинами, мужчинами, детьми. Разобрать, кто из них кто, было невозможно. Лица заросли и покрылись грязью. Меня поразило то, что ноги у них всех были опухшие в лаптях, тряпках или просто подвязаны соломой на босу ногу. У меня эти ноги и сейчас перед глазами. Мы тогда с тётей долго шли и плакали».

Свидетельство записано директором городского краеведческого музея Карповой Р.Н.

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ ГОЛОДОМОРУ

Константиновка в зеркале «Провинции»

СВЕЧА НА ВЕТРУ

Наша история, № 48 (882) 28.11.2007

Дни памяти жертв Голодомора прошли в Константиновке и районе, хоть и не так многолюдно, но достойно. В Кондратьевке на сельском кладбище 23 ноября состоялось открытие памятного знака всем, кто мученически умер в те тяжелые годы. На открытии был проведен небольшой митинг, в котором приняли участие представители райадминистрации, сельсовета, ветераны – местные жители, учителя и школьники кондратьевской школы. Подобные мероприятия прошли в Тарасовке, Иванополье, Заре и Николайполье. В РДК села Артема был организован урок памяти.

Митинг памяти в с. Кондратьевке Константиновского райна

Также немноголюдно было и в сам День памяти 24 ноября на площади у ДК «Октябрь». Здесь в присутствии представителей горисполкома, партийных и общественных организаций участники творческих коллективов представили композицию, посвященную печальной дате. Как и призывал Президент Украины, в 16.00 на площади в виде большого креста были выложены горящие свечи. Священник прочитал молебен.

Константиновка зажгла поминальные свечи

Наша газета не осталась в стороне от памятных мероприятий. Мы решили найти и побеседовать с очевидцем событий 1932-33 года, которые бы проживали тогда в Константиновке. Это оказалось не просто сложно, а практически невозможно. В большинстве своем таких людей или уже нет в живых, или они очень больны, или те годы провели далеко от наших мест. Единственная, кого нам удалось найти благодаря помощи Совета ветеранов, была Мария Израилевна Верба.

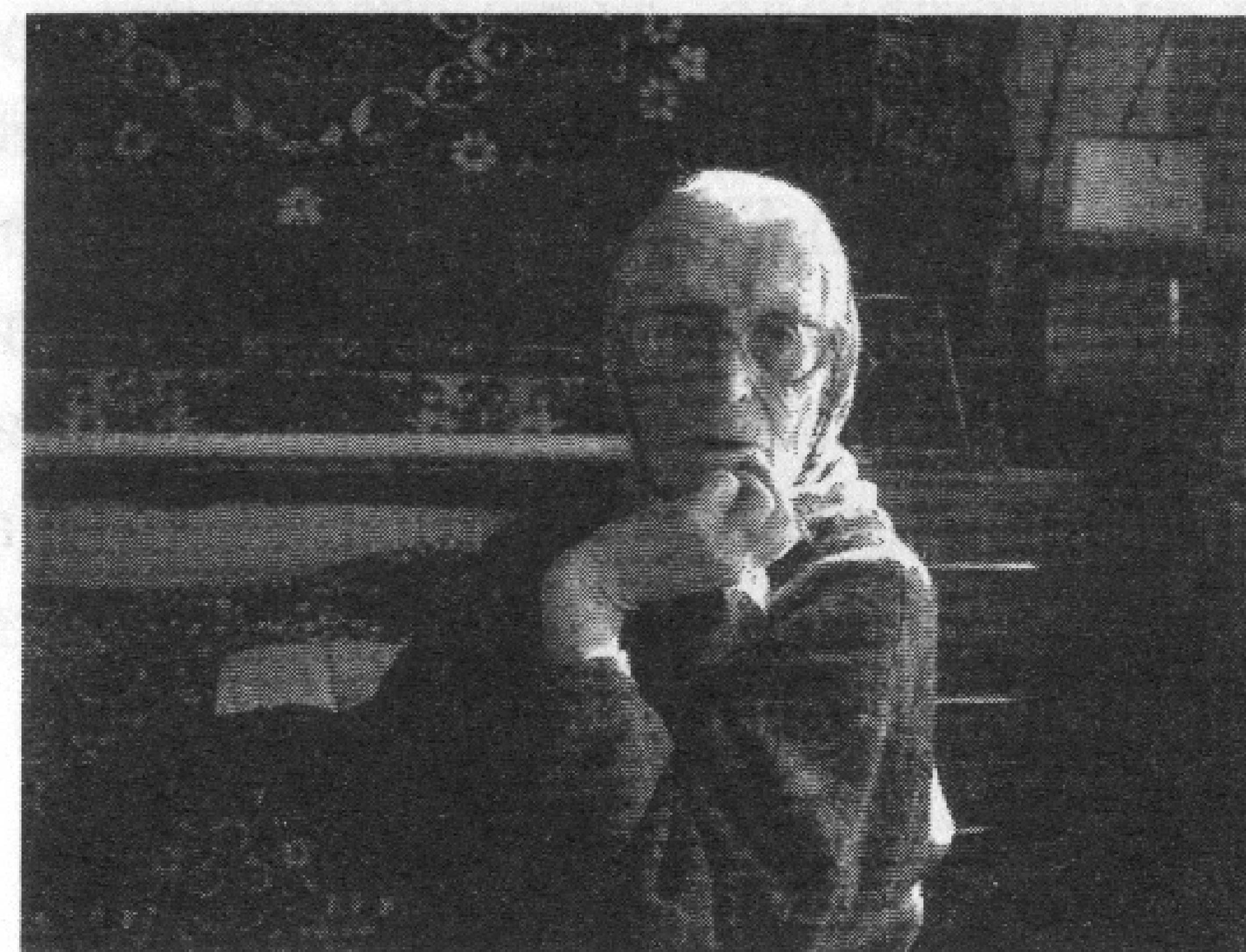

Мария Израилевна Верба – о событиях тех лет

Она родилась в 1921 году на ул. Интернациональной в семье бухгалтера керамического завода. Мария Израилевна очень хорошо помнит в начале 30-х годов огромное количество оборванных и замученных нищих, которые днем и ночью ходили по домам и просили подаяния. Каждый им обязательно что-то давал (хотя бы кусок хлеба, а на праздники пирожки и др.). Двенадцатилетней девочке врезались и навсегда остались в памяти страшные впечатления от того, что она увидела на железнодорожном вокзале Часов-Яра: «Мы с тетей тогда ехали в Константиновку. Я увидела в зале ожиданий ужасную картину: весь кафельный пол был занят вперемешку женщинами, мужчинами, детьми. Разобрать, кто из них кто, было невозможно. Лица заросли и покрылись грязью. Меня поразило то, что ноги у них всех были опухшие в лаптях, тряпках или просто подвязаны соломой на босу ногу. У меня эти ноги и сейчас перед глазами. Мы тогда с тетей долго шли и плакали».

Каждый из нас по своему относится к тем печальным событиям. Но главным в эти дни стало то, что факты, свя-

занные с голодомором, впервые были так широко представлены. Ведь, как оказалось, эти события коснулись практически всех. И, если селяне просто вымирали, то горожане хотя бы видели нищих и голодных, давали подаяние и т.п.

А сегодня кто-то из нас смог бы так сопереживать и отдать иногда последнее нищим попрошайкам? Да и смогли бы голодные достучаться до наших сердец сквозь кодовые замки, тамбуры и двойные двери?

ГОЛОДОМОР, КАК ИНДИКАТОР ПАМЯТИ

Наша история, № 45 (879) 07.11.2007

4 ноября у здания обладминистрации в Донецке собрался десяток злых журналистов. Они возмущались и ругались по поводу инициаторов выхода их на работу в воскресенье, такой холод, тем более в праздник Иконы Казанской Божьей матери. Трудно сказать, были ли такие же чувства у чиновников и простых людей, собравшихся в Старобешево

на открытии памятного знака, посвященного жертвам Голодомора в 1932-33 годах. Судя по словам, звучащим скорбно и искренне, скорее всего, нет.

В этот день объединились чаяния и усилия руководства района, духовенства и предпринимателей, чтобы поставить памятный знак – православный крест (здесь погибли, в основном, православные греки), освятить его и почтить память жертв голодомора.

По словам головы госрайадминистрации В. Панько, тогда на Украине погибало по 25 тысяч человек в день, 11 тысяч сел опустело, около миллиона детей не родилось, четверть всех украинцев исчезли.

Неизвестно каким образом оказавшийся в наших краях народный депутат нескольких созывов, заместитель головы правления Народного Руха Украины В. Кульбида, побла-

годарил инициаторов за проведение этого мероприятия, однако посетовал, что обидно сознавать, что это делается только на 17-м году государственной независимости. По его мнению, гибель десятков миллионов украинцев – это плата за отсутствие собственного государства (о чем писал еще Мазепа). А ведь были времена, когда наши черноземы были самые ценные в мире, когда с нами за честь считали породниться европейские владыки.

Ни в одном столетии не погибло столько украинцев, как в 20-м. Мы должны цепко держать в памяти все страдания и лишения, чтобы не дать больше ни одному преступнику сделать то, что было сделано с нами. Жизнь нам дал Бог, и никто не вправе ее отбирать!

Далее слово имели свидетели и пострадавшие от тех событий, приводившие, леденящие сердце, примеры голодных смертей, выступали школьники и студенты.

Надо отметить и яркую речь местного предпринимателя А.Недомолкова, выделившего средства на изготовление и установку креста. Ему грустно, что такие же политтехнологи, жертвами которых стали миллионы людей в сталинские времена, теперь говорят, что это делается только по указке Президента. Он уверен, что это неплохо, что наш Президент сделал модной историческую память.

Журналисты разъезжались по домам немного успокоенные, потому что большинство из них все же прониклись важностью события.

Что касается нашего Константиновского района, то, по словам председателя райадминистрации В.Беленца, акции памяти в ноябре проводятся и у нас. В школах созданы отряды, собирающие материалы и опрашивающие свидетелей тех лет. Формируется банк данных. Ищутся неизвестные места захоронений.

Губернатор области В.Логвиненко поручил местным руководителям собрать показания свидетелей Голодомора и составить поименный список пострадавших. По его мнению, этот вопрос должен стоять в ноябре у всех в рабочих планах. Иначе, забывая прошлое, мы не сможем построить адекватное настоящее.

В. БЕРЕЗИН.

ІЗ ЗАБУТТЯ – В БЕЗСМЕРТЯ

Для учнів 9-б класу ЗОШ №12, які прийняли участь у годині милосердя «Із забуття – в безсмертя», провідний бібліотекар читального залу Бондаренко І.Л. розповіла про історію голодоморів в Україні (1921-1923, 1932-1933, 1946-1947 рр.). Уважно діти слухали про те, як світ мав би розколотися надвоє, сонце мало б перестати світити, земля перевернутися – від того, що було на землі. Але світ не розколовся, сонце сходить, земля обертається. І ми ходимо

цією землею зі своїми тривогами і надіями, ми – єдині спадкоємці всього, що сталося.

Відверта розмова йшла і про письменників, які в своїх творах відображали тему голодомору в Україні. Цю сторінку перегорнула провідний бібліотекар юнацького відділу Ганнич Л.В.

З інформаційними можливостями бібліотеки користувачів познайомила провідний бібліограф Шпакова Н.М. Учням була презентована тематична закладка «Голодомор: навчати, пам'ятати, досліджувати».

Огляд сайтів з використанням тематичного покажчика «І плачуть свічки пам'яті…» провела бібліограф мережевих ресурсів Маяк Т.І.

За матеріалами сайту ЦМПБ ім. М. Горького, 2006 рік.

Сценарій заходу до 75-роковин Голодомору 1932-1933 рр. (рекомендований для використання при проведенні виховних годин для загальноосвітніх шкіл міста Костянтинівки)

ТІ ДНІ У ПАМ'ЯТІ НАРОДНІЙ

Пекельні цифри та слова
У серце б'ють, неначе молот,
Немов прокляття ожива,
Рік тридцять третій?
Голод? Голод?

Пам'ять – нескінченна книга, в якій записано все: і життя людини, і життя країни. Та багато сторінок у нашу історію вписано кривавим і чорним. Особливо вражаючі сторінки, де смертельним шрифтом вкарбовано слова: голод, голодомор. 24 листопада – день вшанування загиблих у час голодомору.

Трагічна пам'ять про голодомор – то як чорний, незглибимий колодязь, у який, можливо, і не хотілося б заглядати, бо ж побачимо себе далеко не такими, якими б хотіли бачити. Але мусимо подивитися в цей колодязь чесно, нічого не приховувати, аби очистити власні душі від скверни, самовисповідатись і покаятись, аби не повторилося найстрашніше за всю історію України. Штучне, насильницьке винищення людей.

1933-й рік. Найчорніший час в історії України. Жахливо навіть через роки ступати болючими стежками страшної трагедії, яка розігралася на благословенній землі квітучого українського краю. Досі не віриться, що тут раптово зник хліб, люди залишилися без зернини. І це в урожайний 1932-й

рік. Пухли старі й малі, вимирали роди і села. Це був справжній голодомор, організований комуністичною партією та її керівництвом на чолі зі Сталіним. Його метою було примусити українських селян іти до колгоспів, придушити будь-який спротив радянській владі. Робився нищівний приціл на майбутнє: знищити українську націю, великий і гордий слов'янський народ.

У селян було відібрано землю, коней, худобу, реманент. Вони перестали бути господарями на своїй землі. Хліборобів перетворили у безправних колгоспників, які вже не розпоряджалися зібраним урожаєм, його можна було вільно вивозити з України. Було запроваджено масовий терор проти заможного селянства – куркулів, як їх називали. Сотні тисяч українських селян виселено з рідного краю на далеку північ, у Сибір. Селянство відповідало на більшовицький терор протестом. Цілі сільські райони були охоплені повстаннями.

Щоб остаточно зламати опір українських хліборобів, більшовицькі вожді в Москві вирішили організувати в Україні штучний голод. Не підлягає сумніву, що до загибелі мільйонів селян призвело холоднокровне рішення Сталіна вилучити в українських селян усе зерно, а відтак заборонити будь-яку допомогу їм з боку міжнародної громадськості. У селян працівники ДПУ відбирали не тільки залишки зерна, а й інші харчові запаси - сухарі, картоплю, буряки, сало, соління тощо, а те, що було придбане з великими труднощами і втратами в інших районах, конфіскувалося на станціях та в ешелонах.

На початку 1933 р. практично всюди в Україні запасів не залишилося. Фактично це була дія, свідомо спрямована на повільне фізичне винищення селянського населення. Лиха доля українського селянства була оповита завісою мовчан-

ня. Намагаючись врятуватися, тисячі селян йшли в міста, де навесні скасували хлібні карточки і можна було купити хліб. Але сільським жителям нічого не продавали. Дороги, що вели до міста, були блоковані. Усе ж тисячі селян пробиралися туди, та не знаходили порятунку, вмирали просто на вулицях.

Доведені до відчаю люди їли жаб, мишей, щурів, горобців, земляних хробаків і слимаків, мололи кістки на борошно, варили шкіру із взуття, уживали в їжу кульбабу, реп'яхи, проліски, липу, акацію, щавель, кропиву. А законом від 7 серпня 1932 року заборонялося збирати колоски на полі навіть перед їх заорюванням. За збирання колосків звинувачений карався не нижче п'яти років ув'язнення в далеких таборах з конфіскацією майна обвинувачуваного і вище, аж до найвищої міри покарання (розстрілу).

У людей розпухали обличчя, ноги, животи. Померлих, а часто й ще живих звозили й скидали в ями й закопували. Прагнучи врятувати від голодної смерті хоча б дітей, селяни везли їх у міста й залишали в установах, лікарнях, на вулицях. Голод охопив усю Україну, але небачених розмірів набув на півдні, сході та в центрі України.

Це остання хлібина, остання?
Очі горем налиті вщент?
Батько й діти не їли зрання,
Це остання хлібина, остання?
Після неї голодна смерть.

Відомості про голод в Україні надійшли на Захід. Перші відгукнулися українці західних земель та еміграція. Було створено допомогові комітети в Європі й за океаном, надіслано меморіали до Ліги Націй, питання порушувалося в

Британському парламенті. Але радянський уряд відкинув пропозиції про допомогу з-за кордону, стверджуючи, що інформацію про голод навмисне поширюють вороги Радянського Союзу.

У 1932-1933 рр. українці з польських берегів Збруча і Бугу пускали плоти з харчами, і польські прикордонники дивилися на це крізь пальці. Вони не стріляли. Стріляли радянські прикордонники в українців, які намагалися перехопити ці плоти. Щоб перешкодити самочинним утечам величезної маси голодуючих за межі республіки, на її кордонах було розміщено загороджувальні загони внутрішніх військ.

Страхітливий злочин ніколи й нічим не стерти з пам'яті. Тільки протягом 1932-1933 рр. загинула п'ята частина сільського населення України. За різними оцінками, штучний голодомор забрав від семи до десяти мільйонів життів.

Пройдуть роки, минуть десятиліття, а трагедія 1933 року все одно хвилюватиме серця людей. І тих, кого вона зачепила своїм чорним крилом, і тих, хто народився після тих страшних років. Вона завжди буде об'єднувати всіх живих одним спогадом, одним сумом, однією надією. Адже й нині живе у пам'яті народу прокляття тим, хто збиткувався над його долею і життям. Ще й досі у сни селян приходять ці похмурі тіні, ще й досі кровоточать роз'ятрені серця, болить душа, що звідала горя до краю.

Нехай кожен із нас торкнеться пам'яттю цього священного вогню – частинки вічного. А світло оцих свічок хай буде нашою даниною тим, хто навічно пішов від нас, хто заради торжества справедливості жертвував собою. Вони повинні жити в нашій пам'яті.

У ці дні, коли по всій Україні відбуваються численні

заходи-реквієми, відчинімо свої душі й серця для пам'яті про ті страшні роки, зробімо все для того, щоб ніколи за будь-яких обставин подібна трагедія більше не спіткала Україну.

Література

1. Лопушинський. Жнива скорботи // Дивослово. – 2003. – № 6.

2. Руса Т.В. На колінах стою перед вами, сповідаю жалобу сумну // Позакласний час. – 2002. – № 21.

3. Тарасюк Г. Урок, який ми так і не вивчили // Літературна Україна. – 2003. – 27 березня.

Сценарій
«Голодомор 1932-1933 років в Україні – геноцид українського народу»

Сценарій заходу

Мета: виховувати у читачів особистісні риси громадянина України, патріотизм на основі особистісного усвідомлення досвіду історії.

Обладнання

1. Плакат із символічним зображенням України періоду 1932-1933 років – виснаженої жінки з мертвою дитиною на руках.

2. Стіл з рушником, п'ять колосків з чорною стрічкою, свічка.

3. Записи класичної музики (твори Баха, Альбіноні, «Реквієм» Моцарта) або виконання уривків різних творів дітьми на піаніно.

Хід заходу

ВСТУПНЕ СЛОВО

У той рік заніміли зозулі,
Накувавши знедолений вік,
Наші ноги розпухлі узули
І кирзами-різаки у той рік.
У той рік мати рідну дитину
Клала в яму, копнувши під бік,
Без труни, загорнувши в рядину...
А на ранок – помер чоловік.

У той рік і гілля, і коріння –
Все трощив буревій навкруги...
І стоїть ще й тепер Україна,
Як скорботна німа край могил.

Д. Головко.

Нашій незалежності виповнилося вже 15 років, але ми, як і раніше, в неоплатному боргу перед людьми, котрі стали жертвою сталінських репресій. Таких людей особливо багато в Україні, тому що режим завжди боявся національно-визвольного руху українського народу і завжди прагнув попередити назріваючу небезпеку превентивними репресіями. Чверть століття, впродовж яких Україна перебувала в епіцентрі політичних репресій тоталітарного режиму, виявилися найбільш жахливими роками у більш ніж тисячолітній історії українського народу. На жаль, в шістдесяту річницю голодомору жертви не були вшановані належним чином. Покоління XXI ст. мають чітко усвідомлювати масштаби втрат, що поніс народ України, адже саме йому доведеться робити висновки на майбутню. І тому сьогодні ми маємо докласти всіх зусиль, щоб у майбутньому житті українського народу це ніколи не повторилося. Ми просто зобов'язані назавжди увічнити у своїй пам'яті тих, хто став безвинною жертвою голодомору. Тобто, як зазначено в одній із книг: «Навчати. Пам'ятати. Досліджувати». Ми повинні донести до світу, що штучні голодомори радянської епохи були нашим українським Голокостом.

Уривок з музичного твору (звучить «Патетична соната» №13 Бетховена.)

1-й. Неврожай від бога, а голод від людей. (Народна приказка)

2-й. На вулиці лежить хлопчик років десяти. Повз нього йдуть люди: «О, цей вже помер». У відповідь ледь чутний дитячий голосок: «Ні, я ще не вмер».

ВІРШ «ВІЧНИЙ МОНОЛОГ»

Я ще не вмер...
Ще промінь в оці грає.
В четвер мені пішов десятий рік.
Хіба в такому віці помирають?
Ви тільки поверніть мене на бік.
До вишеньки.
В колиску ясночолу...
Я чую запах квітів. Я не вмер...
А небо стрімко падає додолу.
Тримайте хтось!
Хоча б за коси верб...
Куди ж ви, люди, людоньки,
Куди ж ви, люди, людоньки, куди?
Окраєць ласки.
Чи хоч з печі диму!
В клітинці кожній – озеро води.
Я ще не вмер.
Усі проходять мимо.
...А житечко моє таке густе.
...А мамина рука іще гаряча.
Вам стане соромно колись за те.
Та я вже цього не побачу.

М. Замига

1-й. Не сьогодні це сказано:

«Час народжуватися і час помирати. Час руйнувати і час будувати. Час розкидати каміння і час збирати. Час мовчати і час говорити».

2-й. Літа 1933-го від Різдва Христового був в Україні великий Голод. Не було тоді ні війни, ні суші, ні потопу, ані моровиці. А була тільки зла воля одних людей проти інших. І ніхто не знав, скільки невинного люду зійшло в могилу – старих, молодих і дітей, і ще не народжених – у лонах матерів.

3-й. Сонце сходило над вихололими за довгу зиму полями, сідало за обрій кольору крові і не впізнавало землю. Чорне вороння зграями ширяло над селами, заціпенілими в тяжкому смертному сні.

4-й. Танули на обширах України важкі сніги весни 1933 року, являючи світові трупний сморід, апокаліптичні видива, співмірні хіба що з картинами Страшного Суду.

5-й. А чи була того року весна? Чи прилетіли до знайомих людських осель довірливі лелеки? Чи співали травневими ночами солов'ї? Ніхто того не пам'ятає сьогодні, пам'ятають інше.

6-й. На світі весна, а над селом нависла чорна хмара. Діти не бігають, не граються. Ноги тонесенькі, складені калачиком, великий живіт між ними, голова велика, похилена лицем до землі, а лиця майже немає, самі зуби зверху. Сидить дитина і гойдається всім тілом: назад – вперед, скільки сидить, стільки і гойдається. І безконечна одна пісня напівголо-сом: їсти, їсти, їсти... Ні від кого не вимагаючи, ні від матері, ні від батька, а так, у простір, у світ – їсти, їсти, їсти.

7-й. Світ мав би розколотися надвоє, сонце мало б перестати світити, земля перевернутися — від того, що це було на землі. Але світ не розколовся, сонце сходить, земля обертається, якій належить. І ми ходимо по цій землі зі своїми тривогами і надіями, ми, єдині спадкоємці всього, що було.

8-й. Тож пом'янімо хоч сьогодні, з непростимим запізненням у кілька довгих десятиліть, великомучеників нашої трудної історії. Пом'янімо і знайдемо в собі силу пройти за ними дорогою їхнього хресного путі. Не їм це потрібно, а нам. Все, що вони могли сказати світові, вони вже сказали. Тепер наша черга.

9-й. Не сьогодні це сказано: «Час говорити!» Прийшов час говорити після десятиліть мовчання.

1-й. Більшовики почали свою діяльність з Декрету про землю. Селяни повірили у вільне, заможне життя. Але скоро була запроваджена продрозкладка – у селян силою забирали хліб. По селах нишпорили продзагони під охороною військових частин.

2-й. На «зелену» неділю 1920 р. жителі Борисполя на Київщині підняли повстання проти радянської влади, проти хлібовикачки. Повстання було придушено, спалено 500 дворів, повстанці були розстріляні, а поранені – добиті. Але свої дії більшовики мотивували тим, що хліб був потрібний, щоб відбити напад інтервентів.

3-й. Та ось війна закінчилась. Щоб утримати владу в руках, більшовики пішли на нові поступки – це була нова економічна політика (НЕП). Вони ніби відмовилися від того, що вже завоювали. Відроджувалась приватна власність, кооперація, товарно-грошові відносини. Поволі почалася стабілізація економіки, але для відродження села треба було десятки років, щоб селянин перепочив, звик до нових умов господарювання, зробив власний вибір. Адже селянські господарства мали різний рівень розвитку. Заможні тяжіли до кооперативних товариств. Найбідніші створювали комуни, артілі, щоб вижити. Але тоді ніхто і не думав про усуспільнення засобів виробництва.

4-й. Але над НЕПом нависла загроза. Більшовикам було

потрібно багато хліба. Вони приступили до індустріалізації – побудови великих заводів, електростанцій. А після ліквідації поміщицьких господарств основними виробниками хліба були самостійні селянські господарства. Продуктивність в них була низька. Не кожна сім'я могла продати хліб. До того ж, держава платила за хліб вдвічі менше, ніж на ринку.

5-й. Союзний уряд не задовольняли темпи хлібозаготівель Україні. Український хліб переважав у зерновому експорті і заготівлях царської Росії. Більшовики зберегли цю тенденцію, але знищили головних виробників хліба. Поміщики колись давали 300 млн пудів хліба, проте в СРСР цього вже не було. Куркулі до війни давали 650 млн, а тепер – 120 млн пудів. Колгоспи ж – тільки 14 млн пудів. То де взяти хліб?

Повернулися до випробуваного засобу – розверстки. 30 грудня 1927 р. до Харкова приїхав секретар ЦК ВКП(б) Молотов, який вимагав від ЦК КП(б)У форсувати темпи хлібозаготівель. Для України був встановлений план – 265 млн пудів.

6-й. Хлібозаготівлі супроводжувалися репресіями, фізичним та моральним знущанням над селянами. За невиконання плану хлібоздачі їх позбавляли власного помешкання, худоби, землі, інвентарю. Уряд України, аби вислужитися перед своїми московськими покровителями, запевняв їх, що Україна може не 265, а 272 млн пудів дати. Селяни всіляко чинили опір, ховали хліб на «чорний день». Хлібозаготівля пробуксовувала. І тоді ЦК ВКП(б) знайшов спосіб подолання зернової проблеми – масова колективізація.

7-й. Спочатку було слово. І було те слово – колективізація, а за ним ще довга шеренга слів-чужинців – агітація, контрактація, конфіскація, екзекуція, реквізиція, експропр-

іація, ліквідація... Сільська влада почала погрозами і тортурами домагатися від селян їх вступу до колгоспу. Уздовж кордону України, де вмирали цілі села, де живі не встигали ховати мертвих, були виставлені збройні заслони. Жодна душа не повинна була вирватися з уготованого їй пекла. На шістнадцятому році революції при владі, яка називала себе народною, на родючій землі, без війни чи стихійного лиха вмирали хлібороби.

Уривок з музичного твору.

Погляд свідків

Говорять свідки тих страшних подій.

1-й. Я говорю від імені Суходольської Антоніни Григорівни, 1913 року народження із с. Раївка, Радомишльського району Житомирської області.

...Боюся я заводити розмову про таке. Бо після голоду був 37-й рік. У нас «чорний ворон» їздив, клював людей... А в голод померло троє моїх братів – Василько, Гриць і Петрусь. Один одного менший. Як же вони хлібця просили! Боже ж ти мій! Та ніхто не допоміг – ні Бог, ні сільрада – попухли мої брати. У сирій землі лежать, а я ще ворушуся. Такі муки прийняла я. Люди, не треба забувати лиха, не треба...

2-й. Зі спогадів Лихоліта Дмитра Трохимовича, 1923 року народження із с. Хоцьки.

...Раз пішов я до свого товарища, а в них якраз шастала бригада активістів. Один з них знайшов у печі горщик із пшоняною кашею. Він витяг його з печі, розбив на долівці і почав розтирати кашу своїм чоботом. А діти (було їх п'ятеро) попадали на долівку та й давай ту кашу їсти з-під чобота.

За нашим городом було кладовище. Від сільради видавали тим, хто копав великі ями для померлих, по кілу хліба. І ось ці люди викопували великі ями, привозили мертвих цілими підводами. Я запам'ятав одну дівчинку, років 9-10. У неї були білі кіски й сині-сині очі. Очі померлих від голоду не закриваються. Треба, щоб хтось закрив, але не було кому. Я ще пам'ятаю, як під тинами сиділи мертві люди з простягнутими руками – просили, та й задубіли.

3-й. Свідок Спаська Єлизавета Митрофанівна, 1905 р. народження із с. Катеринівка.

...Я з 12 літ – сирота. Вийшла заміж за бідняка. Трудилися зранку до ночі. Вже була в нас корова, пара коней та четверо малих діток. Та страшний день не обминув мою хату. Прийшло п'ять чоловік, забрали коней і корову. Я стала плакати і кричати, умовляти, щоб не брали корову, бо діти малі помруть. Та один з них лише вдарив мене по лиці, щоб не кричала. Забрали все, що було у дворі, у конюшні. У хаті, крім дітей, брати було нічого. Забрали все зерно – і те, що було для харчу і те, що для посіву. І так лишились ми з малими дітьми в голодній хаті взимку 1933 року. Не можу збагнути – які ж ми були куркулі?

4-й. Від імені Малиночки Антоніни Миколаївни, 1921 р. народження із с. Топчине на Дніпропетровщині.

...Тільки тепер, маючи своїх дітей і онуків, я розумію той біль, який терзав мою маму, коли її з трьома дітьми вигнали з хати. До себе нас впустила сусідська бабуся. Мама боролася за наше життя. Першу травицю пускала в їжу. З квітів акації робила борошно. Я й тепер духу акації не терплю. Ніколи не забуду дівчинку Лізу, років дванадцяти. Вона кудись йшла, але впала край дороги. Я підійшла до неї. Вона страшно спухла. На литках глибокі тріщини – безкровні рани, з яких текла рідина. У ранах копошились дрібні білі черви. То був останній день коротенького Лізиного життя. Тепер

на сільському кладовищі немає ніяких слідів тих братських могил. І страшно думати, що відійде покоління, яке пам'ятає жахи 33 року. Спасибі тим, хто відроджує правду.

Уривок з музичного твору.

Дискусія. Питання із залу

Які наслідки голоду? Скільки людей загинуло? Чи це встановлено?

1-й. Голод поклав у сиру землю від 3,5 до 9 млн. селян. Третина померлих – діти, які не дали нащадків.

2-й. Наслідки голодомору – це і великі духовні втрати, які цифрами не зміряти. Скільки селян, яким пощастило вижити, які були землеробами з діда-прадіда, відсахнулися від своєї селянської долі, зреклися мови своєї, звичаїв, пісень!

3-й. Більшовики вчинили розселянювання. Це страшне явище, що означає збайдужілість селянина до землі, втрату ним свого коріння. Селянин переставав бути господарем на землі. Це – одна з причин кризи в економіці сьогодні.

4-й. Треба сказати і про духовне розтління народу. Сталінський режим створив «новий тип» людини, вихованої в атмосфері брехні, холопської відданості вождю. До лав революціонерів охоче приставали ті, хто був нічим, – ледарі, п'яниці, злодії.

5-й. І ще одна гірка істина. У могилу голодомору зійшли найкращі. Гинули працьовиті самостійні хазяї, яким «пришивали» куркульські справи. Все здібне, талановите, здорове духом і тілом, що мислило і протестувало, – все це винищувалося з корінням.

Ведучий. Підсумовуючи все це, скажу, що всі ці дії мають одну назву – геноцид. Раніше казали тільки про геноцид фашистів. За нормами міжнародного права, геноцид – це винищення окремих груп населення за расовими, національними, релігійними ознаками. Геноцид – це створення таких життєвих умов, які розраховані на фізичне знищення населення. Сталін, Косіор, Постишев, Чубар, Любченко, Петровський, Скрипник – творці геноциду. Але геноцид Гітлера засуджений Нюрнберзьким судом, а ми й досі ходимо по вулицях, які носять імена тих, хто чинив геноцид проти українців.

Питання з залу

А оті колгоспи – чи потрібно було їх створювати? Це наша помилка?

1-й. Колгоспи не помилка, коли б їх створювали ті, хто хотів. Міцним хазяям там нічого було робити, коли б їх силою не загнали. До того ж, колгоспи ніколи не мали самостійності в господарюванні. Не колгоспи були помилкою, а встановлення більшовицького диктату над ними. Не здоровий глузд, не вікова мудрість селянина керували колгоспами, а тверда рука влади.

Уривок з музичного твору.

Дума про голод

1-й. Кобзар Єгор Фомич Мовчан жив у с. Велика Писарівка на Сумщині. Якось у Харкові на базарі він заграв свою думу про голод в Україні. Одразу якийсь агент схопив його за руку і потяг у міліцію. Спасибі, люди відбили. Потім він співав її по селах та хатах. Люди плакали, слухаючи кобзаря. То були шістдесяті роки, початок застою. На голод в Україні було накладено політичне табу. Але думу записали і, ризикуючи, зберегли. Уривок з думи (а вона дуже довга), сподіваємося, дасть вам певне уявлення про ті часи.

1-й

В тридцять третьому году їли люди лободу,
Пухли люди з голоду. Помирали на ходу.

2-й

Отощали усі люди. Падали, як мухи,
Кропивою-лободою не наповниш брюха...
Гей, гей! – не наповниш брюха!

3-й

Хліб качали, вимітали –
Весь народ сумує,
А «великий голова» мовби і не чує.

4-й

Він укази іздає:
Продналог давайте,
Де хочете, там беріть.
Хоч з нігтів колупайте.

5-й

А у СОЗі при дорозі
Роздають макуху –
Хочеш жити – йди до СОЗу
Бо впадеш без духу.
Гей, гей! – Бо впадеш без духу

6-й

Пролилися на Вкраїні
Великії сльози,
Як «великий голова»
Гнав народ у СОЗи.

7-й

Отаке-то, добрі люди,
Зчинилося лихо
Побив голод мужиків –
Сидіть у СОЗі тихо...
Гей, гей! – Сидить у СОЗі тихо.

Мовчан, 1967

1-й. Масштаби катастрофи були величезні. Про голод знали керівники Франції, Великобританії, Німеччини, Італії, США, Канади.

2-й. Та уряд СРСР заявив, що ніякого голоду в Україні нема, що це злісна вигадка ворогів Радянського Союзу.

На допомогу Сталіну та московсько-більшовицькій пропаганді прийшли продажні чужинці – француз Ерріо та американець Дуранті.

3-й. Прем'єр-міністра Франції Ерріо вели по вулицях Харкова, очищених від трупів, і він писав: «... в Україні люди живуть чудово».

1-й. Український єпископат під проводом митрополита Андрея Шептицького видав звернення «До всіх людей доброї волі».

2-й. У ньому говорилось: «Усіх християн цілого світа, усіх віруючих в Бога, а особливо усіх робітників і селян, передусім усіх наших земляків, просимо прилучитися до цього голосу протесту та болю й розповсюдження його у якнайдальші країни світу».

3-й. Пастирський лист Галицької єпархії змобілізував всіх українців Галичини, Волині та еміграції в московських протестах-молебнях та інших релігійних маніфестаціях, зверненнях до міжнародних організацій.

4-й. Проте Україна гинула, культурний світ мовчав.

5-й. Перші згадки про голод в Україні з'явились у західній пресі одночасно з першими людськими жертвами. Дослідження голоду 1932-1933 рр. в Україні почалося наприкінці 80-рр.

1-й. У могилу, де лежить більше 9 млн. українських селян, зійшли найкращі. Гинули працьовиті, самостійні хазяї, яким інкримінували куркульський саботаж. Відходили в небуття сільські майстри і винахідники, яких ніколи не браку-

вало в Україні, серед яких було чимало обдарованих природою людей.

2-й. Лягали в сиру землю непокірні нащадки козацькі, що не могли змиритися зі сваволею влади.

3-й. У цій безкровній війні тоталітарної системи з українським народом знищувалась людина не лише фізично - руйнувалася народна душа.

Завершення

1-й. Відродження України можливе тільки тоді, коли народ поверне свою історичну пам'ять.

2-й. Хай простять нам наше безпам'ятство всі жертви голодомору, що лежать у сирій землі.

3-й. З давніх часів люди очищувалися вогнем. Запалювали свічку і мовчки клялися, що пам'ятають, що не забудуть. І тягар гріха з душі спадав.

Ведучий. Коли наша розповідь дійшла до Вашого серця, то перед цією свічкою скажіть слова, які нас згуртують, – Пам'ять та віра!

Ти скажеш, не було голодомору?
І не було голодного села?
А бачив ти в селі пусту комору,
З якої зерно вимели дотла?
Як навіть марево виймали із печі
І забирали прямо із гориків,
Окрайці виривали з рук малечі,
Із торбинок нужденних стариків?
Ти скажеш, не було голодомору?
Чого ж тоді, як був і урожай,
Усе суціль викачували з двору,—
Греби, нічого людям не лишай!

Хто ж села, вимерлі на Україні,
Російським людом поспіль заселяв?
Хто? На чиєму це лежить сумлінні?
Імперський молох світ нам затуляв!
Я бачив сам у ту зловісну пору
І пухлих, і померлих на шляхах.
І досі ще стоять мені в очах...
А кажеш – не було голодомору?

Д. Біло.

ДАТЫ

Установили Знак памяти

В Кондратовке состоялся митинг, посвященный открытию Знака памяти жертвам голодомора 1932-1933 годов в Украине. Он установлен перед входом на кладбище возле населенного пункта. Незамысловатый каменный крест с пояснительной табличкой. Теперь он будет вечным напоминанием о жертвах тех страшных лет для односельчан и гостей Кондратовки, надеждой, что эти события не повторятся никогда. Возле Знака - стойки со свечами, горшки с пшеницей, еловые венки. Инициатором открытия данного символа стал Кондратовский сельский совет, который попросил спонсорскую помощь у одного из частных предпринимателей. Как сообщила

(Окончание на 2 стр.)

Газета «Знамя индустрии», листопад 2007 року

Установили Знак памяти

(Окончание. Начало на 1 стр.)

сельский голова Л.Ф. Бойко, с наступлением весны место возле Знака памяти будет спланировано и облагорожено, будут высажены цветы. На митинге выступили также работники местных учебных и воспитательных заведений, лечебных учреждений, учащиеся, дошкольники. Красной нитью в их речах проходила мысль о том, что память о безвинных жертвах голодомора будет вечно жить в сердцах сограждан. Участники митинга почтили их память минутой молчания. Школьники сообщили о том, что в их учебном заведении созданы поисковые отряды. Ребята обойдут все дворы села, соберут свидетельства и воспомина-

ДАТЫ

ния очевидцев тех страшных лет, а также передаваемые из уст в уста рассказы их родственников, переживших голодомор. В митинге приняли участие представители райгосадминистрации и районного совета.

В ближайшее время Знаки памяти будут установлены в Тарасовке, Иванополье, Заре, Николайполье и в других населенных пунктах. Практически все села включились и во всеукраинскую акцию "Засвіти свічку". В школах района прошли уроки памяти, итоги которого подведены на районном мероприятии, состоявшемся 24 ноября в РДК "Юбилейный" в селе Артема.

В. ВОЛОДИН

Фото Константина ПОЛОХЛИВЦА

Поминальна вечеря

В Іванопільській школі пройшло дійство "Віче пам'яті". Готувалися до цього дня всі учні 5-11 класів. А готували дев'ятикласники зі своїм класним керівником Тамарою Григорівною Тютюнник. Вдягнені в чорне, діти виходили по черзі, ознайомили нас з подіями давнього минулого. Коли почали лунати свідчення жертв голодомору, у залі стояла така тиша, що здавалося, що всі учні заклякли від жаху. Але кульмінацією стала мить, коли з'явилася Мати-Україна, простоволоса, боса, з палаючими очима.

"Прости, небо! Прости, земле! Простіть, зорі! Всі сили земні і небесні, простіть муку і божевілля його народу! Ту моторошну ніч, усі жахи, небачені від створення світу, простіть!" - благала Іна Гогой перед іконою Святої Богоматері, стоячи перед нею на колінах.

"Ходи до мене, роде мій, вечеряти!" - припрошує Мати-Україна своїх загиблих дітей. Учні усіх класів виносять на поминальний стіл вечерю: цукерки, печиво, пиріжки, а до залу заходять у білих сорочках дівчатка - душі померлих і сідають за цей стіл, запалюють свічки. Хвилиною мовчання вшановується пам'ять жертв голодомору. Дівчата розносять поминальну вечерю серед учнів. Збирається вузлик з поминальними для Софії Фадіївни Панченко та Тетяні Фадіївни Халап'юн, які були свідками голодомору на Західній України, та прийти на День пам'яті не змогли, бо старість і болячки не дозволили, але свідчення свої передали. Чорнобильська соборна Україна закінчує Віче пам'яті словами: "Коли наша розповідь дійшла до вашого серця, то перед свічкою скажіть слова "пам'ять і віра". Під дзвін колоколів День пам'яті закінчується. Хай же пам'ять про всіх невинне убієнних згуртує нас, живих, дасть нам силу та волю, мудрість і наснагу для зміцнення нашої держави.

І. ФІЛЬ,
педагог-організатор Іванопільської ЗОШ

Газета «Знамя индустрии», листопад 2007 року

Хай пам'ять в серці відгукнеться

Президент України Віктор Ющенко оголосив 2008-й роком пам'яті жертв Голодомору 1932-33 років. За даними істориків, з голоду в ті роки померло (за різними оцінками) від 7 до 10 мільйонів людей, зокрема близько 4 млн. дітей. З урахуванням непрямих жертв Голодомор забрав життя близько 14 мільйонів людей.

Вшановуючи пам'ять цих мешканців нашої країни, Український Інститут Національної пам'яті підготував виставку "Ми звинувачуємо! Голодомор 1932–1933 років – геноцид українського народу". Експозиція налічує 250 документів і 150 експонатів з різних фондів. Пересувна виставка, яка презентувалася майже в усіх містах України, містить у собі документи з обласних архівів, вирізки з газет тих часів, фотокартки минулих років та записи свідків подій Голодомору, які проживали на території України. Не так давно це все експонувалося і на базі Костянтинівського краєзнавчого музею. Відвідувачі змогли побачити документи найвищих партійних і державних органів влади СРСР. Особливу увагу привертали матеріали про введення режиму чорних дошок, заборону поширювати інформацію про голод, введення паспортної системи разом із забороною виїзду за кордони України.

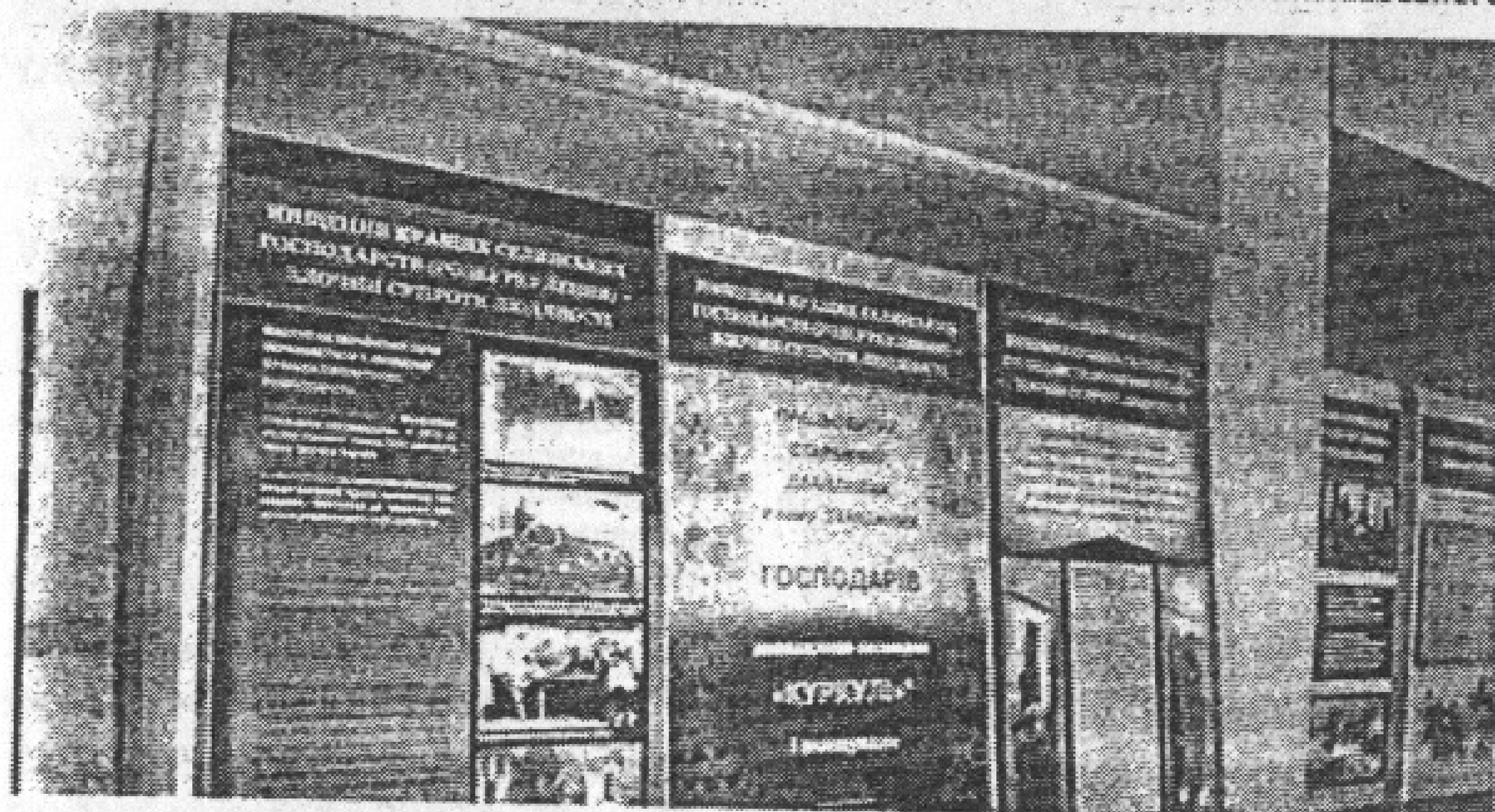

Сама колекція виставки є неповною, оскільки буде доповнюватися матеріалами з кожного міста і селища, де вона проходила. Повну колекцію матеріалів та експонатів заплановано надіслати до Інтитуту Національної пам'яті.

Голова держави Віктор Ющенко також пропонує ввести кримінальну відповідальність за публічне невизнання Голодомору геноцидом українського народу. Ця страшна трагедія забрала життя мільйонів людей. Голод також торкнувся областей Білорусії та Росії.

Марина ПРУТНІК

Газета «Знамя индустрии», № 35 від 13 травня 2008 року

Край родной

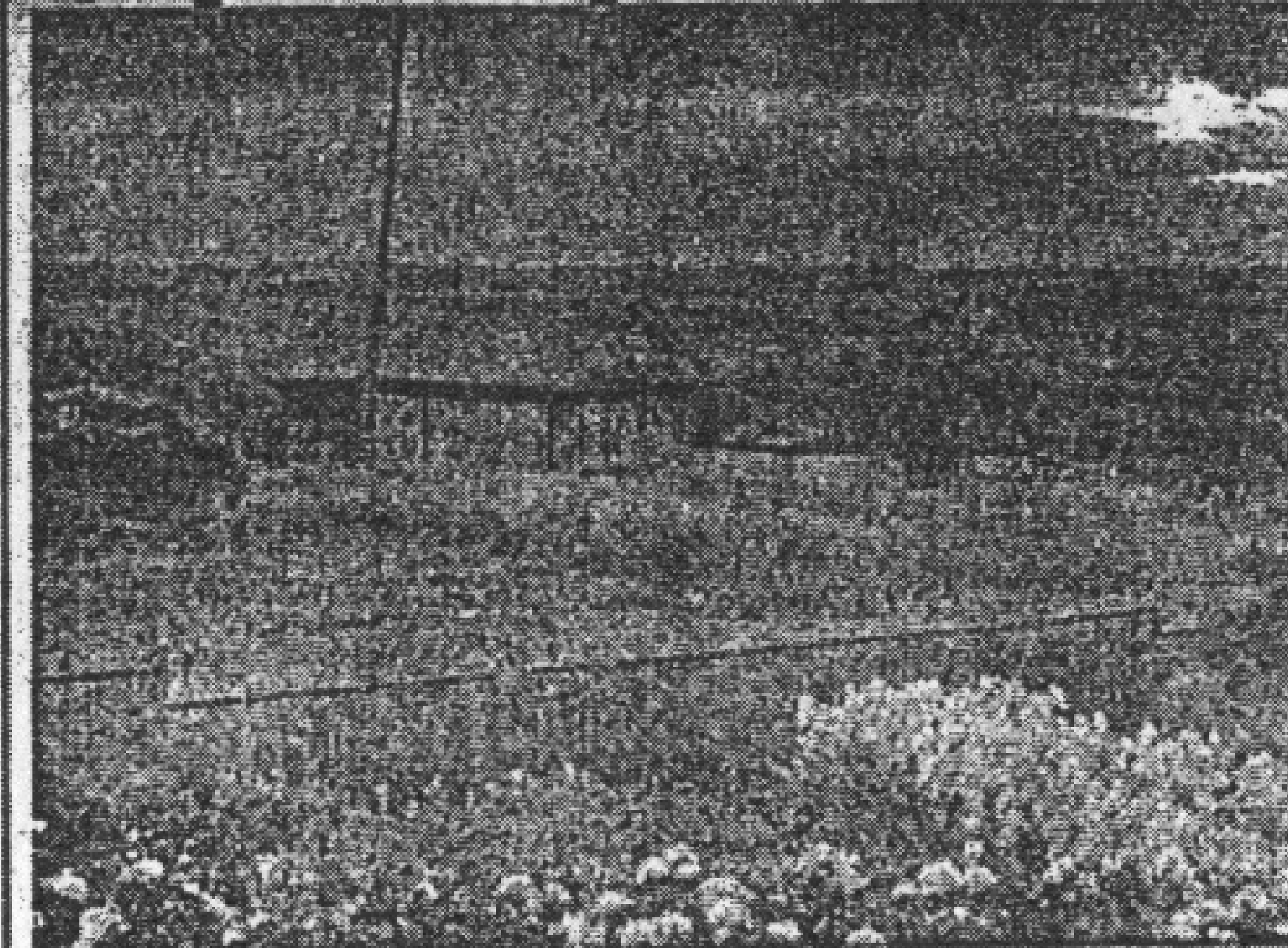

Расселяли раскулаченных по Донбассу. Так, одна из семей Курбатовых очутилась в Горловке, семья Шаповаловых - в Дзержинске, 2 семьи Хохловых - в Краматорске на строительстве нового машиностроительного завода и т.д.

А внутри района из одних сел переселили в другие около 100 семей.

Административно-территориальные изменения в стране в тот период происходили часто. В центральном областном архиве найден список сотрудников, которые прибыли в Константиновский район после ликвидации Артемовского округа в 1930г. Их распределили следующим образом:

1.Антипов - инструктор потреб. союза.

2. Бабошин - инструктор РК ЛКСМУ.

3.Бритченко - секретарь бюро РСИ.

4. Горбатенко - отдел труда, председатель СГПР колхозов.

5. Ерлих - инструктор исполкома.

6. Жижеря - исполком, инспектор молодежи.

7. Карлов - инструктор областного подчинения. Этим же постановлением Константиновский р-н был расформирован и соответствующий ему райисполком ликвидирован. Территория бывшего Константиновского района присоединена к Константиновскому городскому совету.

Осенью 1929г. образован совхоз «Берестовой» № 1. В голодном 1932г. его временно переименовали в саповую лечебницу. В тот период свирепствовал сап - тяжелая инфекционная болезнь лошадей. Руководство района приняло решение всех больных животных собрать в один «лазарет», чтобы лечить всех сразу. Больных лошадей было много, более 170 голов, их размещали по совхозным конюшням, ранее бывших хозяйскими. Места не хватало. Арендовали у людей сараи.

Первый молодой дипломированный специалист-ветврач, только что прибывший в с-з «Берестовой» Беленко Алексей Дмитриевич взялся за такое опасное дело. Успешно справился с поставленной задачей и

Газета «Знамя индустрии»

Продовження на стор. 94

(Закінчення. Початок на стор. 94)

жилищных кооперативов.

8. Кожухарь - руководитель комб. райкомхоза.

9. Кононов - валютный инспектор финотдела.

10. Манжас - инструктор по жилью, райкомхоз.

11. Медведев - инструктор здравотдела.

12. Мосейкин - председатель жил.кооператива.

13. Пакка - инспектор плод.кооператива.

14. Панков - инструктор отдела труда.

15. Полудненко - райкооператив.

16. Федоров - нач. пожарной охраны.

17. Чепель - райздравотдел.

18. Шойхат - санпросвет, здравотдел.

2 июля 1932 года на основании постановления 4-й внеочередной сессии ВУЦИК XII созыва была образована Донецкая область.

На основании постановления ВУЦИК и СНК УССР от 4.04.1932 года поселок городского типа Константиновка был отнесен к категории городов через год в районе не было ни одной больной лошади и ни одна не пропала за период лечения.

Пережил район и голодные 1932-33гг. без значительных людских потерь. Хоть и засушливый был период, все же взяли селяне по 7-8 ц с га зерновых. Колхозников кормили в колхозных столовых.

В конце дня каждому работнику давали буханку хлеба для иждивенцев. Поэтому в районе уменьшения населения не наблюдалось.

Материалы собраны работником районного клуба-музея "Берестовой" В.Н.ПОЛЯКОВОЙ. Ведущая рубрики - зам. председателя райсовета, член НСЖУ Л.Н.СТЕПАНЕНКО

(Продолжение. Начало в номерах за 15, 22, 29 февраля, 7, 14, 21, 28 марта, 4, 11, 18, 25 апреля. Продолжение следует).

Газета «Знамя индустрии»

В ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Установить историческую правду

К 75-летию голодомора в Украине

24 ноября - День памяти жертв голодомора, его 75-я годовщина. К этой скорбной дате рабочая группа горисполкома разработала ряд мероприятий. Основные из них - памятно-мемориальные и информационно-пропагандистские.

- Без сомнения, главным станет сам День памяти жертв голодомора, - говорит начальник отдела по вопросам внутренней политики горисполкома И.И. Ягмурова. - На территории Константиновки будут приспущены в знак траура государственные флаги, ограничено проведение развлекательных и увеселительных зрелищ. Кроме этого, до 1 ноября будет сформирована городская делегация для участия в скорбных мероприятиях в связи с 75-летием голодомора в Украине, которые пройдут в Киеве. Но это лишь кульминация события, которому предшествовала большая подготовка.

Так еще задолго до наступления скорбной даты городскими властями были разработаны долгосрочные мероприятия по увековечиванию памяти жертв и пострадавших в голодоморах начала 30-х годов в Украине. В частности, городское управление образования в свои методические планы воспитательной работы в общеобразовательных учреждениях включило изучение истории голодоморов в Украине. Среди школьников Константиновки гороуо в эти дни проходит конкурс исторических сочинений по данной тематике. Итоги его будут подведены в начале следующего года на специальном мероприятии, где состоится награждение победителей.

Перед городским отделом культуры стоит объемная задача - продолжить работу по сбору свидетельств очевидцев голодомора на территории нашего города. Начата она не так давно, в августе, но уже есть масштабные результаты: всего за месяц с небольшим выявлено уже более 300 свидетелей тех далеких страшных событий. Однако большинство - не уроженцы города, а переехавшие сюда из других регионов.

- Константиновка напрямую от голодомора не пострадала, - рассказывает И. Ягмурова, - эта беда обошла нас стороной. Особенно сильно голод свирепствовал на севере Донецкой области - на землях Славянска и близлежащих к нему сел. Оттуда и переехали к нам многие семьи.

Что бы сегодня не говорили сторонники различных политических сил, голодомор вычеркнуть из народной памяти невозможно. Скорбной дате будут посвящены и «круглые столы» с участием представителей политических партий, общественных организаций на тему голодоморов в Украине, и уроки памяти в школах, и тематические выставки в музее и библиотеках.

Также планируется проведение на предприятиях и в организациях единого информационного дня по теме «Годовщина голодомора 1932-1933 гг. - незаживающая рана украинского народа». Со стороны ГТМО и УТиСЗН внимание к категории граждан, переживших голодомор, также должно быть усилено, а ко Дню увековечивания памяти жертв голодоморов и политических репрессий координационный совет внесет свои предложения относительно присуждения кандидатам из их числа государственной пожизненной стипендии.

Евгений Валерьев

Газета «Знамя индустрии», № 81 від 16 листопада 2007 року

Знамя индустрии | *Семь дней*

Событие недели

Народной памяти свеча

Сотни горожан приняли участие во Всеукраинской акции "Зажги свечу!" в память о жертвах голодомора

Современные украинские историки считают, что было несколько составляющих политики голодомора. Среди них - насильственное изъятие всех продовольственных припасов (нереальные планы хлебозаготовок, уголовная ответственность за пять колосков пшеницы), блокада на выезд за границы Украины ее жителей и др.

В совместном заявлении делегаций 65 стран - членов ООН от 3.11.2003 г. сказано, что в результате голода в 1932-1933 гг. в Украине погибло от 7 до 10 миллионов человек.

И хотя последствия голодомора в нашем краю были не столь масштабными и трагичными, как в других регионах, в знак солидарности со всей Украиной жители города и района почтили 24 ноября память его жертв.

Стараниями рабочей группы, руководителем которой является заместитель городского головы С.В. Астахова, были намечены и выполнены различные мероприятия.

- В ряде учебных заведений проведены уроки памяти, фотовыставки, где учащиеся смогли ознакомиться с масштабами голодомора по документам и свидетельствам очевидцев тех страшных событий, - рассказывает начальник управления по вопросам внутренней политики горисполкома, член рабочей группы И.И. Ягмурова.

А 24 ноября, в День памяти жертв голодомора и политических репрессий, константиновцы, собравшись на площади у ДК "Октябрь", стали участниками Всеукраинской акции "Зажги свечу". Мероприятие началось с поминальной молитвы настоятеля старейшего Александро-Шультинского православного храма отца Сергея вместе с хором певчих.

А ровно в 16.00 во время объявленной в стране минуты молчания было приостановлено движение всего городского транспорта. Траурную тишину прервали тревожные гудки локомотивов МППЖТ, а молодежь выложила на площади крест из свечек, который ярко светился в сгущающихся сумерках как символ нашей скорби и памяти. Вечером на окнах многих горожан также горели зажженные свечи.

Знаковым событием отмечали этот День памяти в районе: на Кондратовском сельском кладбище местная громада открыла памятник - Святой крест жертвам голодомора 1932-33 годов. Фермеры и частные предприниматели за свои деньги и при активной поддержке райгосадминистрации на территории кладбища установили огромный памятный крест жертвам голодомора. Сельский голова Лидия Бойко призвала собравшихся людей почтить память безвинно загубленных душ минутой молчания и зажечь поминальные свечи. На стылом ветру недолго длился митинг-реквием. Но принявшие в нем участие сотни кондратовцев унесли домой частичку правды о тех лихих годах. С твердой уверенностью: такое не должно повториться.

Евгений ВАЛЕРЬЕВ

Газета «Знамя индустрии», № 84 від 20 жовтня 2007 року

Заходи по вшануванню пам'яті жертв Голодомору у центральній міській бібліотеці ім. Горького

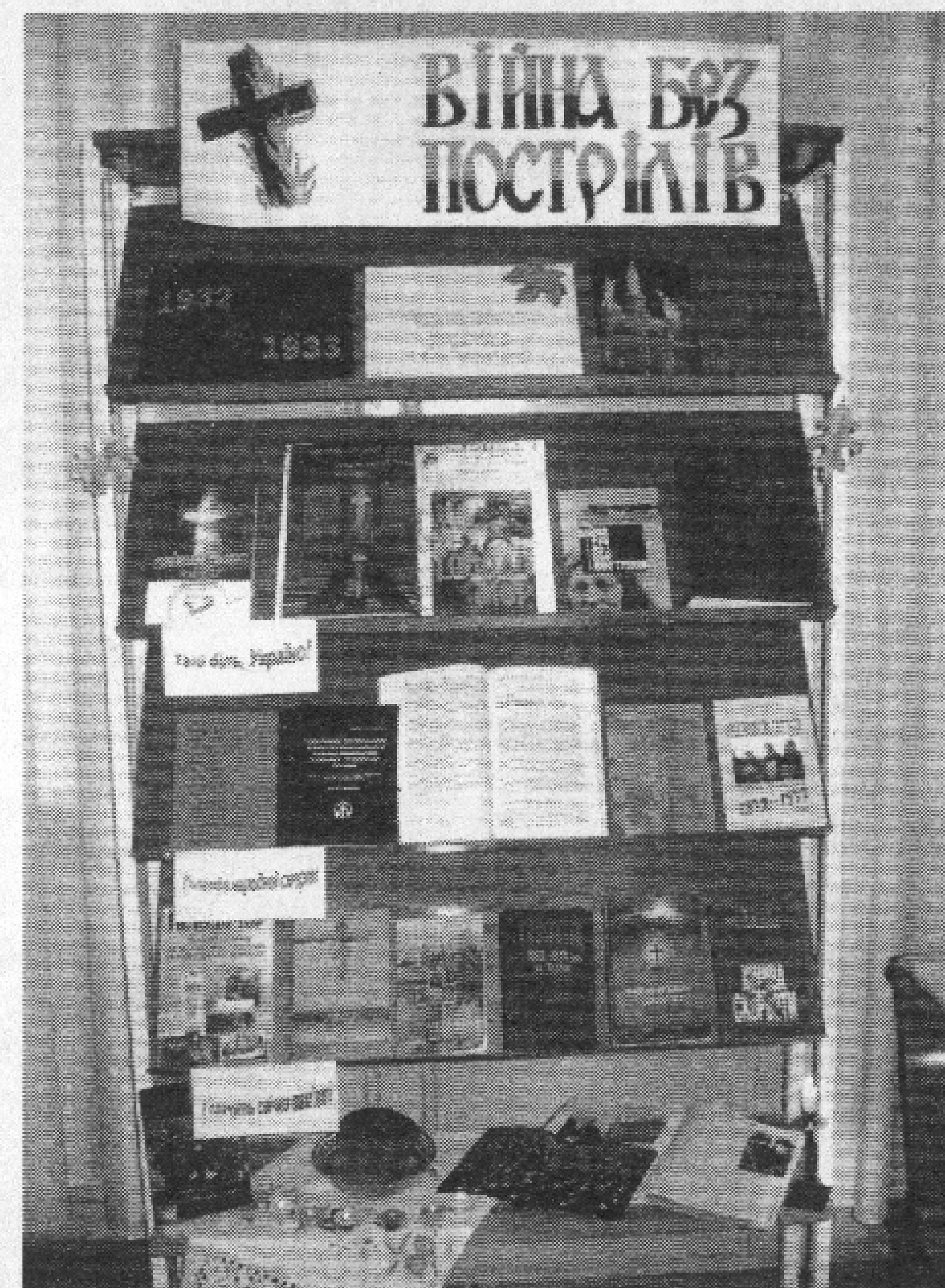

Тематична виставка

Інформаційна година «Свідоцтва Голодомору»

Уроки минулого

Заходи по вшануванню пам'яті жертв Голодомору у міському краєзнавчому музеї

Виставка «Голодомор 1932-1933 рр.»

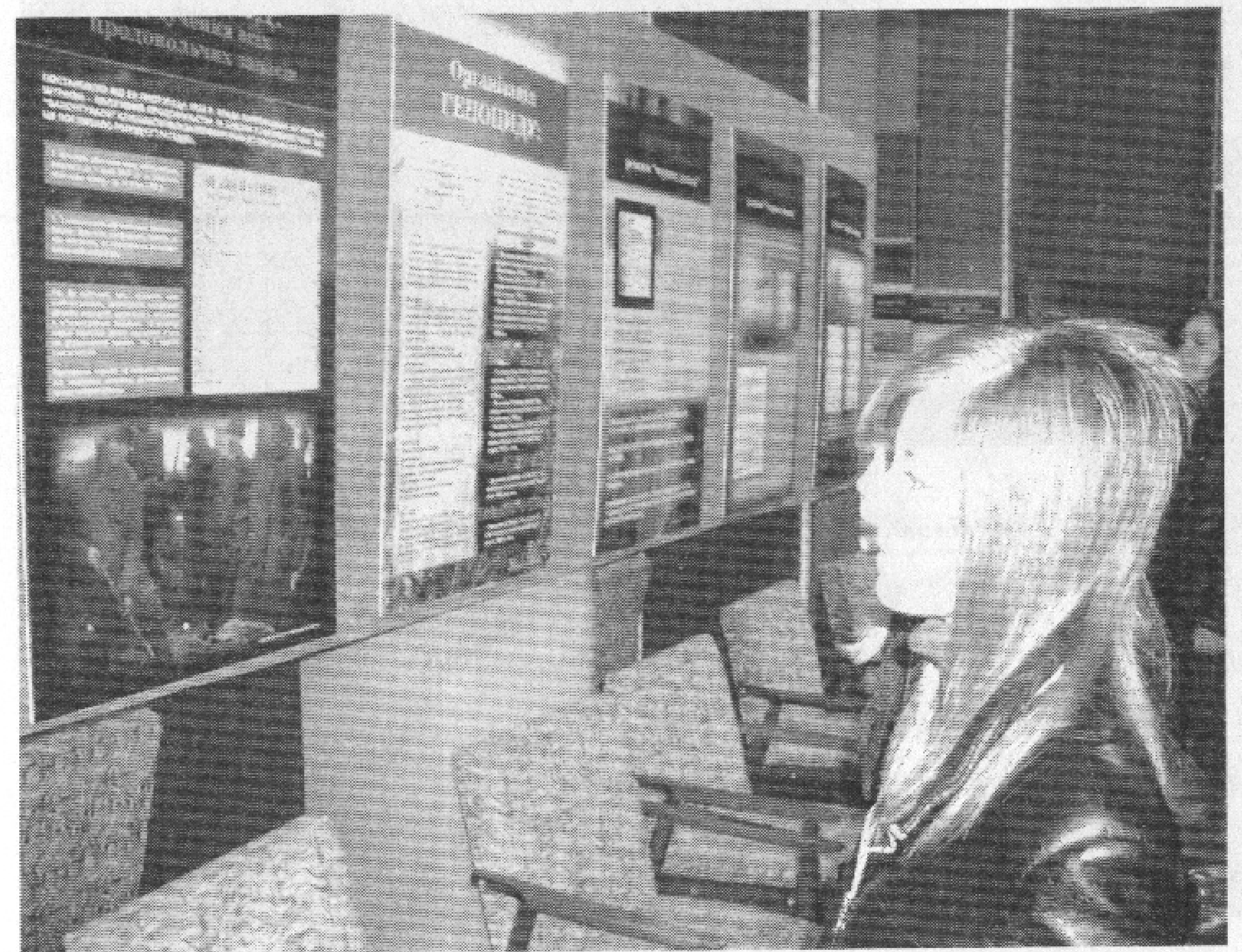

Виставка «Голодомор 1932-1933 рр.»

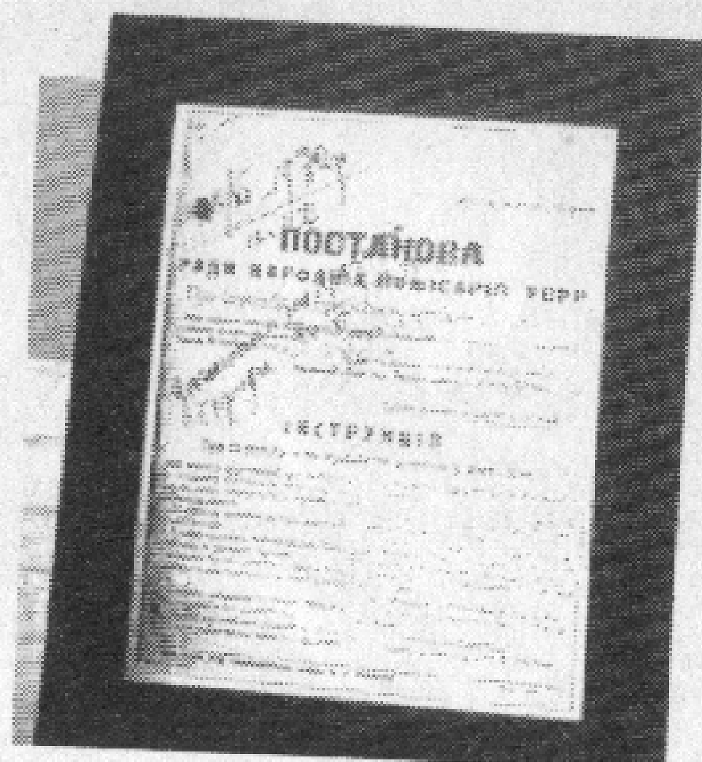

Експонати виставки «Голодомор 1932-1933 рр.»

Експонати виставки «Голодомор 1932-1933 рр.»:

автори Голодомору в Україні

СПИСОК

людей по м. Костянтинівці, причиною смерті яких, за експертизою діагнозів, міг бути голод

Дані обробки мартирологічних матеріалів, здійснених групою фахівців, що працювала при Донецькому державному обласному архіві)

№	ПІБ	Місце проживання	Рід занять (соц. статус)	Дата смерті	Вік	Причина смерті (діагноз)	Фонд
Костянтинівська міська рада							
3906	Алтухова Зоя Стефановна	Цинков.землянка, 140	Дитина	27.10.1933	6	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 31 а/з 1609
3907	Антоненко Ольга Максимовна	Интернац.167	На утриманні батька	29.07.1933	19	Ослабление сердечной деятельности	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1064
3908	Артемчук Христина Карловна	Ленинская 217	На утриманні сина	31.03.1933	89	Ослабление сердечной деятельности	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 27 а/з 313
3909	Ахтасов Александр Михайлович	Пролетарская, 77	Дитина	02.09.1932	2 мес.	Интоксикация	ф.-Р-6847, оп. 1, спр. 11 а/з 1139
3910	Бабаскина Валентина Никитовна	Кр.городок 7-9	дитина	11.07.1933		интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 28 а/з894
3911	Бабич Степан Васильевич	Интернационал 236	Робочий	01.03.1933	60	Ослабление сердечной деятельности	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 27 а/з 184
3912	Бабич Степан Степанович	Интернац 60	ребенок	23.07.1932	2мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 668
3913	Байденко Виктор Александрович	Пушкинская, 86	Дитина	21.08.1932	1 рік	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 11 а/з 1082
3914	Барзенкова Валентина Ильинична		ребенок	01.07.1932	10мес.	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 668
3915	Барчанова Мария Андреевна	Нам.ж.октябр.83	ребенок	11.08.1932	1,1	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 989
3916	Барыбина Евдокия Георгиевна	Сталинская 146	Дитина	22.03.1933	5дн	Дистрофия-	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 27 а/з 257
3917	Басистый Владимир Герасимович	кр.Октябрь 25	Дитина	17.07.1933	8 міс	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 954
3918	Белобородов Виктор Петрович	Старая кол 1 №16-4	ребенок	15.08.1932	1,1	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 1023
3919	Белоусова Ганна Григоровна	Стекольна кол.11/2	ребенок	16.08.1932	1,2	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 1030
3920	Белоусова Надежда Егоровна	Крас.жил.4/2	ребенок	28.07.1932	11мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 903
3921	Билинцева Лидия Степановна	Украинская, 25	Дитина	28.03.1932	3 міс.	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а\з 274
3922	Боботко Аркадий Романович	Ленина 29	ребенок	07.07.1932	7мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 710
3923	Бондарева Александра Ивановна	Октябрская 68	ребенок	14.07.1932	10мес.	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 809
3924	Бондаренко Александр Владимирович	Урицкий переулок	Дитина	09.08.1933	1,5	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1160
3925	Бондаренко Анна Тимофеевна	Новоселовка	ребенок	16.07.1932	4,2	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 796
3926	Бондаренко Николай Васильевич	Огород з-за Фрунзе	Дитина	03.08.1933	10 м	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1111
3927	Брославская Елизавета Максимовна	Крас.гор.жил 8/5	ребенок	12.07.1932	1,6	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 765
3928	Буряк Демитрий Яковлевич	Пушкинская 136	ребенок	12.08.1932	11мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 990
3929	Бутенко Валентина Гавриловна	Стекольная кол. 11-4	Дитина	10.05.1932	1	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а\з 448
3930	Бычкова Вера Андреевна	Красн. Город 26/7	ребенок	26.06.1932	3мес.	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 629
3931	Власова Нина	Хим-колон.33/3	ребенок	12.07.1932	1,1	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 749
3932	Воеводина Эля Филиповна	Хим.колония 20-2	Дитина	21.09.1933	7 міс.	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 30 а/з 1485
3933	Волков Иван Климович	Новосадовая 202	Робочий	27.03.1933	40	Ослабление сердечной деятельности	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 27 а/з 280
3934	Волкоядов Валентин Михайлович	Нам.поселок Красная 8	Дитина	23.02.1932	4 міс.	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а\з 173
3935	Володька Мария Семеновна	Украинская 6	Дитина	27.12.1932	2	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 27 а/з 19
3936	Вольенкова Анастасия Ильинична	Пушкина 145	на утрим дочки	11.07.1933	57	ослабление сердечной деятельности	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 28 а/з917
3937	Гарматав Владимир Якавлевич	Бут-кол 53/3	ребенок	02.08.1932	1,4	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 913
3938	Герб Эмилия Ивановна	Старая 32	ребенок	13.07.1932	3нед	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 847
3939	Гесс Гуго Карлович	Цинков. Барак 17	Дитина	12.05.1932	9 міс	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а\з 456
3940	Головко Парасковея Абрамовна	бутыл.колония	на содержании	23.08.1933	70	Ослабление сердечной деятельности	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1332
3941	Голубова Зинаида Петровна	Интернацион., 196	Дитина	07.09.1932	2р.2м.	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 11 а/з 1181
3942	Горбенко Александр Иларионович	Интернацион. 218	Дитина	05.09.1933	2 міс.	Ослабление сердечной деятельности	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 30 а/з 1371
3943	Горбенко Мария Иларен.	Интер. 2/8	ребенок	30.06.1932	4мес.	интоксекация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 660
3944	Горбунов Владимир А.	Красний городок 13-3	Дитина	10.01.1932	3 міс.	Интоксикація	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а\з 47
3945	Горячев Вячеслав Иванович	Новая колония	Дитина	31.07.1933	1	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1069
3946	Гринюк Нина Николаевна	Труда 204	ребенок	25.06.1932	11мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 630
3947	Гришко Химка Пилиповна	Пушкина 90	На содержании мужа	03.08.1933	55	Отек ног, живота. Безбелковый	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1138
3948	Грунский Леонид Михайлович	Номик Октябрская 79	ребенок	14.08.1932	1,3	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 1034
3949	Гузенко Антонина Григоровна	д.Клещеевка	Дитина	06.10.1933	3 міс	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 30 а/з 1614
3950	Гунько Василий Самсонович	Сталинская 31	конюх	09.05.1933	57	остро-желуд кишечное заболевание осложнение упадком серд.деят.	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 28 а/з 723
3951	Гуткиехт Лидия	Шевченко, базарная площадь 3	Дитина	21.02.1932	1,2	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а\з 164
3952	Давидович Зинаида Яковлевна	Интернацион., 193	Дитина	13.09.1932	6 мес.	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 11 а/з 1214
3953	Двоянова Татьяна Акимовна	Украинская 185	Дитина	23.08.1933	2	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1310
3954	Демидова Валентина Иосиповна	Хим.колония 38-4	Дитина	30.03.1932	1 міс.	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а\з 278
3955	Демина Мая Василевна	кр. городок	Дитина	11.07.1933	10 м	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 949
3956	Демяненко Любовь Николаевна	Октябрьская, 72	Дитина	30.04.1932	7 міс	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а\з 405
3957	Диденко Татьяна Ивановна	Никол.кладбище №8	ребенок	18.07.1932	1.1	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 833
3958	Динисюк Владимир Иванович	Артемовская, 29	Дитина	20.08.1932	1р.5м	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 11 а/з 1058
3959	Должеков Александр Сергеевич	Пролетарская, 184	Ребёнок	17.11.1932	9 мес	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 12 а/з 1610
3960	Дончац Анатолий Иванович	Дом служ свободи	Дитина	18.01.1932	1 міс.	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а\з 65
3961	Доронина Нина Яковлевна	Ленина, 185	Ребёнок	09.10.1932	2,8	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 12 а/з 1411
3962	Дроздава Лидия Ивановна	Пролетарская 62	ребенок	30.07.1932	1,7	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 894
3963	Евстегнеева Евдокия Алексеевна	Никол.пос.	На утриманні батька	27.03.1933	23	Голод	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 27 а/з 271
3964	Егоров Евгений Петрович	Фрунзе 108	Дитина	23.04.1932	1	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а\з 384
3965	Еременко Нелля Сергеевна	Стекольная колония	Дитина	05.02.1933	8 міс	Общая слабость	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 27 а/з 122

3966	Жакова Александра Васильевна	Интернац.63	На утриманні сина	05.04.1933	67	старчеський маразм и физич.истощение	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 27 а/з 398
3967	Жирковая Парасковья Григоровна	Ленина 205	на утрим чоловіка	11.07.1933	65	ослабление сердечной деятельности	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 28 а/з920
3968	Журевлев Константин Васильевич	Ленина 73		29.06.1932		общая слабость	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 665
3969	Заворотна Зинаида Васильевна	Старая Дмитр.	дитина	11.07.1933	9міс.	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 28 а/з908
3970	Зверек Александр Григорович	Октябрьская 129	Дитина	31.08.1933	10 м	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1342
3971	Земляной Алексей Семенович		ребенок	12.07.1932	1,2	растройство,истощение	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 751
3972	Зинина Надежда Егоровна	Октябрська 18	ребенок	29.06.1932	4мес.	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 645
3973	Зиньковская Людмила Александровна	Интернацион. 133	Дитина	05.09.1933	7,5	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 30 а/з 1360
3974	Зрожевська Татьяна Семеновна	Номик пос. Октябрьская, 102	Дитина	21.08.1932	5 мес.	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 11 а/з 1068
3975	Зубова Мария Николаевна	Интернацион. 26	Дитина	19.09.1933	1	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 30 а/з 1600
3976	Иванов Михаил Карпович	Красная 38	ребенок	31.07.1932	1,6	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 906
3977	Иванова Октябрина Аркадьевна	Кр городок 10/16	Дитина	04.02.1932	1,6	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а/з 113
3978	Иванова Тамара Макаровна	Клепан бык	ребенок	17.07.1932	1,11	растр.пищевар.восп.почек	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 849
3979	Ищенко Виктор Федарович	Ленина 72	ребенок	24.07.1932	8мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 866
3980	Кадигроб Сашко Иванович	кр.городок	Дитина	21.07.1933	1	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 985
3981	Кайзер Леонора Куприяновна	Бут-кол.38/7	пинсионерка	26.07.1932	70	ослаб.сердеч.деятельнос.	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 873
3982	Кайль Иван Яковлевич	Первомайская,53	Дитина	14.02.1932	1,6	Интосикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а/з 140
3983	Камерер Яков Владимер.	Шевченковская 162	ребенок	06.07.1932	1,5	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 893
3984	Канкин Алексей Иванович	бутыл.колония	Дитина	14.04.1933	14 дн	Дистрофия	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 27 а/з 424
3985	Каратеев Николай Григорьевич	Желез.дорож.будка	Дитина	08.05.1932	2 міс	От интоксикации	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а/з 436
3986	Карнаушенко Дмитрий Захарович	Никол.пос.	Робочий	04.03.1933	56	Голод	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 27 а/з 194
3987	Карпутов Николай Йосифович	Красная, 70	Ребёнок	20.10.1932	23 дня	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 12 а/з 1418
3988	Катунина Валентина Яковлевна	Пролетарская 99	ребенок	17.08.1932	6	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 1024
3989	Клименко Николай Михайлович	Ник. Пос. Барак, 2	Дитина	06.09.1932	8 мес.	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 11 а/з 1167
3990	Климов Владимир Ильич	Номик пос. Октябрьская, 94	Дитина	12.08.1932	2	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 11 а/з 1073
3991	Клинина Зоя	цтернац. 92	ребенок	06.06.1932	1	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 548
3992	Клинов Николай Васильевич	Новая колония барак 9/9	ребенок	12.07.1932	1мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 772
3993	Ковалева Алла Ильинична	Первомайскач	ребенок	12.08.1932	1,3	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 1003
3994	Коденец Василий Степанович	Новоселовка	Дитина	20.08.1932	11мес.	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 11 а/з 1107
3995	Колебаев Жорж Федорович	Новая кол. Фрунзе 55-7	Дитина	10.09.1933	1,8	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 30 а/з 1395
3996	Колесник Алексей Иванович	Белоусовск пер.3	ребенок	10.07.1932	1	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 760

3997	Кондратенко Петар Иванович	Новая колония69/7		10.02.1932	46	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а/з 127
3998	Коницева Валентина Дмитриевна	Цинков. Барак 13	Дитина	23.05.1932	6 міс.	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а/з 501
3999	Конюхов Николай Иванович		ребенок	10.07.1932	11мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 739
4000	Костромицкий Владимир Григорович	Новая колония	Дитина	10.08.1933	1,3	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1158
4001	Коцарь Виктор Кирилович	Новая колония	Дитина	03.05.1933	5 міс	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 27 а/з 629
4002	Красноплихтина Евдокия Антоновна	Кондратовка	на утрим чоловіка	16.06.1933	54	водяная болезнь	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 28 а/з779
4003	Кримский Гарольд Васильович	Крас городок-166/3	Дитина	23.01.1932	3міс	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а/з 118
4004	Крисман Федор Андреевич	Красная 46	ребенок	11.07.1932	1,6	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 771
4005	Кропатин Жорж Васильевич	Труда, 222	Ребёнок	20.11.1932	10 мес	Расстройство от питания	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 12 а/з 1559
4006	Куприянчик Павел Иосифович	Трудовая 182	Дитина	28.09.1933	1	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 30 а/з 1546
4007	Курбин Виталий Иванович	Трудовая 102	Дитина	30.08.1933	15 днів	Ослабление сердечной деятельности	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 30 а/з 1377
4008	Куринний Михаил Иванович	кр.городок	Дитина	14.07.1933	6 міс	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 998
4009	Куфельд Владимер Иванович	Пушкинская 155	ребенок	27.06.1932	1,6	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 634
4010	Куценко Петар Николаевич	Красная барак 14	ребенок	15.07.1932	7мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 784
4011	Куцырь Александр Анореевич	Труда 204	ребенок	05.08.1932	10мес.	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 949
4012	Лащинкин Анатолий Иванович	Красностроитель барак 4	ребенок	10.07.1932	5мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 732
4013	Леопольд Виктор Иванович	Фрунзе, 3	Ребёнок	14.10.1932	3 мес	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 12 а/з 1383
4014	Лимешко Райса Петровна	Красн., общежитие, 6	Дитина	08.10.1932	8 мес.	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 11 а/з 1356
4015	Лисенко Евдокия Федоровна	Шевченко 101	на утрим чоловіка	08.07.1933	25	белобеоков.отек	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 28 а/з896
4016	Лобанова Раиса Павловна	Новая колония барка 10/12	ребенок	17.07.1932	9мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 811
4017	Лопков Яков Иванович	Ленинская, 182	Сторож, робочий	05.11.1933	78	Ослабление сердца, слабость	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 31 а/з 1807
4018	Лукащевич Виктар Денисович	Ленина 25	ребенок	06.08.1932	1,2	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 946
4019	Лупалевский Иосиф Петрович	Украинская 128	Служащий	22.03.1933	60	Анемия	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 27 а/з 241
4020	Ляйкер Павел Климентьевич	Красная барак 2	ребенок	11.07.1932	6мес.	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 775
4021	Лякишов Николай Герасимович	Хим-кол 4/5	ребенок	14.08.1932	9мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 991
4022	Ляшенко Ґалина Филипов.	Ленина,104	ребенок	24.06.1932	10дн.	общая слабость	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 612
4023	Малеев Владимир Федорович	Новая колония	Дитина	24.07.1933	1	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1044
4024	Малышев Николай Павлович	Новая колония фрунзе 49/1	ребенок	08.07.1932	4нед	общая слабость	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 721
4025	Марголин Семен Наумович	Первомайская 4	Дитина	24.08.1933	2	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1265
4026	Марюхов Виталий Георгиевич	Колония Фрунзе 89/1	ребенок	09.07.1932	3нед	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 724
4027	Масалов Алексей Николаевич	Ленина 198	Дитина	01.09.1933	2	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 30 а/з 1404
4028	Масс Эмма Яковлевна	Ленина 203	дитина	15.07.1933	9міс.	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 28 а/з930

4029	Михайленко Владимер Иванович	Крайгород кол.20/16	ребенок	11.07.1932	2	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 748
4030	Мокляк Иван Петрович	Шевченко 37	Робочий	22.07.1933	40	Безбелковый отек	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1047
4031	Мороз Зинайда Александровна	Цин., жил.строй, 3-8	Дитина	13.09.1932	6 мес.	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 11 а/з 1233
4032	Морозова Ольга Антоновна	Старая 63	ребенок	03.08.1932	2	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 938
4033	Морозовва Валентина Александровна	Центр. Кол., 3/8	Ребёнок	12.08.1932	2	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 12 а/з 1376
4034	Мохненко Клавдия Афонасьевна	Новоселовка	ребенок	28.06.1932	11мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 652
4035	Муженко Владимир Григорович	Трудовая 84	Дитина	30.07.1933	6 міс	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1112
4036	Муратова Нина Алексеевна	Новая кол.63/1	ребенок	29.07.1932	8дн.	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 911
4037	Нарішний Иван Алексеевич	Октябрская 165	на утрим сина	10.07.1933	90	ослабление сердечной деятельности	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 28 а/з932
4038	Науменко Валентина Гавриловна	Пушкинская 158	ребенок	13.07.1932	5мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 777
4039	Наумова Марина Петровна	Цинковая колония	Дитина	15.04.1933	2 міс	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 27 а/з 439
4040	Недвига Евгений Алексеевич	Цинков. Барак 3-1	Дитина	19.04.1932	1 міс.	От интоксикации	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а\з 366
4041	Никишаев Виктор Иванович	Пушкина 31	дитина	09.07.1933	3міс.	дистрофия	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 28 а/з884
4042	Николенко Любов Константиновна	Никол.пос.	Дитина	23.07.1933	6	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1008
4043	Обара Валентин Павлович	Край городок 8/7	ребенок	30.06.1932	1	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 672
4044	Оболенцева Ангилина Антоновна	Жилстрой-13	Дитина	09.02.1932	4 міс.	На почве недокармливания	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а\з 121
4045	Онипченко Вера Николаевна	Сталина 78	дитина	01.07.1933	4	понос и общее истощении	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 28 а/з890
4046	Онипченко Петр Николаевич	Сталина 78	дитина	01.07.1933	1	понос и общее истощении	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 28 а/з889
4047	Осадчая Палагея Ивановна	Октябрская 93	на утрим сина	07.07.1933	65	белобеоков.отек	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 28 а/з899
4048	Осин Петар Алексеевич	Октябрская 142	ребенок	09.07.1932	7мес	общая слабость	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 719
4049	Парахин Николай Денисович	Украинская 145	Дитина	19.05.1932	2 міс	От интоксикации	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а\з 486
4050	Партянко Мария	барак 18	ребенок	11.07.1932	2,5	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 756
4051	Пашкова Тамара Александровна	Трудовая 137	Дитина	05.08.1933	1	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1136
4052	Пеклун Ольга Фониловна	Цин., землянка	Дитина	15.09.1932	4 мес.	От интоксикации	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 11 а/з 1227
4053	Пентер Мария Кондратовна	Первомайская 123	на утрим чоловіка	11.07.1933	52	ослабление сердечной деятельности	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 28 а/з914
4054	Переверзева Вера Ивановна	кр.городок	Дитина	10.07.1933	1 міс	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 960
4055	Пертрусенко Алиса Петровна	кр.городок	Дитина	10.08.1933	1	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1154
4056	Петрухий Евгений Федорович	старая колония 2/2	ребенок	26.06.1932	7мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 625
4057	Петухав Владимер Павлович	Октябрськая 118	ребенок	14.07.1932	1,6	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 769
4058	Плащена Анна Прокофиевна	Крас.город барак №25	ребенок	15.06.1932	17дн.	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 576
4059	Полищук Михайл Исакавич	Новая кол.кул.ком.барак 103	ребенок	02.08.1932	2	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 927

4060	Понтюхина Раиса Алексеевна	Артемовск 113	ребенок	02.07.1932	1мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 683
4061	Попова Вера Николаевна	Пролетарская, 223	Дитина	04.11.1933	1р.6м.	Ослабление седечной деятельности	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 31 а/з 1823
4062	Потапилко Владимир Семенович	Ленинская,92	Дитина	01.04.1932	3 міс.	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а\з 285
4063	Прудников Владимир Семенович	Пролётарская 222	Дитина	29.03.1933	4дн	Ослабление сердечной деятельности	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 27 а/з 286
4064	Пузаков Александр Иванович	цинков.кол., барак, 1	Дитина	27.10.1933	3міс.	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 31 а/з 1771
4065	Пузанов Николай Иванович	барак 1/1	ребенок	01.07.1932	4мес.	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 670
4066	Радченко Галина Семеновна	Новая кол., Фрунзе, 83-7	Дитина	06.09.1932	1р.3м.	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 11 а/з 1322
4067	Растопов Вениамин Иванович	Пролетарская 130	Дитина	21.05.1932	3 нед.	Дистрофия	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а\з 492
4068	Ремих Курт Вильгонавич	Интернац 155	ребенок	15.08.1932	1,6	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 1005
4069	Реука Тайса Николаев.	Пролетарск 13	ребенок	25.06.1932	4мес.	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 617
4070	Рожкова Елена Леонтевна	Ленина 203	Дитина	01.08.1933	1 міс	Ослабление сердечной деятельности	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1077
4071	Рожлав Александр Герасимович	Завком химиков	ребенок	23.05.1932	6мес.	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 510
4072	Ролитній Николай Иванович	Украинская, 59	Ребёнок	27.11.1932	23 дня	Ослабленая жизнедеятельность	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 12 а/з 1582
4073	Ромашичкин Виктор Андреевич	Новая жил.кол., 2-10	Дитина	25.09.1932	6 мес.	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 11 а/з 1279
4074	Рябав Василий Ефимович	Красная 8	ребенок	19.07.1932	2мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 853
4075	Самохина Лидия Афанасьевна	Интренац.69	ребенок	03.08.1932	2	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 934
4076	Сатарин Анатолий Іванович	Крас.город 171-2	Дитина	07.01.1932	14 дней	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а\з 18
4077	Сатарина Неля Михайловна	Ниж.поселок 27	Дитина	12.04.1932	7 міс	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а\з 321
4078	Селихав Анатолий Михеевич	Новая колония 55/3	Ребёнок	12.10.1932	5 мес	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 12 а/з 1366
4079	Середа Владимер Никитович	Навосадивая, 45	Ребёнок	14.10.1932	3 мес	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 12 а/з 1379
4080	Сипленко Валентина Александровна	кр.городок	Дитина	10.08.1933	7 міс	хронич.понос и истощение	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1162
4081	Скариченко Евлампия Федаравна	Интернацел.218	на утрим дочери	28.07.1932	65	ослаб.сердеч.деятельнос.	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 895
4082	Склярова Надежда Васильевна	Красная, 88	Дитина	07.09.1932	4 мес.	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 11 а/з 1183
4083	Стальной Семен Романович	барак 10	ребенок	05.06.1932	4мес.	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 549
4084	Степанова Люся Даниловна	крас.хутор 1	ребенок	22.07.1932	7мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 929
4085	Ступа Надежда Петровна	Октябрьская, 188	Дитина	23.05.1932	9 міс	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а\з 507
4086	Сухачева Нина Ивановна		ребенок	05.07.1932	1	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 702
4087	Сухина Григорий Иванович	Конний двор, бут.з ,48	Дитина	02.09.1932	1 рік	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 11 а/з 1144
4088	Сушко Иван Михайлович	поселок тарцевая,39	ребенок	09.06.1932	10мес.	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 561
4089	Таранец Николай Афонасьевич	барак 2	ребенок	07.07.1932	8мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 720
4090	Татаренко Иван Яковлевич	Новоселовка	Конюх	30.03.1933	50	Ослабление сердечной деятельности	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 27 а/з 293

4091	Тернавский Василий Никифорович	Октябрская 89	ребенок	05.08.1932	2	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 963
4092	Тимохова Зинаида Андреевна	Сталинская 156	ребенок	07.07.1932	5мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 711
4093	Тимченко Варвара Кузьминична	Первомайская 4	На утрим.сестри	21.09.1933	8	Безбелковий отек	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 30 а/з 1568
4094	Тищенко Петар Григорьевич	Водосвет 1	ребенок	13.07.1932	13дн.	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 750
4095	Ткаченко Алексей Ильич	Трудовая 48	Дитина	13.08.1933	1 міс	Ослабление сердечной деятельности	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1178
4096	Толпыгина Светлана Александровна	Украинская 25	Дитина	31.07.1933	1,6	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1082
4097	Травина Тамара Николаевна	Труда 122	ребенок	27.06.1932	6мес.	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 682
4098	Тупалова Меланья Сергеевна	Пушкина 16	На утриманні сина	21.07.1933	85	Безбелковый отек	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1003
4099	Удавенко Валентин Леонтьевич	Самарол.46	ребенок	08.07.1932	9мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 717
4100	Ульрих Мария Яковлевна	Шевченковская 139	ребенок	20.07.1932	17дн.	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 832
4101	Усачев-Алексеенко Юрий Васильевич	Ленина 26	Дитина	22.07.1933	1,8	Декомпенсация расстройство питания и пищевар.	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 995
4102	Устинова Валентина Константиновна	Ленина 132	Дитина	07.08.1933	4 міс.	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1140
4103	Федорченко Марфа Яковлевна	Трудовая 204	На утриманні сина	25.08.1933	69	Ослабление сердечной деятельности	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1323
4104	Фелоненко Вера Григоревна	Старая желез. Колония, 25\2	Дитина	12.01.1932	3,6	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а/з 44
4105	Фольмер Эмилия Давидовна	Ник.посело.литейна 116	ребенок	15.07.1932	1,6	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 605
4106	Фоменко Виктор Ильич	Семелетка старая, 1	Ребёнок	16.10.1932	2 мес	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 12 а/з 1389
4107	Фридкина Рива Борисовна	Кузни пер. 5	Ребёнок	21.10.1932	2	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 12 а/з 1419
4108	Харченко Владимир Арсентьевич	Артемовская, 164	Дитина	08.03.1932	2 міс	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а/з 204
4109	Харченко Галина Ивановна	Стар.кол.7-3	ребенок	15.08.1932	4мес.	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 1033
4110	Харченко Екатерина Михайловна	Укрмясо	чернораб	11.07.1933	33	ослабление сердечной деятельности	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 28 а/з891
4111	Целковнев Николай Филипович	Зеркальная колона 8	Дитина	11.03.1933	12 дн	Дистрофия	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 27 а/з 225
4112	Циммер Доротея Яковлевна	Ленинская, 28	Дитина	15.10.1933	3	Отек тела	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 31 а/з 1758
4113	Цяптлер Раиса	Фрунзе, 121	Дитина	12.09.1932	11 мес	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 11 а/з 1206
4114	Чаплигин Прокофей Васильевич	Край хутор.29	Робочий	25.12.1932	65	Водянка	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 27 а/з 9
4115	Чередниченко Петр Семенович	Октябрьская 212	Робочий	30.03.1933	30	Ослабление сердечной деятельности	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 27 а/з 302
4116	Чубарева Раиса Егоровна	Сталина 53	ребенок	15.08.1932	1,6	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 1031
4117	Шанева Палагея Артемовна	Интернац 88	ребенок	10.08.1932	5	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 981
4118	Шаповалов Анатолий Анатольевич	Никол.пос.	Дитина	15.08.1933	1,6	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 29 а/з 1219
4119	Шат Анна Федоровна	Сталинская 156	ребенок	07.07.1932	6мес.	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 709
4120	Шевлякав Вадим Иванович	Новая кол.47/3	ребенок	04.08.1932	11мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 936
4121	Шистко Николай Георгиевич	Стр. Дер. Шевченко, 36	Дитина	12.08.1932	22д.	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 11 а/з 1048

4122	Шнайдер Василий Иванович	Пушкина 90	на утрим сина	02.07.1933	62	безбелковый отек	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 28 а/з868
4123	Шпис Лидия Андреевна		ребенок	07.07.1932	1,3	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 718
4124	Штагер Валентина Владимировна	Новая кол.Фрунзе 87-10	дитина	14.07.1933	1	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 28 а/з927
4125	Шумакав Василий Иванович	Красн.	ребенок	28.05.1932	2мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 533
4126	Шуманов Владимер Павлович	Стекольная колония 32/1	ребенок	13.07.1932	5мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 810
4127	Щербакова Лидия федоровна	Новоселовка, 24	Дитина	22.09.1932	1р.2м.	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 11 а/з 1297
4128	Ярославцев Иван Семенович	барак 10	ребенок	26.06.1932	11мес	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 10 а/з 631
4129	Ященко Анна Даниловна	Сталина 139	дитина	26.04.1933	1	интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 28 а/з 791
4130	Ященко Михаил Антонович	Крас.город 10-19	Дитина	20.05.1932	2	Интоксикация	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 9 а/з 493

Новоселівська селищна рада (Костянтинівської міської ради)

4131	Зуйко Иван Иванович	с.Новоселівка	Дитина	26.03.1933		Дистрафія	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 13 а/з 12
4132	Зуйко Яков Якович	с.Новоселівка	Робітник	09.07.1933	23	По укозанию лікаря від пищі	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 13 а/з 15
4133	Калашников Сергей Сергеевич	с.Новоселівка	На утримані сина	11.09.1933	70	Ослабленая сердечная деятельность	ф. Р-6847, оп. 1, спр. 13 а/з 25

СПИСОК

людей по Костянтинівському району, причиною смерті яких, за експертизою діагнозів, міг бути голод (за сучасним адміністративно-територіальним поділом)

Дані обробки мартирологічних матеріалів, здійснених групою фахівців, що працювала при Донецькому державному обласному архіві)

№	ПІБ	Місце проживання	Рід занять (соц. статус)	Дата смерті	Вік	Причина смерті (діагноз)	Фонд
Костянтинівський район							
Іванопільська сільська рада (Костянтинівської міськради)							
7180	Карпієнко Нікіфор Іванович	Іванопільська сільрада		02.09.1933	66	Водяна хвороба	ф. Р-6873, оп. 1, спр. 10 а/з 12
Катеринівська сільська рада (Костянтинівської міськради)							
7181	Бойко Олена Олександровна	Катеринівська с/р	На утриманні батька	03.10.1932	6 міс.	Хронічне порушення харчетравлення	ф. Р-6873, оп. 1, спр. 4 а/з 14
7182	Герц Петро Генрихович	Катеринівська сільрада		07.08.1933	74	виснаження	ф. Р-6873, оп. 1, спр. 10 а/з14
7183	Герцен Яков Якович	Катеринівська сільрада		16.02.1933	44	Істощеніє та упадок сил	ф. Р-6873, оп. 1, спр. 10 а/з 3
7184	Гиберт Давид Яковлевич	Катеринівська с/р	На утриманні батьків	30.12.1932	1	Хроническое расстройство пищеварения и колита	ф. Р-6873, оп. 1, спр. 4 а/з 22
7185	Гіберт Корнелій Кірпеєвич	Катеринівська сільрада	На изждивенії матері	30.10.1933	7,5 міс.	Від хранічного растроїства харчування	ф. Р-6873, оп. 1, спр. 10 а/з 19
7186	Камбец Антоніна Іосіфівна	Катеринівська сільрада	На утриманні рідних	21.03.1933		виснаження	ф. Р-6873, оп. 1, спр. 10 а/з 5
7187	Кузьминов Филипп Васильович	Катеринівська сільрада		17.06.1933	45	виснаження	ф. Р-6873, оп. 1, спр. 10 а/з 9
Миколаївська сільська рада (Костянтинівської міськради)							
7188	Білик Атлашка Іванівна	Миколаївська с/р	На утриманні батьків	07.09.1932	1	Діспенсія	ф. Р-6873, оп. 1, спр. 5 а/з 25
7189	Анис Корней Яковлев.	Миколаївська сільрада	На утриманні рідних	16.05.1933	13	виснаження	ф. Р-6873, оп. 1, спр. 11 а/з 22
7190	Гізбрент Марія Василівна	Миколаївська сільрада	Утримує син	16.06.1933	64	виснаження	ф. Р-6873, оп. 1, спр. 11 а/з 30
7191	Мантлер Абрам Якович	Миколаївська сільрада		06.04.1933	57	виснаження	ф. Р-6873, оп. 1, спр. 11 а/з 10
7192	Редекоп Марія Гецш.	Миколаївська сільрада	На утриманні рідних	21.05.1933	43	виснаження	ф. Р-6873, оп. 1, спр. 11 а/з 24
7193	Сідорченко Нікол. Федор.	Миколаївська сільрада	На утриманні батька	11.04.1933	1 день	Недокармливание	ф. Р-6873, оп. 1, спр. 11 а/з 14
7194	Туп Борис Борисович	Миколаївська сільрада		20.05.1933	52	виснаження	ф. Р-6873, оп. 1, спр. 11 а/з 35
7195	Унрац Анна Андрі.	Миколаївська сільрада	На утриманні батька	27.04.1933	3 міс.	виснаження	ф. Р-6873, оп. 1, спр. 11 а/з 18
7196	Упрац Петро Петрович	Миколаївська сільрада		02.05.1933	54	виснаження	ф. Р-6873, оп. 1, спр. 11 а/з 20
7197	Штепдек Іосиф	Миколаївська сільрада		09.04.1933	64	Старість, Істощеніє від поганого харчування	ф. Р-6873, оп. 1, спр. 11 а/з 13
Олександро-Калинівська сільська рада (Костянтинівської міськради)							
7198	Нагорний Іван Сергієв.	Олександро-Калінівська с/о	На утриманні батька	14.06.1933	6	Від недоідання	ф. Р-6873, оп. 1, спр. 11 а/з 18

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

Документ № 1

Лист голови ЦКК КП(б)У – Наркома РСІ – УСРР В.П. Затонського секретарю ЦК КП(б)У С.В. Косіору про економічне становище на Маріупольщині та продовольчі труднощі

24 березня 1932 р.

С. В.*

Вчера приехал в Мариуполь. В восточную половину района проехать совершенно нельзя из-за ледохода на р. Кальмиус. А между тем на Кривой и Безымянной косах (первая 45, вторая 25 верст от Мариуполя) лежит яровой пшеницы 2209 т (!), в том числе 657 т чистосортной. На море лед еще, а по суше нет проезда – все балки залиты водой. На посевной материал указанных приморских ссыпных пунктов вероятно где-нибудь рассчитывают, но вернее всего, что его использовать не удастся. Самое большее, если кое-что колхозы бывшего Буденновского района на месте выменяют, но пока по данным мариупольцев у них обменных ресурсов тоже нет (равно как и семян).

Из присоединенных к Мариуполю районов только Мангушский обеспечен полностью и даже немного поможет соседям. В Буденновском и Сартанском положение дрянное.

Сам я мог побывать в колхозах бывшего Сартанского района (Македоновской МТС). Мариупольцы говорят, что в других селах (Сартана, Чердаклы) еще хуже, но что я видел в Македоновке, сравнимо лишь с Новой Прагой.

Кстати, Македоновская МТС – это нечто исключительное по бесхозяйственности. На днях директора исключили из партии и присудили к году принудительных работ, но и новое руководство совершенно беспомощно.

Зам. директора заявил, что их колхозы обеспечены на 50%, на деле же нет и 5%. Никто ничего не знает. Даже инвентаризации имущества самой станции (сельскохозяйственные машины) нет. Старший механик (оказалось – кулак) сбежал до суда. Вчера обнаружен сарай, набитый плугами, культиваторами и т. п. (часть еще в ящиках – нераспаковано) – лежало с начала прошлого года.

Также обнаружены (Мангушской бригадой) завалявшиеся дефицитнейшие части к Джондирам (сейчас разбираются, сколько и чего там завалялось). Станция имеет 7 лошадей, но они двигаться уже не могут.

В колхозах такое же положение. На свиной ферме в самой Македоновке в этом году погибло уже 180 свиней (135 осталось). Правда, что полагающейся им макухи (за сданный подсолнух) они не получили и свиней кормят сухой половой.

Во всем Сартанском районе в колхозах официально зерна не выдавали. Только муку, а с января печеный хлеб, т. е. фактически перевели на паек. Коровы все обобществлены. Огороды тоже перестали заводить около хат.

Требуют у колхоза хлеба, картошки, моркови, молока и все, что полагается. Часов до 9 утра деревня спит (так говорили тт. Неживой и Петровский), я был в селе около 10 часов – уже народ не Опал, но хозяйственной инициативы никто не проявлял. Формально расписаны бригады, но семян нет, никто и не пытается собирать. «Если государство даст, то мы засеем». Жалуются на плохой урожай прошлого года. План заготовок у них выполнен. (Сдали около 5 ц с га), в том числе и по пшенице.

У мариупольцев настроение тяжелое. Вчера мне тт. Яцевский и Неживой показывали набросок аварийного плана: пшеницы вместо 16 500 га – 3200 га, ячмень вместо 11 900-6750, овес вместо 2600-1100; зато просо вместо 100 га – 1500, чистых паров сверх плана – 5 тыс. га и т. д. Я у них забрал все эти аварийные наметки, предложил заняться выкачкой зерна из более благополучного Мангушского района, нажать и на отстающих, но ясно, что выполнение плана по культурам – дело безнадежное. Надо чтобы хотя Красный Луч и Краматорка (кажется, эти районы намечены) помогли Мариуполю.

Сейчас еду верхом в Володарку – иных способов передвижения нет и туда никто не заезжал, а они должны дать около 8 тыс. ц для других районов Днепропетровской области. Неживой, к сожалению, связан работой по бронецеху. Всех остальных мобилизовали и бросили в МТС и колхозы, но бывшие районы (особенно Сартана) так нашкодили, что сейчас выправить немного уж удастся.

В. Затонский

Опыт Сартаны еще раз подчеркивает, к чему приводит административная опека и пайковое довольствие колхозников и как важно сейчас использовать всяческие хозяйственные стимулы в колхозах.

ЦДАГО України. Ф. І. Оп. 101. Спр. 1080. Арк. 7-10 зв.

*Станіслав Вікентійович Косіор.

Документ № 2

Довідка відділу агітації та масових кампаній ЦК КП(б)У та зведення з листів, надісланих до ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У, з питань хлібозаготівель та голоду на Україні

28 квітня 1932 р.

Секретарю ЦК КП(б)У
тов. Косіору

З 1 січня до 22 квітня безпосередньо до ЦК КП(б)У а також надіслані від Секретаріату т. Сталіну разом 115 листів в справі перекручування по хлібозаготівлі, примусового усуспільнення худоби тощо.

Найбільша частина листів припадає на квітень місяць – 64.

Частину цих листів агітмасовий відділ ЦК КП(б)У направив для перевірки до обкомів і райкомів, а по окремим відряджено товаришів для перевірки на місці.

Характерні моменти з листів, що надійшли в квітні місяці, наводимо у зведенні, що Вам його при цьому надсилаю*.

Зав. агітмасовим відділом Сірко

Додаток.

Зведення з листів, що надіслані до ЦК ВКП(б) – т. Сталіну й ЦК КП(б)У**

«Шановний т. Сталін, чи є закон Радянської влади, щоб селянство сиділо голодне, так як ми, колгоспники, не маємо уже з 1 січня 1932 р. в своєму колгоспі ні фунта хліба. Тепер не тільки Горби, а взяти треба Глобинський і Семенівський райони, де поголовний голод серед народу. Ми, колгоспники, і вирішили спитати – що буде далі?

Постає питання. Як ми можемо будувати соціалістичне будівництво народного господарства, коли ми приречені на голодну смерть, бо ще до врожаю 4 місяці, питаємо, за що ми бились на фронтах: за те, щоб сидіти голодними, щоб бачити, як вмирають діти в корчах з голоду».

(Лист т. Сталіну – з Глобинського району на Кременчуччині, с. Горби, від колгоспників – без підпису)

«Наши рабочие, колхозники не имеют ни куска хлеба и даже есть такие, что не имея ничего с голода пухнут. Лошади в колхозах дохнут, а люди делят и едят, что и приводит к массовому заболеванию, санитария отсутствует. Спрашивается, почему в Воронеже, Анновке, Москве, Кубани, Тифлисе, Крыму – есть хлеб дешевый, сколько угодно и какой угодно, а на Украине – нет.

В настоящее время невозможно проводить на деревне действительную политику Ленинской партии большевиков. Целый ряд районов засыпались с финансовой частью (мобилизация внутренних ресурсов, оплата взносов займа, а также реализация, налоги и т. д.). Политическое настроение крестьян – невозможное, а это угрожает крепости, сплоченности тыла в случае войны».

(Лист до ЦК ВКП(б) – з Фастова (анонімка)).

«Я бачив, що в Росії пуд хліба 10 крб., а на Україні – 80 крб. – і немає. І всі їдуть в Росію. У нас, коли у колгоспника буде 10 фунтів, так забрали. Зараз колгоспники дуже мають поганий погляд на колгоспне будівництво. Коли я робив у колгоспі рік на тракторі і маю 250 трудодщів, я одержав 12 пудів хліба і більше нічого, як можна прожити, я обірваний,

голодний, мені навіть соромно про це Вам писати, бо я людина молода, маю 19 років».

(Лист т. Сталіну з Київщини, Бориспільського району, с. Рогозів – Кривошейн).

«З самого початку ми стояли за Радянську владу і зараз не хочемо, щоб вона втрачала авторитет, але ми вже не в силах терпіти і просимо – зверніть увагу: у нас уже опухлі від голоду діти. Нас 284 чоловіки, щоб поодиночку нас не брали у ГПУ, ми, не підписуємо».

(Лист до ЦК КП(б)У із Снігурівки. Анонімний лист посилаємо т. Сталіну).

«В Долинському районі існує по багатьох селах голодовка. Все це тому, що місцева влада недооцінила розпорядки в Радвладі, а бажала краще виконати плани.

У селян таке враження складається, що страшно навіть говорити: коли б тільки що, так зразу повернули б гвинтівки проти.

Повідомляє Вас Тарасюк Іван — учень школи ФЗО, станція Долинська. Зараз я працюю в ГПУ по виявленню антирадянських подій.

(Лист до ЦК ВКП(б) від Тарасюка, ст. Долинська).

«Чому це так, що з сусідніх райнів возять хліб, продають, а в Знам'янському районі з голоду пропадають, нема чого їсти. По інших селах дають хоч не пшеницю, не жито, а дають пшінку, сою, макуху, а в нас нічого, а керівники колгоспу їдять хліб, молоко, сало, ще й продають борошно на базарі, а ти сиди голодний, пропадай. От я хочу знати, чи це по всьому СРСР робиться, чи тільки у Знам'янському районі? Чому робочі получають, а колгоспники – ні. І що це таке, що особливо в 1932 р. коні дохнуть, люди без хліба сидять. Сказати б недорід, посуха, коли ж ні, урожай був гарний. І коли забирали, то казали, що Радянська влада не

дасть загинути колгоспнику, а чому колгоспники голодують, голодні не хотять йти на роботу, а керівники колгоспу свої шлунки забезпечили і за людність нічого не дбають, бо самі наїлись, то їм не дуже й боляче. У зв'язку з чим це хліба нема, чи може цей хліб відправили у посушливі райони, чи може для робочих нашого Союзу, чи роблять запас для війни, чи може одвезли за кордон та набрали тракторів, а тепер з тракторами голодними сидять. І чому, коли в нас нема, держава не допоможе, ще кажуть в Радянському Союзі не дадуть пропасти.

(Лист т. Сталіну від колгоспника Давиденко, Знам'янський район).

«Массовые случаи по Жмеринскому району, что у бедняков и у маломощных середняков, выполнивших все обязательства по хлебозаготовкам, заходили в хату и брали последних 2-3 пуда зерна под видом упрятанного, не оставляя ни на пропитание, ни на семена для весеннего сева (в с. Лопатинцах, Новосельцы, Куриловцы, Потоках и ряде других). По указанию секретаря т. Кравчука, РВК–Тимошенка, МТС – Ильницкого, райКК – РСІ – т. Мясникова на строгую директиву ЦК – в срок выполнить план хлебозаготовок за счет кулаков – и зажиточной части, при объезде ими района каждому уполномоченному давалась в отдельности тихонько директива: где хоч и как хоч, ...а план выполни – бери там, где есть. И тут уполномоченные брали у кого только увидели: у бедняков, у членов колхоза и во многих коллективах забрали семена и фураж (Потоки, Лопатинцы и др.), и сейчас много бедняков и членов колхоза абсолютно не имеют ни куска хлеба, ни картошки, ни семян. Крестьяне на незаконные действия жалуются в ЦК КП(б)У – жалобы возвращаются в райКК – РСИ т. Мясникову. Тов. Мясников их замазывал. Бедняки-колхозники нарекают открыто на Советскую власть и коммунистов, и никакой разъясни-

тельной, успокаивающей работы не ведется. Районные руководители занимаются систематически безобразным самоснабжением, пьянкой. Лошади, скот, свиньи и птица по Жмеринскому району дохнут беспощадно. Семян для посева в районе не собрано, подаются ложные сводки. Здоровая большевистская самокритика сплоченно зажата во всех организациях. Рабочие-коммунисты негодуют, но многие о творимых безобразиях и преступлениях писать в ЦК боятся, потому что в практике почти все поданые заявления возвращаются обратно и попадают в руки, как КК РСИ т. Мясникову, который авторитетно отписывается перед ЦК КП(б)У – ложно, а после заявителю, и в организованном порядке мстят вовсю».

(Лист т. Сталіну від члена партії Жмеринської організації Банів-ського А. Ф., партквиток № 0660763).

«Райколхозсоюзом Рыковского района был выпущен заем под зерновые культуры. В Дебальцевском горсовете (Рыковского района) созданные бригады ходили по городу, заходя в каждый из домов, и просто предлагали – сдать имеющееся зерно и муку, а если кто отказывался, то производили повальный обыск, начиная с комодов, гардеробов, сундуков, взламыванием полов и т. п., не разбираясь, кто он, рабочий или нет. Фактом служат возмутительные проделки у меня лично. В мое отсутствие делали повальный обыск и нашли 2 пуда муки, которую я получил в кооперации, уезжая на курорт. Из нее 20 кг взяли и насильным порядком вручили моей жене облигации под муку. А вообще ходили по городу и производили обыски у ряда рабочих, число которых не счесть. Забирали зерно, картофель, обыскивая квартиры, сараи и погреба, забирали муку, заведомо зная, что эти действия являются явно преступными. Горсовет в лице т. Каценя и горпартколлектив в лице т. Галицы Н. М. столь возмутительными проведениями кампании по рас-

пространению зернового займа вызвали большое возмущение и недовольство не только среди городского населения, но и среди масс на производстве, что не безболезненно отразилось и отражается на проведении политики партии и Советской власти».

(Лист т. Сталіну від члена партії красного партизана Нечипоренко Омеляна Кіндратовича. – Донбас, ст. Дебальцево, Калінінська, № 49).

«З мого села виїхало 50% населения — чоловіків 80%. Село було середняцьке – 650 дворів. Коней здохло 200 з гаком штук, що складае 50%, здихають і далі, люди їдять кінське м'ясо, тих коней, що здохли, або беруть з котла, що вариться для свиней, бо хліба і картошки немає, коли не абсолютно, то відсотків на 95.

Ваше трактування селянського питания (в питаниях ленінізму – йде насмарку), що хліб треба забрати і селянина заставити робити, так як робить робочий, тоже треба, але голодного примушувати робить – це щось не клеїться.

Зараз, коли не 3/4, так половина України їде в Росію, Білорусію за хлібом, бо там є».

(Лист т. Сталіну із с. Ланінці Прилукського району – від Розбарського В. Л.).

«Вот, я и начну с детей, которые раньше были утешением родительских чувств, но в настоящее время, что-то ужасное, так как иметь детей и не воспитывать их в человеческих условиях – лучше не иметь, а многое зависит от материальных условий, которых в настоящий момент дети не получают. Я был в ОПШ – 2-й ступени, изучал марксизм-ленинизм и нигде не встречал в их учении, чтобы детей морить голодом, ведь они невинные жертвы. Дальше жить нельзя, и я себе не представляю, как дальше так жить и на их слезах строить фундамент социализма, тот бетон поли-

вать их слезами – это я нигде не видел и не читал. Я шел в Красную Армию, знал за что шел на жертву и сейчас переношу всякие трудности, знаю для чего все это, но они малолетние и их ум не способен еще так судить, как взрослого, где быть жертвой и за что. Они, еще раз повторяю, невинные жертвы».

(Лист до ЦК ВКП(б) від гр. Орленко Д. К. м. Нижньодніпровськ ст. Узел, контора Земляних).

«Чи вірно роблять наші райони, що не стимулюють окремих колгоспників в боротьбі за хліб. А саме, не виконують те гасло, що хто працює, той і їсть. А навпаки, хто дійсно боровся за хліб і виконував плани на 100%, здавши надлишки державі, на ті колгоспи нажимають районні організації, щоб виконали план за ті колгоспи, які не виконують. Внаслідок цього виявляється, що залишається тваринництво зовсім без концентрованих кормів, а також і люди напівголодними, де і виявляється велике шатання колгоспного будівництва».

(Лист т. Сталину від гр. Шнайко Н. Ф. та т., Вовчанський район, комуна ім. Шевченка).

«Прохаю розглянути мою заяву. Я мобілізований до робітничо-селянської Червоної Армії, дружина працює у колгоспі. По осені 1931 р. я мав телицю, в час м'ясозаготівлі визнали в м'ясозаготівлю, останні усуспільнили. Тепер розбирають всі корови. Як Вам відомо, хліба нема на 100 %, сім'я абсолютно голодна. Як вийти з положення з телицею, правління гроші забрало, сім'я пухне з голоду, прохаю відповісти».

(Лист до ЦК КП(б)У від Відоменко, Новоукраїнський район, Татарська сільрада).

«Открытое письмо крестьян Винницкой области и части Киевской. В нашей местности голод охватил все районы.

Все крестьянство движется и удирает из сел дабы спастись от голода. В селах в день умирает от голода по 10-20 семей, дети двинулись кто куда, все станции железных дорог переполнены отъезжающими крестьянами. В деревнях не осталось ни лошадей, ни скота. Голодных крестьян-колхозников голод заставляет бросить все и идти в свет. Есть случаи в Шевченковском, районе, когда целые села заражены болезнью – сапом, потому что кушали дохлых лошадей. Говорить о выполнении посевной кампании не приходится, так как процент крестьян в наших селах остался малый и все истощены голодом. Исходя из этого, нужно отметить, что в этих областях никакой политической обеспеченности нет и Польше легко крестьян перетянуть на свою сторону. Буржуазия создала искусственный голод у нас, это есть выполнение задания капитализма, она восстановила всю крестьянскую массу против Советской власти».

(Лист т. Сталіну, Калініну і Молотову від члена ВКП(б) з 1925 р. Крофана П. С, партквиток № 1271632, м. Вінниця.)

«Дайте вивід, що в сучасний момент робити, коли в комуні немає на сьогодні що їсти і вже цілий місяць тому назад, як був малай. Районний партійний комітет каже, що треба організувати загальне харчування з тих продуктів, що мають комунари, а комунари їдять дохллі коні, буряк кормовий і т. ін., пухнуть з голоду, що цілком і повністю загрожує III більшо-вицькій весняній кампанії. А ще гірше комуна «Крест. Інтерн» в Молдавії, в якій і коні вже всі поздихали, а також свині і все господарство пропаде тільки через те, що немає що їсти. І люди пропадають через те, що немає що їсти, і ніхто за це не турбується й не думає».

(Лист т. Сталіну від Шверка Федора, АМСРР, м. Балта, комуна «Крест. Інтерн»).

«Тов. Сталин, будьте так добры, ответьте мне, почему в

колхозах колхозники пухнут с голода и едят дохлую конину. Я получил отпуск и поехал в Зиновьевский бывший округ, где наблюдал сам, как люди едят конину, где проверяет Зиновьевская ГПУ и врач (с. Компанеевка)».

(Лист т. Сталіну від Бойко, Голубінський рудник).

«Колгоспники, які працювали і заробили багато трудоднів, зараз голодують і немає чого їсти, наприклад, у моїх батьків було 805 трудоднів та заробили хліба зі своєю сім'єю по 105 пудів, а одержали з колгоспу грошей та 46 пудів хліба, а решту хліба вивезли в план хлібозаготівлі. Грошей так само чомусь не дають і таким чином ми залишились голодні, а є колгоспники хлібозаготівлю не виконали, а хліб з колгоспу одержали увесь, який заробили, і зараз його закопали в землю. Тов. Сталін, сьогодні увечері я прийшов із школи і наївшись гарячої полови та огірків – мене заставило охарактеризувати стан свого життя та й моєї родини і взагалі всіх колгоспників. Дуже погана у нас справа з загальним початковим навчанням, бо учні відвідують школу тільки на 10,0%, це тому, що нічого їсти».

(Лист т. Сталіну від Давиденко І. П., Полтавщина, Новосанжарський район, Ставино-Долянська сільрада, хутір Давидівка).

«Коли ми побачили постанову ЦК ВКП(б)***, то почали добиватись, щоб нам корову повернули назад, як постанова гласить, то на це – правління і деякі члени кажуть так: ви куркульські агенти і куркульську газету випустили і ми, члени артілі, прохаємо вас, як найвищого органа – розібрати нашу заяву і дати нам напрямок, як з коровами поступити і як з тими членами поступити, що взивають куркульськими агентами і газету називають куркульською, яка була випущена 31 березня 1932 року.

(Лист до ЦК КП(б)У від членів артілі «Десятиріччя» Волноваський район, Журавллівська сільрада).

«Тов. Сталин, Вам очевидно, идут сведения, что кругом хорошо и это видно из выступлений на XVII партконференции. Я Вам только одно скажу: на селе несчастье, люди голодают, лошади дохнут и уже люди начали с голоду умирать, зерна нет даже на 50% на площадь сева, в общем полное разорение.

Советую Вам: выедьте сами в село и посмотрите на село не в России, а вот здесь, на Украине, хотя бы Киевской области. Я два дня тому приехал из села, я там своими глазами видел все несчастье, как через каждые 2-3 сажня по дороге лежат дохлые лошади и их крестьяне режут по куску и едят. Больно смотреть на тех несчастных детей и женщин, пропадающих с голоду, ожидающих, что с Москвы отец привезет одну-две буханки хлеба, ибо все едут в Москву, Ленинград, Минск за хлебом.

Тов. Сталин, у нас делается то, что делалось при царе – царь далеко, а бог высоко, но сейчас в тысячу раз большая беда.

Те, кто информирует, получают хлеб и булку, и все это ясно, они имеют закрытые столовки РПК, РВК, а несчастные люди умирают с голоду, все шкурники боятся быть оппортунистами.

Убедитесь лично, уничтожьте найблагодатнейший момент для мировой буржуазии, уничтожить нашими же внутренними силами Октябрь, потопив десятки миллионов в крови. Жду ответа. С ком. приветом П.В. Смирнов. партбилет № 0643327. Киев, ул Либкнехта, № 15, кв. 12.

Мне живется хорошо, я обедаю в столовке Киевского МПК, и ем так, как надо есть, и могу пережить еще 25 лет».

«Дорогий товариш Сталін, ти сам знаєш, що коли не дати

машині палива, вона робити не буде, так само і людина. Дорогий товариш Сталін, ти писав у своїй першій вказівці: раніше селянина нужда, злидні, бідність, розшарування гнали із села в місто, а тепер на село пустили десятки тисяч тракторів, організували колгоспи, підвищили урожай і покращили умови робітника. А воно, навпаки, тепер злидні, біднота, гонить із села в місто на роботу – ради того, щоб хоч прохарчуватись. А наша Україна найбагатіша в світі країна, де треба, щоб якнайбільший врожай давала, а вона, навпаки, дає врожаю передвоєнного рівня. Так що те, що пишуть в газеті, є утопія і тепер всьому не вірять. Дорогий т. Сталін, зверни на це особливу увагу і покращ становище трудящих мас, буде в середині країни війна.

Дорогий товариш Сталін, на це треба звернути особливу увагу, бо люд у селі підніме прямо страйк, піде проти Радянської влади і ще трохи так побуде без хліба, голодні, то будуть просто йти і руйнувати колгоспи, розбирати своє власне добро і робити індивідуально, як і раніше робили. Все це примушує робити злидні, убожество, голод, від якого вони тепер пухнуть. Дорогий товариш Сталін, щоб цього не було, треба скоро, дуже скоро – забезпечити село хлібом, бо буде сором, буде гріх і партії і ЦК, коли підуть всі селяни проти Радянської влади й піднімуть страйк з вимогами: «долой Сталіна, долой конину, давай царя, давай свинину». Уже така чутка ходила, а тепер ходить ще лучче і кажуть це все наробила Радянська влада».

(Лист до т. Сталіна від студентів хіміко-технологічного технікуму, Дніпропетровськ).

«Коли ми усі вищезазначені на підставі постанови ЦК ВКП(б) від 26 березня ц. р. забрали примусово усуспільнені наші корови, то голова артілі замість того, щоб підчинитися постанові ЦК, він нас усіх бере на іспуг, обрахував

нас за це по 200 і 300 крб. ...Наприклад, голова артілі – Кудин, скарбник – Кудин, завгосп – Кудин, артільний ветеринар – Кудин, районний виконавець – Кудин, усі браття і дяді один другому і роблять, що хотять. І далі ми думаємо, що це так не може бути, бо це не правління артілі, а якийсь особистий комітет Кудинових».

(Лист до ЦК КП(б)У з Добровеличківського району, с. Липняжки, від групи колгоспників: Поленікової Мокрини, Манька Яківа та ін.).

«Коли прочитали в газетах постанову Центрального Комітету ВКП(б) від 26 березня 1932 р., що корови і всяка дрібна худоба примусово не усуспільнюються, а тільки добровільно, то пішли забирати всяк свою корову. Правління колгоспу забрали дрючки і не дають корів, почали бити бабів.., арештовувати і відправляти в район, в міліцію... Хто взяв корову, то уповноважений РВК приходить з бригадою і розбивають замки, вікна, двері і забирають корову і що мається в хаті – різне майно, і навіть останній буханець хліба 5-6 фунтів, сало, що людина держала на посівну кампанію, щоб вийти в поле на роботу, то бригада забрала і поїла, а людина зосталася голодною і не виходить на роботу, а після ходять бригадири, штрафують і говорять, що ви зриваєте посівну кампанію...»

(Лист до ЦК КП(б)У від Зрайківського Гната, Тетіївський район, с. Горошків).

«Когда до нас дошло постановление ЦК от 26 марта, наши колхозники горячо приветствовали его, но наши правленцы, которые чувствовали себя виновными, несмотря на то, что постановление должно быть доведено до каждого колхозника и каждый колхозник должен быть ознакомлен с ним хорошо, они постарались это забыть и перекрутить по-своему. Они постарались принять строгие мери и приказали ни-

какой агитации о постановлении ЦК не вести, а кто будет читать газети и говорить о постановлении, того вычистим из артели, как «кулацкий элемент» и не дадим хлеба... Таким образом, наши колхозники запуганы отношением со стороны наших правленцев, о постановлении ЦК от 26 марта подробно ничего не знают и не ознакомлены с ним.

Район также об этом не заботится, как будто бы никакого постановления нет или оно нашего района не касается».

(Письмо ЦК ВКП(б), т. Сталину от колхозника, члена КНС Клочко А. К., Синельниковский район, Лубенский сельсовет).

«Ми прочитали постановление ЦК партии, пошли и забрали 70 коров, а середняки побоялись брать. Сейчас получается, что 3-х бедняков исключили из колхоза, за корм нам прислали бумажки об уплате по 341 руб. 40 коп., с расчетом, чтобы за 3 дня уплатить, а если не уплатишь, то продадут.

4-х бедняков сняли с шахты № 9 с работы, исключили из колхоза и не дают право, говорят: ешь молоко и тоже обложили по 341 руб. 40 коп.».

(Лист в ЦК КП(б)У від колгоспників Колесника, Андреєва та ін., колгосп «Більшовицький шлях», Ворошиловський район).

Відділ агітації та масових кампаній.
ЦК КП(б)У

ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 1944. Арк. 1-10.

* Див. додаток.

** Листи одержано Центральним Комітетом КП(б)У між 17-23 квітня 1932 р.

*Йдеться про постановку ЦК ВКП(б)від 26 березня 1932 р. «Про примусове усуспільнення худоби».

Документ № 3

Телеграма ЦК КП(б)У Маріупольському міськкому партії про надання продовольчої допомоги районам, які перебувають у найбільш тяжкому становищі

27 травня 1932 р.

Мариуполь горпартком Неживому

Сообщается постановление ЦК 26 мая:

Отпустить для организации общественного питання колхозников наиболее нуждающихся районах: Мариуполю 3 вагона тюльки.

Секретарь ЦК КП(б)У С. Косіор

ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 101. Спр. 1139. Арк. 31.

Документ № 4

Лист члена ЛКСМУ Г.І. Ткаченка секретарю ЦК КП(б)У С.В. Косіору про економічні труднощі на селі та політичний настрій населення

18 червня 1932 р.

Шановний т. Косіор!

Я, комсомолець, весь час відстоював політику і заходи Радянської влади та партії на селі, а після, від'їхавши в місто в 1930/31 р., став студентом, і, здобуваючи знання, для мене

обрій робиться ширшим і більш світлішим, я вивчаю дещо з марксо-ленінської теорії і послідовно стежу за пресою, починаючи ще з 1926 року.

Походженням я селянин (бідняк), комсомольський стаж з 1928 р., а фактично з комсомольською роботою зв'язаний ще з 1927 року. В технікумі, де я вчуся, вже рік секретарем осередку ВЛКСМ, але ще позапартійний...

На селі народ весь час зберігає в собі старі традиції і не вірить в перемогу соціалізму над капіталізмом, так само й серед міського пролетаріату в більшій частині, не говорю вже про сьогоднішні наміри всього трудящого людства. Стоїть тільки зайнятися – зацікавитись і вивчити життя міста й села і все стане ясно. Я вперто і без кінця вів роз'яснюючу роботу, різко доводив, що партія і її мета вірна й здійснима, не раз вступав у дискусії, але, різно обгрунтовуючи, переконував, не раз посилаючись на кінець п'ятирічки і досягнення її в побутово-культурному відношенні.

А тепер, шановний Станіслав Вікентійович, доведіть мені, чим пояснити таке безглуздя, яке ми маємо сьогодні, й врешті-решт коли досягнемо своєї мети і якими методами та чиїм ентузіазмом (бо цей ентузіазм, що давали ми, самі далі не зможемо).

Ви уявляєте, що зараз діється на Білоцерківщині, Уманщині, Київщині і т. ін. Великі площі незасіяної землі, а врожайність посіяного не більше 25-30% відносно тієї, що була в 1925-1928 рр. В колгоспах, в яких було коней 100-50, зараз тільки 40-50 та й ті такі, що падають. Людство страшенно голодає. Я просто не розумію, і коли б мені хто авторитетний доводив хоч як десь в 1927-1928 рр. про те, що при Радянській владі можуть помирати на роботі з голоду, я не повірив би і висміяв би або й зовсім нагнав би

його, вважаючи ідіотом, контрреволюціонером і як завгодно.

Ну, а що ж ми маємо зараз? Десятки й сотні випадків, коли колгоспники виходять в поле і зникають, а через декілька днів знаходять його аж провонявшим й так його без жалю, наче це цілком природньо, заривають в яму й квит, а на другий день цього ж, що заривав, попереднього, находять труп – мруть з голоду.

Хіба це можливо йти на тяжку роботу і нахльобатись якогось бур'яну з звичайною макухою? А «начальство» виголошує красноречиво «за темпи, за соціалізм». Куди ж к чорту годиться такий соціалізм, коли людство з дня в день пауперизується – в Києві скільки завгодно попід углами сидять цілими сім'ями селяни і просять – плачуть кусок хліба, вже поопухали з голоду. І хто це? Колгоспники, що мають сотні трудоднів. Скрізь по студентських їдальнях, де гасло за гаслом наклеєно — «Борімось за якісні та кількісні показники громадського харчування», студентів харчують раз у день таким обідом – H_2O і декілька зілинок, а хоч би картоплина і жиру теж нічого немає і одержуєш хліба до нього 20-25 г.

На друге каші або сої, так коли взяти з водою як воно є, то буде 100 г теж без ніякого жирку. «От і живи Гаврило». Так у київській їдальні СЗК. № 2-3 і т. д. Хоч би сої дали наїстись – так каже зараз майже кожен студент. Отримує в місяць він 40-30 крб. та різні відрахування в них і так чистою одержує 15-20 крб., от і проживи місяць, коли в студкоопі (закритому): 400 г хліба – 2 крб., сало 100 г – 3-3 крб. 50 коп., масло – 2 крб. 85 коп., яєчки – 60 коп. штука і т. ін. Як де появляться які соєві коржики, такі, що раніш і собака не їв би, то зараз черга в 500 чоловік. Студенти один

за одним дістають туберкульоз, зараз з нашого технікуму чоловік п'ять пішли в лікарню, то там їх і залишили – кров'ю плюють.

Так живуть всі люди: студенти, робітники, селяни і т. ін., і я не знаю, чого народ гине з голоду і словами скільки завгодно розмов різних, а ділом мовчать.

ЦК мабуть не бачить цього, або не уявляє. На цей рік може бути надія не на краще, а ще й гірше, бо великий неврожай, як видно буде, а плани хлібозаготівель ще більші навалено на колгоспи.

Тепер, шановний Станіслав Вікентійович, скажіть, хіба це шляхи до соціалізму – це шляхи до гнойні і згубств, хіба так можна будувати соціалізм?.. Хіба у нас буде здорове покоління – воно буде хворе, кволе й безсиле та й того залишиться живим 50%.

Ну й чим я тому селянину чи робітнику, що раніше пояснював вірність політики партії, зможу довести, що ми соціалізм будуємо й збудуємо, коли в нього цілком зникла віра в перемогу соціалізму, а я не маю на що вже тверде стати, бо всерівно обірвуся.

На мій погляд, все це залежить від головотяпського керівництва. У нас зараз скільки завгодно є таких політиків, що навчились тільки виступати і кидати красномовні фрази, а вони зараз зовсім безцінні, бо на практиці зовсім інше.

Мені здається, що наскільки партія була авторитетна все ж таки серед широких мас, зараз все менше. І тільки внесеться іскра в селянство, то спалахне всюди. Ми під носомне бачимо, а цілий ряд виголошуємо фраз про пауперизацію і зубожіння по капіталістичних країнах...

Зараз набирає сил і авторитету теорія т. Бухаріна.

Я сам за соціалізм безперечно, але проти цілком такого ідійотського шляху.

Може я помиляюся, то я ще не маю великого стажу в роботі, але востаннє я мислю так, я з 1912 р. народження.

Прошу дуже: дайте мені здорову відповідь.

З комсм. привітом Ткаченко

На адресу: м. Київ, вул. Ж. Революції, 12

(Рибоводний технікум) Ткаченко Гр. І.

або краще, поскільки їду у відпустку, на адресу:

с. Карабачин Брусилівського району

Київської області. Ткаченко Гр. Ів.

ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 1 Спр. 2052. Арк. 41-44.

Документ № 5

Лист заступника голови Раднаркому УСРР О.К. Сербиченка до ЦК КП(б)У про стан хлібозаготівель у Троїцькому, Сватівському, Білолуцькому та Старобільському районах Донецької області

25 липня 1932 р.

За дорученням ЦК КП(б)У я ознайомився з чотирма районами Донецької області – Троїцьким, Сватівським, Білолуцьким і Старобільським.

Ці райони майже зовсім не відрізняються один від одного щодо збирання врожаю і боротьби зі втратами.

Як правило, організація збирання в жодному з перелічених районів своєчасно не проведена і не набрала

масового характеру.

У багатьох місцях хліб перестоює і обсипається на корені. Підбирання колосків в жодному з районів і колгоспів не організовано. Рішення, що є у справі притягнення до збору колосків дітей, а у вільний час – жінок, ще ніде не набрало масового організованого характеру.

Вважаю за потрібне відзначити, що з власних спостережень я встановив, що на скошених полях втрати цього року, не зважаючи на вжиті заходи, будуть більші за торішні. Про це свідчить безліч колосків, які впали, і мені особисто доводилося збирати на квадратному метрі від 30 до 50 колосків.

Так само було виявлено, що часто-густо збирання колосків замість колгоспної організації провадять діти куркулів, які свавільно повернулися з місць висилки.

На практиці збирання колосків прийняло таку форму, коли куркульські родини, що виходять на поле збирати колоски, замість дійсного їх збирання обрізають колосся з копиці і забирають у лантухах додому.

Заходи, що їх вживають партійні і радянські організації щодо встановлення інституту об'їждчиків з метою запобігти крадіжці хліба, реального відбитку не мають, і особисто я ніде не бачив цих об'їждчиків.

До скиртування тільки зараз готуються, причому скрізь йдуть розмови про труднощі в зв'язку з браком тягла. Є всі підстави для побоювання, що скиртування не буде проведено відповідно до вказівок ЦК КПб)У.

Так само не набрав масових форм обмолот, який провадиться зараз лише для видачі авансів на власні потреби і на виконання невеликого за розміром хлібозаготовчого плану, то його було надано місцям на липень.

Технічні засоби для молотьби підготовлені і за місцевими розрахунками їх майже досить за деяким винятком. Одначе майже скрізь відчувається явна недостача горючого та мастила.

Під час мою перебування в районах провадилось лише збирання жита, а в Білолуцькому районі почалося збирання і ярих (пшениці, вівса і ячменю), причому на 15 березня ц. р. жита було скошено 42% або 9% до загального плану.

Слід відмітити, що на місцях, як правило, щоденних зводок перебіг косовиці немає.

Усі колгоспи, в яких мені довелося побувати, заявляли про брак робочої сили і висловлювали побоювання, що при форсуванні уборки врожаю, в зв'язку з майже одночасним його вистиганням, вони не впораються з обмолотом і особливо з підготовкою до осінньої засівкампанії.

Організація місць обмолоту – токів – достатньою мірою не проведена, бо поставлена в залежність від скиртування, яке провадиться безпосередньо на полі на віддаленні від 1 до 3 км один під одного шляхом пересування молотарок.

Питання про підготовку до наступної хлібозаготовчої кампанії на місцях розв'язано лише частково. Місцеві робітники заспокоїлися на одержанні переліку пунктів здачі хліба і на дозволі лаштувати деякі глибинні пункти і ніякої масової роботи, зв'язаної з виконанням плана хлібозаготівель, ще не розвинули.

Точно встановлених районних балансів ще немає. Місця очікують районних планів хлібозаготівель, після чого почнуть остаточно зводити хлібофуражний баланс.

У районах, де я був, урожай надзвичайно різноманітний. Велика кількість озимих засівів остаточно загинула від шкідників (гесенська муха), частина врожаю надзвичайно рідка як через шкідників, так і в зв'язку з несприятливими умовами періода засіву і вегетації.

Звертає на себе увагу виключно велика засміченість

хлібів, яка місцями просто вражає. За конкретний приклад може правити Сватівський район, де пшениця в ряді місць не була скошена, бо стан полів (засміченість овсюком на 80%) не дає підстав одержати при збиранні більш 3-5 пудів хліба з гектара.

Старобільський район відрізняється тим, що майже не застосовує способів снопов'язання з таких мотивів, що в цьому районі ніколи не в'язали і в'язати не вміють, робочих рук не вистачає і займатися цим ніколи, бо є колгоспи, де на двір припадає біля 23 га хліба, що його треба вбирати.

Є скарги з боку колгоспів на невміле господарювання правлінь колгоспів. Особливо яскраво це почувається в Красногригоровському колгоспі.

Як не дивно, а в радгоспах і МТС стан господарювання не кращий. Тваринницький радгосп "КІМ" Старобільського району збирання врожаю провадить неорганізовано. Зібраний хліб не заскиртовано, підбирання колосків не провадиться зовсім, снопов'язання не застосовується, а безгосподарно складений в копиці хліб справляє враження розкиданого неохайно на полі.

Як правило, зерновловителів до молотарок немає, а дійсно бригадний спосіб ніде не застосовується.

Такий самий стан і по МТС. Білолуцька МТС тільки зараз починає монтувати молотарки і збирати косарки Россільмаша, до яких, між іншим (при перевірці було виявлено), не було цілого ряду частин, без яких косарка не може працювати.

І в решті, невідомо, за чиїм почином у самий розгар збиральної кампанії від ХТЗ приїхала інспектура для переведення огляду тракторів, внаслідок чого 5 тракторів протягом 3 днів не працюють.

Деякі колгоспи (села) справляють враження повної руйнації. Хати, що залишилися після виселення в різний час куркулів, й досі не використовуються і пустують. Так, с.

Малоалександрівка Білолуцького району, в якому було 360 дворів, уявляє з себе таку картину: 160 дворів об'єдналися в колгосп, 88 індивідуальних господарств, а решта – 112 господарств – це садиби виселених куркулів. Ці садиби розташовані на головній вулиці, яка проходить у центрі села по обидва боки і вражає безгосподарним ставленням до них та невмінням використати майно, що залишилося. Цей же колгосп відчуває гострий брак робочих рук. Характерно, що в зв'язку з недостачею робсили, деякі колгоспи почали притягати робітників зовні, а саме: наймати куркулів, що по вертаються, і навіть більш того – колгосп, розташований в с. Малоалександрівці, став на шлях використовування червоноармійців, що працюють на будівництві магістралі Москва – Донбас. Про це РПК не було відомо.

В останні дні мого перебування в районах щоденні зливи перешкоджали мені їздити по районах, і я був примушений припинити дальше відвідування районів та колгоспів.

Зливи спричинилися до припинення збирання хліба, а вже зібраному хлібу загрожує псування в разі злива продовжуватиметься. Так само припинилося скиртування і обмолот.

Відносно підготовки до осінньої засівкампанії слід відзначити, що підготовка абсолютно ніде не провадиться, за винятком розрахунків наявних ресурсів озимої пшениці та жита, які, між іншим, у жодному з перелічених районів по покривають їх планів.

Тим-то вже зараз райони ставлять питання про завіз озимого засівного матеріалу в обмін на інші культури.

Майже ніде ще не розпочалася парова кампанія з мотивів браку тяглової сили, використання тракторів на збиранні хліба і неможливості швидко переклюнитися на пар.

Утворюється певна загроза засіву озимих відповідно до виконання агромінімума.

Вважаю за потрібне підкреслити, що стан тракторів

«Фордзон» як по МТС, так і по окремих колгоспах такий, що нони нездатні виконати не тільки біжучих польових робіт, навіть працювати як стаціонарні установки.

Тим-то конче потрібно негайно замінити їх відповідно до рішення Політбюро ЦК КП (б)У в цій справі, а так само прискорити організацію МТС згідно з додатковим планом по цих районах.

Вважаю за потрібне привести як характерний момент форму використання комбайнів в Троїцькому радгоспі "Тополі" На станцію Сватово для радгоспу "Тополі" ще взимку прибули комбайни. Частину цих комбайнів було використано, а решта стоїть з зими на станції Сватово, що викликає обурення. Комбайни заросли бур'яном, окремі частини розкрадають, охорони немає і РВК та РПК навіть не зацікавилися причинами невикористання комбайнів. Я доручив РВК розслідувати цю справу, виявити винних в невикористанні комбайнів і повідомити ЦКК.

Підсумовуючи наслідки свого ознайомлення з переліченими районами, слід відзначити, що:

Постанова ЦК КП(б)У про своєчасну підготовку місць до збиральної кампанії виконана в абсолютно недостатніх розмірах.

Постанови III Всеукраїнської партконференції обговорювались лише в районному центрі і, як правило, до колгоспів, МТС і сільсоседків не спущені, і конкретних вказівок, зв'язаних з виконанням цих постанов, на місця не дано.

Справжньої масової роботи для підготовки колгоспника і індивідуальника до питань збирання хліба і виконання плана хлібозаготівель, а так само підготовки до осінньої засівкампанії, районами не проведено. Скрізь панує самоплив.

Водночас разом з питаннями збиральної кампанії і підготовки до осінньої засівкампанії я знайомився зі станом будівництва магістралі Москва-Донбас. Як правило, робота на наших ділянках провадиться з великим відставанням, особливо по земляних роботах*.

Головною причиною відставання робіт від заверстаних за планом темпів є недостача підвод, що їх РВК. не можуть надати в зв'язку з збиральною кампанією. Так само запізнюється здача деяких проектів, зв'язаних з роботами по спорудженню магістралі, що, в свою чергу, затримує роботу в цілому. Не вистачає механізмів і ті, що є в розпорядженні будівництва, цілком неприпустимо використовуються. І досі не налагоджено харчування і постачання крамом робітників.

Врешті, особливо яскраво почувається відсутність належної партійно-масової роботи серед працюючих на будівлі колгоспників і невкомплектованість партійно-професійного апарату.

Все вищезазначене настирливо вимагає вжити рішучих заходів для негайного розв'язання зачеплених мною питань.

Сербиченко

ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. І. Спр. 2020. Арк. 112-117.

Документ № 6

Телеграма заступника голови Ради праці і оборони В.В. Куйбишева в ЦК КП(б)У про необхідність прискорення відвантаження зерна з України на експорт

7 серпня [1932 р.]

Вместо установленного Вам правительством плана от-

грузок августе порты 190 тыс. т Вами отгружено только 20 тыс. Таковое положение приводит большим валютным потерям, связанным невыполнением контрактов, простоем тоннажа, также подрыву авторитета рынках. Предлагаю немедленно усилить первую очередь отправку порты, отгрузить до конца месяца тоннах пшеницы 30 тыс., ячменя – 20 тыс., ржи – 10 тыс., не считая уже отгруженного. Примите как боевое задание ежедневных отгрузках, телеграфируйте комзагсто. Куйбышев.

ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 2091. Арк. 14.

Документ № 7

Постанова Політбюро ЦК (б)У про заходи по посиленню хлібозаготівель

18 листопада 1932 р.

I. О мобилизации рабочих коммунистов на хлебозаготовки

1. Считая дело хлебозаготовок в данных условиях важнейшей задачей всей не только сельской, но и городской партийной организации Украины, ЦК КП(б)У постановляет мобилизовать в помощь сельским организациям на срок до 10 января 1933 г. в помощь РПК решающих хлебозаготовительных районов 600 коммунистов – рабочих из промышленных центров, имеющих опыт партийно-массовой работы и проявивших себя в выполнении ударно-политических кампаний как сознательные и стойкие большевики – в Харькове –140 человек, Донбассе – 200, Днепропетровске – 130, Одессе – 70, Киеве – 60 человек.

2. Предложить обкомам мобилизацию и отправку людей закончить в трехдневный срок. Мобилизованных направить бригадами в составе 3-4 человек каждая в 40-50 решающих хлебозаготовительных районов по 2-4 бригады на район, для посылки в села, где кулацкий саботаж и неорганизованность партийной работы приняли наиболее острый характер.

3. Донецкому обкому из числа мобилизованных командировать в помощь Одесской области 80 человек.

4. Обязать ГПК и РПК, под личную ответственность секретарей этих парткомитетов, организовать на предприятиях тщательный отбор мобилизуемых и в особенности подбор руководителей бригад.

Предложить обкомам тщательно проинструктировать мобилизуемых.

II. О расстановке партсил и установлении отчетности и контроля по хлебозаготовительной работе

В целях обеспечения правильной расстановки партийных сил, мобилизуемых для хлебозаготовок и обеспечения должного партийного и советского контроля за работой местных органов и мобилизованных товарищей, ЦК КП(б)У постановляет:

1. Обязать обкомы и райкомы систематически проверять расстановку партийных сил, мобилизованных для хлебозаготовок, дабы обеспечить на деле лучшими партийными силами важнейшие по хлебозаготовкам колхозы. В наиболее крупные колхозы, имеющие большой план хлебозаго-

товок, посылать бригады.

В тех селах, где имеется более или менее значительное количество единоличных хозяйств, не выполнивших заданий по хлебозаготовкам, выделяется специальный уполномоченный по выполнению плана хлебозаготовок по индивидуальному сектору.

Все мобилизованные (уполномоченные) по хлебозаготовкам должны находиться в установленном для них месте работы, не имея права отлучаться без разрешения на то РПК, если мобилизованы РПК, и без разрешения обкома и ЦК КП(б)У, если они мобилизованы обкомом или ЦК партии.

2. Уполномоченные, не справляющиеся с возложенными на них задачами, должны быть немедленно заменены более способными, подготовленными и преданными делу работниками.

К тем из посланных на хлебозаготовки работникам, которые проявили не только неспособность, но и проявили явную расхлябанность и саботаж хлебозаготовок, применять суровые партийные и государственные репрессии.

3. ЦК обязывает обкомы раз в пятидневку кратко информировать ЦК о ходе хлебозаготовок, особо выделяя при этом важнейшие районы МТС. Райкомы должны давать такие же отчеты обкому по МТС и крупнейшим колхозам.

Обкомы и райкомы обязать наладить действительное повседневное оперативное руководство всей работой по хлебозаготовкам.

Работающие по хлебозаготовкам, командированные ЦК члены ЦК и другие ответственные работники каждую декаду обязаны аккуратно присылать в ЦК информационные письма о ходе хлебозаготовок и о тех мероприятиях, которые осуществлены в районе за истекшую пятидневку.

Кроме того, предложить Агитмассотделу и Оргинстру до 5 декабря произвести проверку работы районных партийных и заготовительных организаций, а также всех посланных на хлебозаготовки по 20 районам.

4. Предложить ЦК ЛКСМУ разработать на основе данного постановления краткие предложения по повышению роли и участия комсомольских организаций в борьбе за усиление хлебозаготовок и внести в двухдневный срок на утверждение ЦК КП(б)У.

5. Взять под постоянный контроль ЦК работу 22 газет важнейших хлебозаготовительных районов.

III. О хлебозаготовках в колхозах

О колхозных фондах

В соответствии с указанием ЦК ВКП(б), что "выполнение плана хлебозаготовок – первоочередная задача колхозов, совхозов, МТС и единоличников", ЦК КП(б)У особо указывает всем парторганизациям Украины на то, что полное выполнение плана хлебозаготовок колхозами и МТС является их основной обязанностью перед партией и рабочим классом, первоочередной задачей, которой должно быть подчинено выполнение всех других задач в колхозах, и, в том числе, задач по созданию разного рода колхозных натуральных фондов: семенного, фуражного, продовольственного и других.

В соответствии с этим ЦК КП(б)У указывает парторганизациям на следующее:

1. Задачей парторганизаций является полное окончание плана хлебозаготовок к 1 января и образование семенных фондов к 15 января.

2. Немедленно запретить какое-либо расходование всех натуральных фондов, созданных в колхозах, неудовлетворительно выполняющих план хлебозаготовок, и организовать строжайшую проверку всех этих фондов, действительных их размеров, место их хранения, лиц, ответственных за их сохранность, взяв это дело под непосредственное руководство РИК и РПК.

3. Представить право РИК перечислять в фонд хлебозаготовок все натурфонды, созданные в колхозах, совершении неудовлетворительно выполняющих планы хлебозаготовок.

4. В отношении семенных фондов допускать проведение в жизнь п. 3-го только с предварительной санкции облисполкомов и отношении каждого отдельного колхоза.

Проведению всех этих указаний о натурфондах ЦК КП(б)У придает исключительное значение и возлагает особую политическую ответственность за правильное проведение єтих указаний в жизнь на областные партийные комитеты, в первую очередь на первых секретарей и председателей исполкомов.

О натуравансах и борьбе со злоупотреблениями в колхозах

1. Полностью прекратить с получением настоящей директивы выдачу каких-либо натуравансов во всех колхозах, неудовлетворительно выполняющих план хлебозаготовок.

2. В колхозах, неудовлетворительно выполняющих план хлебозаготовок и раздавших сверх установленных натуравансов хлеб в порядке общественного питания, дополнительной выдачи различного рода озадков, последов, отходов и т.п., – немедленно организовать возвращение незаконно розданного хлеба и обратить его на выполнение плана хлебозаготовок.

Председателей правлений этих колхозов (как коммунистов, так и беспартийных) привлечь к строгой ответственности за растрату колхозного хлеба с изъятием неправильно выданного хлеба, в первую очередь у членов правлений колхозов и административно-служебного персонала (счетоводов, кладовщиков, полеводов и т. д.).

3. Во всех районах немедленно организовать изъятие от отдельных колхозников и единоличников хлеба, разворованного у колхозов и совхозов при уборке, при молотьбе, при перевозке, из амбаров и прочее, особо имея при этом в виду различного рода рвачей и лодырей, не имеющих трудодней, не имеющих запасов хлеба.

При проведении этого мероприятия необходимо опереться на колхозников – передовиков в работе на поле, на молотьбе и во всей колхозной работе, не допуская применения массовых обысков у колхозников и единоличников.

4. В колхозах, неудовлетворительно выполняющих план хлебозаготовок в отношении колхозников, имеющих посевы зерна на приусадебных землях, полностью засчитать все полученное ими с приусадебных земель зерно в счет натуральной выдачи по трудодням с изъятием излишне выданного хлеба на выполнение плана хлебозаготовок.

5. В колхозах, допустивших разворовывание колхозного хлеба и злостно срывающих хлебозаготовки, применять натуральные штрафы в виде установления дополнительного задания по мясозаготовкам в размере 15-месячной нормы сдачи для данного колхоза мяса как по обобществленному, так и индивидуальному скоту колхозника.

Применение этого штрафа проводится райисполкомом с предварительного разрешения в каждом отдельном случае

облисполкома. Причем райисполкомы устанавливают сроки взыскания и размеры штрафа для каждого колхоза (в пределах 15-месячной нормы мясосдачи) применительно к состоянию отдельных колхозов.

Наложение штрафа не освобождает колхоз от полного выполнения установленного плана хлебозаготовок. В случае если колхоз принял действительные меры к полному выполнению плана хлебозаготовок в установленный срок, штраф может быть отменен с предварительного разрешения облисполкома.

Организационные мероприятия по хлебозаготовительной работе

1. Предложить обкомам произвести проверку проведения в жизнь решения ЦК КП(б)У о назначении специальных контролеров при молотилках и создании троек при МТС, сельсоветах и райисполкомах и о результатах сообщить в ЦК КП(б)У не позднее 25 ноября.

Кроме того, предложить обкомам обеспечить проведение переобмолота соломы, перевеивание половы и перечистку ВСЯКИХ отходов в тех колхозах, где имели место злоупотребления и бесхозяйственная постановка дела.

2. Предложить обкомам проверить проведение в жизнь постановления ЦК КП(б)У от 5-6 ноября о назначении контролеров – уполномоченных заготзерно при всех МТС, не выполнивших план хлебозаготовок и о результатах доложить ЦК КП(б)У не позднее 25 ноября.

3. Ввиду совершенно неудовлетворительного подбора счетоводов в колхозах, нередко являющихся явно антисоветскими элементами, злостно саботирующими хлебозаготовки, обязать райпарткомы и райисполкомы произвести проверку кадров счетоводов в колхозах, неудовлетворительно выполняющих хлебозаготовки и в необходимых случаях райисполкомы должны предложить колхозам сменить счетоводов и представить на утверждение РИК новых кандидатов.

Привлекать к суду на основе декрета от 7 августа, как расхитителей государственного и общественного имущества, кладовщиков, бухгалтеров, счетоводов, завхозов и весовщиков, скрывающих хлеб от учета и составляющих ложные учетные данные в целях облегчения воровства и хищения и тем самым в целях срыва плана хлебозаготовок и других государственных обязательств.

Обязать райпарткомы в двухдекадный срок представить в обкомы КП(б)У отчеты о принятых мерах во исполнение настоящего постановления.

4. В колхозах, выполнивших план хлебозаготовок, засыпавших семенные фонды, у которых есть еще возможность заготовлять хлеб, должна быть развернута массовая работа по перевыполнению плана с поощрением этих колхозов промтоварами (без дачи каких-либо новых твердых заданий в виде встречных планов).

5. ЦК предупреждает парторганизации о необходимости самого внимательного подхода к семьям красноармейцев как колхозников, так и единоличников при проведении всех вышеуказанных мероприятий.

Репрессии к семьям красноармейцев как колхозников, так и единоличников применять в каждом отдельном случае лишь с особого постановления райисполкома.

О мерах борьбы с кулацким влиянием в колхозах и в сельских парторганизациях

В целях преодоления кулацкого сопротивления в выполнении планов хлебозаготовок ЦК КП(б)У постановляет:

1. Установить занесение на черную доску колхозов, особо злостно саботирующих сдачу хлеба по государственному плану.

В отношении колхозов, занесенных на черную доску, провести следующие мероприятия:

а) немедленное прекращение подвоза товаров, полное прекращение кооперативной и государственной торговли на месте и вывоз из соответствующих кооперативных лавок всех наличных товаров;

б) полное запрещение колхозной торговли как для колхозов, колхозников, так и для единоличников;

в) прекращение всякого рода кредитования и досрочное взыскание кредитов и других финансовых обязательств;

г) проверку и очистку колхозов с изъятием контрреволюционных элементов – организаторов срыва хлебозаготовок;

д) занесение отдельных колхозов на черную доску, а также предупреждение о занесении объявляется постановлением облисполкома.

Обязать обкомы немедленно сообщать в ЦК о занесении на черную доску колхозов.

2. Ввиду того, что в ряде сельпарторганизаций, особенно в период хлебозаготовок, вскрылось смыкание целых групп коммунистов и отдельных руководителей партячеек с кулачеством, петлюровщиной и т. п., что на деле превращает такого рода коммунистов и парторганизации в агентуру классового врага и является наглядным доказательством полного отрыва этих ячеек и коммунистов от бедняцко-середняцких колхозных масс, – ЦК и ЦКК КП(б)У постановляют немедленно произвести чистку ряда сельских парторганизаций, явно саботирующих выполнение плана хлебозаготовок и подрывающих доверие партии в рядах трудящихся.

В целях укрепления сельских парторганизаций, поднятия боеспособности их рядов и мобилизации парторганизаций и широких трудящихся масс на выполнение стоящих перед партией задач (хозяйственное укрепление колхозов, выполнение плана хлебозаготовок, сева и т. д.) признать необходимым произвести чистку сельских парторганизаций следующих районов: Снегуровский и Фрунзевский Одесской области; Солонянский, Васильковский, В. Лепетихский Днепропетровской области.

Чистка должна освободить партию от людей чуждых делу коммунизма, проводящих кулацкую политику, разложившихся, неспособных проводить политику партии в деревне, вычищенных выслать как политически опасных.

Чистка должна помочь выдвижению новых кадров из числа наиболее преданных партии колхозников-ударников и сплотить вокруг партии широкие колхозные массы на борьбу за укрепление колхозов, против кулака.

3. Подтвердить, что в районы и отдельные села (и без занесения их на черную доску), особенно неудовлетворительно выполняющие хлебозаготовки, должен прекращаться завоз и продажа всех без исключения промтоваров.

Предложить обкомам систематически проверять результаты проведения этого мероприятия, чтобы на деле обеспечить этим путем усиление хлебозаготовок.

IV. О хлебозаготовках у единоличников

В дополнение к постановлению ЦК КП(б)У от 11 ноября 1932 г. и инструкции СНК

1. В отношении единоличников, злостно срывающих хлебосдачу (по контрактации или самообязательствам) применять натуральные штрафы в виде установления дополнительных заданий по мясозаготовкам в размере 15-месячной нормы сдачи мяса.

Применение этого штрафа проводится сельсоветом с предварительного разрешения в каждом отдельном случае райисполкома. При этом сельсоветы устанавливают сроки взыскания и размер штрафа для каждого хозяйства в пределах 15-месячной нормы мясосдачи и соответственно годичном нормы сдачи картофеля, применительно к состоянию и условиям отдельных хозяйств.

Наложение штрафа не освобождает хозяйство от полного выполнения установленного хлебозаготовительного задания.

В случае если единоличник в установленный срок полностью выполнит свое задание по хлебу, штраф может быть отменен с предварительного разрешения райисполкома.

В отдельных районах (по постановлению облисполкома) штраф может быть установлен картофелем в размере годичного плана данного хозяйства по картофелю.

В исключительных случаях по специальному постановлению облисполкома размер штрафа может быть удвоен.

2. ЦК предупреждает все местные парторганизации и местных работников против подмены массовой работы в борьбе за хлеб голым администрированием и против придания штрафам массового характера. Задача натурального штрафа – обеспечить полное выполнение хлебозаготовительного плана.

3. Взыскать первоочередно в бесспорном порядке семенную и продовольственную ссуду, выданную единоличникам в отдельных районах через колхозы; во всех случаях, когда выданная единоличнику ссуда была погашена колхозом (например, в Винницкой области), засчитать взысканную с единоличников ссуду в план сдачи хлеба по соответствующему колхозу.

4. Организовать бригады из колхозных активистов колхозов (данного села или близлежащих), выполнивших план хлебосдачи, а также приближающихся к окончанию его – для содействия полному выполнению хлебозаготовительного задания по единоличному сектору.

До 1 декабря организовать на Украине не менее 1100 таких бригад колхозников, в том числе по областям:

Винница	– 200	Киев	– 300
Чернигов	– 100	Харьков	– 350
Одесса	– 50	Днепропетровск	– 50
Донбасс	– 50		

5. Единоличников, добросовестно выполнивших свои обязательства по хлебосдаче, в особенности досрочно, отмечать в постановлениях сельсоветов, комиссий содействия и т. п., включать в состав бригад по хлебозаготовкам, комиссий содействия и т. д.

6. В отношении кулаков твердосдатчиков, не выполняющих заданий по хлебу, применять репрессии, предусмотренные ст. 58 Уголовного кодекса в судебном или административном порядке.

V. О хлебосдаче в совхозах

I. В соответствии с установленным окончательным планом хлебосдачи по зернотресту Украины в 9 млн. 800 тыс. пудов утвердить предоставленную т. Бурковым разбивку планов по отдельным зерносовхозам и сроки их выполнения.

ЦК КП(б)У напоминает решение ЦК ВКП(б) о персональной партийной и государственной ответственности директоров совхозов за выполнение плана хлебозаготовок: "Предупредить, что настоящий план хлебосдачи является окончательным, не подлежащим каким бы то ни было изменениям, а невыполнение его хотя бы в незначительной степени будет рассматриваться как нарушение советского закона, влекущее кару как по партийной, так и по государственной линии".

2. Исходя из установленного ЦК КП(б)У окончательного срока выполнения плана хлебосдачи по Укрсемтресту и свеклотрестам Украины 15 декабря предложить Киевскому, Харьковскому, Винницкому обкомам и директорам Киевского, Харьковского и Винницкого свеклотрестов, а также Укрсемтресту и соответствующим обкомам в 3-дневный срок определить крайние сроки выполнения установленного плана хлебосдачи для каждого совхоза в отдельности и сообщить об этом ЦК КП(б)У и СНК УССР.

3. ЦК КП(б)У обязывает т. Буркова по зерносовхозам и директоров свеклотрестов представить не позже 25 ноября уточненные, проверенные расчеты на потребные семена для ярового посева по каждому совхозу.

Вместе с тем ЦК обязывает директоров совхозов под их личную ответственность обеспечить выделение и полную сохранность семенных фондов в количествах, обеспечивающих посевные планы, утвержденные союзным правительством и предупреждает, что в случае какой-либо недостачи выделенных семенных фондов за это несут строжайшую ответственность перед судом не только лица, непосредственно отвечающие за состояние складов и сохранность семян (кладовщики, зав. складами, управляющие отделениями, зам. директора по производственной части), но и лично директора совхозов.

В случае непринятия со стороны директоров совхозтрестов действительных мер к выделению и сохранности семенных фондов, директоров совхозтрестов привлекать к строжайшей партийной ответственности, вплоть до исключения из партии.

Обязать т. Одинцова* представить в ЦК КП(б)У и Совнарком не позже 1 декабря план обеспечения яровой посевной кампании по семеноводческому тресту.

4. Поручить Секретариату ЦК КП(б)У командировать для укрепления Укрзернотреста двух крепких партийных работников в качестве заместителей директора. Секретариату ЦК выделить в помощь директорам совхозов 10 ответственных товарищей на период до окончания хлебосдачи.

5. Обязать обкомы и директоров трестов каждые 5 дней специально информировать ЦК о ходе выполнения задания каждым совхозом.

6. Обязать обкомы обеспечить выполнение планов хлебосдачи по остальным совхозным системам не позднее 15 декабря, а также проверку наличия всяких фондов в этих совхозах с целью возможного получения дополнительных количеств хлеба сверх установленных планов. Данные о выявленных дополнительных ресурсах в этих совхозах сообщить в ЦК не позже 1 декабря.

ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 6. Спр. 237. Арк. 207-216.

*О.В. Одинцов – народний комісар землеробства УСРР.

Документ № 8

Лист ЦК КП(б)У Центральному комітету ВКП(б) про стан хлібозаготівель на Україні в кінці листопада – на початку грудня 1932 р.

8 грудня 1932 р.

Достигнутый в пятую пятидневку ноября уровень хлебозаготовок (9120 т. п.) не удалось закрепить, и последняя пятидневка ноября и первая пятидневка декабря дали понижение темпов хлебозаготовок до 6900 т. п. Винницкая и Киевская области, хотя и с некоторыми колебаниями, удерживают хлебозаготовки на таком уровне, который обеспечивает выполнение этими областями плана к 20-25 декабря.

Одесская и Днепропетровская области особенно резко снизили заготовки, скатившись к уровню первой и второй пятидневок ноября. Причем Одесская область, давшая большое снижение в прошлую пятидневку, в эту пятидневку несколько подняла темпы, а Днепропетровская область продолжает их снижать. Вторая пятидневка декабря, судя по ежедневным, правда отрывочным, сведениям, опять даст снижение заготовок по большинству областей, в том числе и по решающим областям – Днепропетровской и, очевидно, Одесской.

I. В чем причины такого падения хлебозаготовок?

1) В подавляющем большинстве районов оканчивается обмолот скирд, а также уже изъято то излишнее зерно сверх всяких фондов, которое лежало в колхозных амбарах.

2) В большинстве районов в связи с этим еще не сумели перестроить свою работу на выявление скрытого, неправильно выданного и разворованного хлеба и его мобилизацию.

3) Вследствие дождей почти совершенно прекратился обмолот хлеба. (По данным на 1 декабря, по Одесской области еще не обмолочено зерновых с площади 300 тыс. га, Днепропетровской – 85 тыс. га, Харьковской – 190 тыс. га и Донецкой – 150 тыс. га).

4) Дожди ослабили организационный нажим на хлебозаготовки, усилили демобилизационные настроения, создали "новую объективную причину".

Что главная причина не в дождях (хотя дожди тоже дезорганизуют и уменьшают хлебозаготовку и вывозку хлеба), показывает наличие во всех областях, иногда рядом лежащих районов, в одном из которых, несмотря на дожди, идет рост заготовок, а в другом резкое падение.

Хотя мы в настоящее время и добились раскачки не только районного, но и сельского актива, однако уровень этой раскачки, а главное, организация хлебозаготовительной работы являются еще в большинстве районов неудовлетворительными.

Практическое руководство хлебозаготовками в областях также еще в должной мере не налажено. Области до сих пор часто в своих указаниях и директивах исходят только из процентов выполнения плана, не могут во-время поправить район, указать ему, как в условиях этого района и за что нужно взяться, чтобы сдвинуть хлебозаготовки. Плохо проверяется выполнение директив ЦК и обкомов, благодаря чему ряд серьезных мер либо вовсе не проводятся, либо проводятся слабо или же извращаются (натурштрафы, изъятие разворованного хлеба, репрессии к правленцам, изъятие колхозных фондов).

В особенности серьезные недостатки в организации хле-

бозаготовительной работы имеются в районах. В большинстве районов нет еще отчетливого представления, где именно выгоднее всего нажать, где выгоднее применить репрессию для того, чтобы получить больший результат, не умеют путем концентрации наличных сил в одном из наиболее отставших колхозов прорвать фронт саботажа.

II. Применение репрессий к колхозам.

Репрессии к колхозам, не выполняющим план хлебозаготовок, особенно же к председателям, членам правлений этих колхозов и к счетоводам применены в большом количестве – за ноябрь и 5 дней декабря арестовано по линии ГПУ 1230 человек – председателей, членов правлений, счетоводов (председателей – 340, членов правлений - 750, счетоводов – 140). Кроме того, арестовано бригадиров – 140, завхозов-весовщиков – 265, других работников колхозов – 195.

До ноябрьских операций ГПУ через суды прошло около 500 дел, имеющих отношение к хлебозаготовкам и краже колхозного хлеба. Однако большинство этих дел должного результата не дали благодаря часто незначительности дел, а также неудовлетворительной постановке организационно-партийной массовой работы в колхозах.

Только последние, начиная с половины ноября, операции ГПУ дали серьезные результаты. Вскрыто и передано в суд 206 групповых дел кулацких и антисоветских элементов, организовавших саботаж хлебозаготовок, разворовывание хлеба. По многим из этих дел расхищено, уничтожено и спрятано по нескольку тысяч центнеров колхозного хлеба. Эти дела на протяжении ближайших 5-7 дней будут заслушаны в судах. Первый серьезный удар по кулацким элементам и их пособникам, организаторам саботажа хлебозаготовок нанесен.

Нами занесены постановлением СНК и ЦК на черную доску 6 крупных сел. По имеющимся у нас сведениям, областями на черную доску занесено до 400 колхозов, однако результаты этой репрессии не учтены.

В отношении эффективности отдельных репрессий можно сказать, что:

1) Лишение завоза товаров в большинстве случаев дает незначительный результат. Причина в том, что деревня уже изрядно насыщена товарами, а насущно необходимые предметы (спички, соль, керосин), хотя и по очень высоким ценам, все же можно получить на рынке в районном центре.

2) Наибольший результат дает применение натурштрафов. За корову и свинью сейчас колхозник и даже единоличник крепко держатся. В АМССР было несколько случаев, когда единоличники стали распродавать свой скот.

Наиболее эффективной эта мера оказалась в отношении единоличников. Что касается колхозов, то здесь результат меньший, ибо штрафы пока коснулись только обобществленного стада, а персонально колхозников почти еще не затронули.

3) Довольно хорошие результаты дает вскрытие злоупотреблений, воровства и различных махинаций со стороны правленцев, когда проводится одновременно серьезная массовая работа.

Есть случаи, когда колхозники сами выносят решения о привлечении к суду своих правленцев и требуют применения к ним высшей меры наказания.

4) Отобрание разворованного хлеба не имевшими трудодней и единоличниками еще достаточно широко не развернулось. Это наряду с возвратом неправильно выданного по трудодням хлеба является серьезным источником для выполнения плана в тех колхозах, где особенно бесхозяй-

ственно было поставлено дело.

5) Проверка и изъятие неправильно созданных фондов также еще широко не развернулись. Однако есть уже признаки повторения прошлогодних явлений – пытаются огульно вывозить семенные фонды, которые мы запретили трогать, без разрешения области, кроме части излишне засыпанной.

Настоящая работа по организации строгой проверки действительного урожая и ресурсов колхозов, не выполняющих план хлебозаготовок, только начинается.

III. Репрессии в отношении коммунистов, пособников и покрывателей кулацкого саботажа.

В этом отношении за последнее время вскрыто много серьезных фактов разложения и предательства коммунистов, особенно из числа непосредственно работающих на селе в колхозах. Сейчас привлечено к суду 327 человек коммунистов. По разобранным в октябре – ноябре делам осуждено 9 человек к высшей мере. Среди них главный контингент составляют должностные лица колхозов. За самое последнее время вскрыто несколько крупных дел районных работников. Например:

1) Балаклейское дело (Харьковской области). Хорешко, Ус, Фишман, разложившим район, смотревшим сквозь пальцы на хозяйничанье в ряде колхозов кулачья, на массовое разворовывание колхозного и совхозного хлеба, подпевавшим кулакам, что хлеба в районе нет, потакавшим саботажу заготовок.

2) Ореховское дело (Днепропетровская область). Пока арестован бывший председатель колхозсоюза Пригода, который организовывал по колхозам всякого рода преувеличенные фонды, потворствовал укрывательству хлеба, открыто говорил о защите колхозов от хлебозаготовок.

3) Носовский район (Черниговской области). Арестован заворг райкома Яременко, заявивший, что хлебозаготовки – это грабеж крестьян и что в ЦК сидят контрреволюционеры, заявивший о выходе из партии.

4) Кобелякское дело (Харьковской области). Арестован секретарь райкома Ляшенко, который вместе с другими районными работниками организовал составление жульнических балансов для доказательства нереальности плана, организовал "петиционную" кампанию ряда колхозов в ЦК о тяжести плана, тогда как сами правления этих колхозов теперь говорят, что они ошиблись.

5) Большетокмакское дело (Днепропетровской области). Арестована группа работников района. Ленский – заворг РПК, Косяченко – зав. райснабом, Дворник – зав. райзем-отделом, Зык – зав. райфинотделом, Долгов – председатель горпо, пробравшиеся в партию, скрыв при вступлении свое прошлое (сыновья кулаков), – активно боролись и организовывали борьбу против хлебозаготовок, не только не вели никакой борьбы с кулаком, но попустительствовали ему, а также ряд других, более мелких дел. Все эти дела еще не окончены, по ним ведется следствие.

Объявленная в отношении 5 районов партийная чистка пока ощутимых результатов в отношении непосредственного влияния на усиление хлебозаготовок еще не дала. Во-первых, она фактически началась только дней 6-7 тому назад, во-вторых, вследствие того, что решение о чистке недостаточно использовано всей областной и районной прессой в целях преодоления кулацкого саботажа в хлебозаготовках. ЦК принял меры к усилению этой работы. 6-7 дней чистки подтвердили огромную засоренность парторганизаций этих районов чуждыми и часто прямо антисоветскими элементами. Открытым практически остается вопрос о вы-

сылке вычищенных коммунистов, пока что мы предложили составить списки исключенных, которых следует выслать, так как применять эту меру огульно ко всем исключаемым едва ли целесообразно.

IV. В отношении единоличников сдвиг имеется, но именно здесь больше всего нужен непрерывный, систематический и решительный нажим. Малейшее ослабление работы в надежде, что "теперь пойдет", сейчас же дает уменьшение заготовок. Это показывают последние пятидневки. Наиболее хорошие результаты из репрессий дает натурштраф и лишение усадебной земли.

Основными областями в отношении единоличника сейчас являются Харьковская и Черниговская области (первой осталось взять еще 6,2 млн. пудов, второй 2,1 млн. пудов).

В отношении Киевской и Винницкой областей можно считать, что выполнение плана по единоличному сектору обеспечено. За последнее время начали более широко применяться и методы общественного воздействия. По единоличному сектору нам осталось заготовить еще 12 млн. пудов. Цифра очень серьезная.

V. По гарнцевому сбору (мерчуку). Можно считать совершенно установленным, что недовыполнение поступления мерчука в этом году по сравнению с прошлым годом является результатом:

а) Широкого развития тайного помола, в некоторых случаях даже механизация этого помола со взиманием даже мерчука. Борьба с этим почти не велась.

б) Огромных хищений на мельницах, аппарат которых чрезвычайно засорен спекулятивными и антисоветскими элементами.

За этот период через нашу комиссию по рассмотрению приговоров к высшей мере прошло 6 дел о крупных хищениях на мельницах, о раскрадывании мерчука и продаже его на частном рынке, несколько крупных дел имеются еще в ГПУ.

В настоящее время ГПУ закончена произведенная по нашему постановлению проверка личного состава сельскохозяйственных мельниц Украины. Картина засоренности и злоупотреблений выявлена исключительно безобразная. Чтобы не повторять, прилагаю просто записку ГПУ.

К этому нужно добавить, что на элеваторах и заготовительных пунктах Заготзерно положение тоже неблагополучное. Аппарат Заготзерно, особенно внизу, сильно засорен. Всякого рода "комбинации" и воровство, стоящие государству десятков тысяч пудов хлеба, имеют широкое распространение. Нужна жестокая чистка и этого аппарата.

VI. Положение в совхозах.

Безусловно неблагополучно положение в совхозах. Темпы сдачи хлеба совхозами, а также состояние борьбы за мобилизацию всех ресурсов в совхозах, многочисленные факты бесхозяйственности и утрат, а также вскрытые за последнее время по некоторым совхозам крупные злоупотребления говорят о том, что при настоящем положении дела план хлебосдачи совхозами не обеспечен. Осталось совхозам сдать еще 4,8 млн. пудов хлеба.

VII. Принимаемые нами меры по усилению хлебозаготовок и выполнению плана следующие:

1. Основное внимание ЦК сосредоточено на организаторской части работы по хлебозаготовкам, на правильном распределении партсил. Под особое наблюдение сейчас взяты наиболее решающие области – Днепропетровск, Одесса, Харьков. В соответствии с этим в Днепропетровск переброшен дополнительно т. Затонский с группой работни-

ков, в основном закончивших работу в Киевской и Винницкой областях, а в Одессу – т. Любченко также с группой работников. Перед секретарями обкомов этих областей, а также командированными туда членами ПБ ЦК КП(б)У поставлена задача быстрого, коренного улучшения организационного руководства хлебозаготовками как из областного центра, так и, в первую очередь, в главных решающих районах.

2. Организованы комиссии (из 4 чел.) во главе с первым секретарем обкома для повседневного руководства применением судебных репрессий, отбора наиболее значительных дел и постановкой в связи с этим соответствующей массовой партийной работы как через печать, так и непосредственно колхозах, селах и районах, где проводятся наиболее серьезные судебные процессы. Установлено наблюдение за тем, чтобы все дела, назначенные к передаче в суд, были проведены вплоть до выполнения приговора не больше как в 10 дней.

3. Так как по заготовкам в большинстве областей имеется значительное недовыполнение по продовольственным культурам (пшеница, рожь), нами принят ряд мер к усилению поступления этих культур. Еще раз объявляю, что план в отношении областей, районов и колхозов будет считаться выполненным только при выполнении продкультур. Организуемая в колхозах, уже выполнивших свои планы, но не выполнивших по культурам, дополнительная сдача ржи, пшеницы в обмен на фуражные культуры, возврат части пшеницы и ржи из выданных по трудодням и др. меры.

4. В ряде районов Винницкой, Киевской областей и АМССР уже установлена безусловная возможность дополнительной заготовки хлеба у колхозов, выполнивших свои планы, а также у колхозников, получивших по трудодням

большое количество хлеба. Для этого необходимо быстро решить вопрос об условиях этой заготовки.

Украине еще осталось заготовить:

По колхозам.	69,4	млн.	пудов
По единоличникам.	12,0	"	"
Всего по селянскому сектору.	81,4	"	"
По совхозам.	4,8	"	"
По мерчуку декабрь-январь.	6,0	"	"
Всего:	94,0	млн.	пудов

Если считать, что мы будем заготавливать до 1 февраля, то в среднем за пятидневку мы должны давать 8,5 тыс. пудов. Эта цифра при настоящих условиях для нас очень большая. Для этого необходимо добиться, чтобы в первую очередь Днепропетровская и Одесская области увеличили свои заготовки хотя бы на протяжении 4-5 пятидневок до 3 млн. пудов в пятидневку каждая (вместо 1100 пудов по Днепропетровской и 1300 пудов по Одесской в настоящее время), Харьковская область до 2 млн. пудов в пятидневку (вместо 1300 пудов сейчас).

Такого повышения хлебозаготовок, невзирая на большие трудности, можно добиться значительным усилием и улучшением работы. К сожалению, этого уровня на сегодняшний день мы еще не достигли.

С. Косиор

ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 101. Спр. 1113. Арк. 96-107.

Документ № 9

Лист ЦК КП(б)У всім секретарям райкомів, головам райвиконкомів, уповноваженим обкомів про обов'язкове вивезення всіх наявних колгоспних фондів, у тому числі і посівного, в рахунок виконання плану хлібозаготівель

24 грудня 1932 р.

В связи с отменой постановления ЦК КП(б)У от 18 ноября с. г. о колхозных фондах предлагаем:

1. Во всех колхозах, не выполнивших плана хлебозаготовок, в пятидневный срок вывезти все без исключения наличные колхозные фонды, в том числе и семенной, в счет выполнения плана хлебозаготовок.

2. Всех, оказывающих этому делу сопротивление, в том числе и коммунистов, арестовывать и предавать суду.

3. Предупредить всех председателей колхозов, что в случае, ежели по истечении указанного срока будут обнаружены какие-либо невывезенные или скрытые фонды, амбары и т. п., председатели, а также другие виновные в этом должностные лица будут привлечены к судебной ответственности и сурово покараны.

4. Обязать секретарей РПК, председателей РИК и уполномоченных обкома в 24 часа вручить настоящее постановление председателям колхозов под расписку.

Косиор
Строганов
Алексеев

ЦДАГО України. Ф. І. Оп. 101. Спр. 1112. Арк. 184.

Документ № 10

Доповідна записка Ворошиловського міськкому партії Донецькому обкому КП(б)У про занесення на «чорну дошку» колгоспу с. Городище за систематичне невиконання планів хлібозаготівель та необхідність застосування репресивних заходів у зв'язку з куркульським саботажем

4 січня 1933 р.

Село Городище является наиболее крупным селом в Ворошиловском районе – насчитывает более 1000 дворов, в большинстве своем старообрядцы, для которых сельское хозяйство всегда являлось только побочным источником доходов, преобладающее количество хозяйств всегда занималось торгашеством. Наибольшая прослойка кулачества была именно в этом селе.

В этом отношении характерно, что все мероприятия и политические кампании в с. Городище приходилось проводить с большим трудом и при активном сопротивлении большей части населения. Кроме злостного саботажа мероприятий Советской власти, в этом селе в годы гражданской войны оседали и укрывались бандитские группки, конокрады и пр.

За весь период, ни в одном году с. Городище план хлебозаготовок не выполнило.

Упорное игнорирование мероприятий партии и Советской власти на селе, круговая порука, родственные связи с раскулаченной верхушкой села крепко сохранились и по сей день, несмотря на 3-летнее существование колхоза, охва-

тывающего преобладающее большинство крестьянского населения.

В 1931 г. план хлебозаготовок 10 тыс. ц при посевной площади зерновых 4,647 га, выполнен на 64%, в то время, когда план по району выполнен на 105%.

В 1932 г. план 6,5 тыс. ц, на 2 января, выполнен на 23,9%.

За 2 месяца пребывания колхоза на черной доске (ноябрь и декабрь) сдано государству 373 ц – 5,6% годового плана, в том числе и переобмолот – 83 ц, возвращено с усадеб и незаконно полученного – 63 ц, изъято разворованного – 6 ц.

Столь незначительное увеличение плана за этот период и отношение колхозников ко всем репрессиям, связанным с занесением колхоза на черную доску, показывает, что кулацкий саботаж еще не сломлен и примененные меры воздействия экономически недостаточно сильно действуют на колхозников данного села, особенно в связи с тем, что почти каждый двор так или иначе связан с производством, а торгашеская психология и опыт значительной части населения крайне усложняет обстановку борьбы за хлеб, тем более, что к поведению городищан присматриваются и пытаются подражать ряд окружающих колхозов. Городищане не проявляют себя особенно изобретательными в изыскании новых форм кулацкого саботажа и изощренных методов обхода репрессивных мер, особенно в отношении торговли и приобретения товаров.

Необходимо подчеркнуть такую особенность с. Городище, что отлив в производство идет, главным образом, по пути оседания их в кустпромартелях, близлежащих мелких кустарных шахтенках, карьерах (из 1000 дворов села заняты на шахте 6-7 "Артельуголь"–162, "Коопантрацит" – 179, "Криворожская артель" – 18, "Промстройматериал" – 125, одиночки по всему району – 108 и только в совхозе, расположенном в данном селе – 113).

К началу уборочной кампании в колхозе числилось 600 дворов – 1753 человека трудоспособных, фактически работало 400-450 человек. В настоящее время выходит на работу 170-180 человек.

В результате тщательной проверки установлено, что запрещение торговли не произвело ожидаемого эффекта, так как население, через членов своей семьи и родственников, работающих на производстве, продолжало пользоваться товарами рабочей кооперации как по месту работы, так и в отделениях села.

Вынос для продажи сельскохозяйственных продуктов производят всякими скрытыми путями и видами, главным образом, на ст. Дебальцево. В индивидуальном пользовании сельчан с. Городище имеется 365 коров, 62 штуки молодняка, 56 лошадей, 10 пар быков (кроме мелкого скота), приусадебных земель 100 га и фруктовых садов – 28 га, представляющих большой доход этим хозяйствам, благодаря сбыту сельскохозяйственных продуктов на пристанционных пунктах, сравнительно недалеко расположенных. Приняты меры воздействия:

1. Кроме закрытия торговой сети – сельпо и Донбассторга, установлен строго закрытый, по списку, отпуск товаров в имеющемся на селе угольном и совхозном рабкоопах. Снято со снабжения 1020 человек членов семей колхозников и единоличников, работающих на производстве.
2. Досрочно удержаны кредиты в сумме – 23547 руб.
3. Снято 3 трактора МТС, обслуживающих колхоз.
4. Произведена проверка состава колхоза, в результате которой вычищено 58 человек (3 кулака, 22 родственника кулаков, 32 человека воров, лодырей, спекулянтов и подкулачников). Изгнание из колхоза этой группы, разлагавшей колхоз и организовавшей сопротивление, было произведе-

но на собраниях колхозных бригад при поддержке колхозного большинства.

5. Возвращено на кулацкий выселок в районе 43 кулацких семьи, бежавших оттуда на прежнее место жительства в с. Городище.

6. Отдано под суд правление колхоза; следствием установлены большие злоупотребления, дело подлежит разбору облсуда, куда оно направлено 23 декабря и до сих пор ответа не последовало.

7. Снят и сдан в хлебозаготовку имевшийся в колхозе посевфонд в количестве 356 ц.

Вся эта работа проводилась в надлежащем сочетании с организацией массовой работы и привлечением к активному участию в хлебозаготовках лучшей части колхозников – актива.

В колхозе работает бригада ГПК в количестве 10 человек руководящего районного актива.

Чтобы нанести решительный удар хроническому кулацкому саботажу в с. Городище, просим обком партии санкционировать применение дополнительно к колхозу с. Городище таких репрессивных мер:

1. Наложить на колхозников и единоличников штраф мясом в размере 15-месячной нормы.

2. Из имеющейся в колхозе в количестве 1,3 тыс. га лишней земли, отрезать, в порядке репрессии, лучшие участки и передать для продбазы угольщикам.

3. Произвести увольнение с предприятий минимум 150 человек жителей с. Городище, проявляющих себя активно в саботаже и срыве хлебозаготовок, маскирующихся званием и положением производственников – "рабочих", с предварительным обсуждением персональных списков лиц, подлежащих увольнению, в организациях села и на колхозных кутках.

4. Огласить предупреждение колхозу и жителям с. Городище, что в случае продолжения саботажа хлебозаготовок и круговой поруки в утайке разворованного хлеба, городскими организациями будет поставлен перед правительством вопрос о выселении саботажников в северные области и заселении села добросовестными колхозниками пригородной черты с тем, чтобы дома колхозников сел, близко расположенных к производству, предоставить нуждающимся в жилье рабочим промышленности.

5. Просить ускорить выезд сессии облсуда по делу правленцев колхоза Городище.

Секретарь Ворошиловского горкома КП(б)У Холохоленко Уполномоченный обкома Лырев.

ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 2264. Арк 38-40.

Документ № 11

Постанова бюро Маріупольського міськкому КП(б)У про факти куркульського саботажу щодо здачі хліба та заходи по виконанню плану хлібозаготівель

6 січня 1933 р.

Бюро ГПК отмечает резкое падение темпов хлебозаготовок за последний период в ряде сельсоветов, явный кулацкий саботаж хлебозаготовки и невыполнение неоднократных директивных указаний президиума горсовета и горпарткома по усилению темпов плана хлебозаготовок, что является результатом оппортунистической демобилизован-

ности и примиренческого отношения к кулацкому саботажу. В результате в ряде сельсоветов хлебозаготовка прекратилась, несмотря на значительное недовыполнение планов.

Бюро ГПК постановляет:

1. За саботаж и злостное сопротивление выполнению плана хлебозаготовок, вывезти в счет хлебозаготовки все фонды и так называемые посевные фонды из следующих колхозов: им. Ворошилова и им. Молотова – Мангушского сельсовета, им. завода Ильича, "1 Мая" – Ялтинского сельсовета, "Спартак" – Урзуфского сельсовета, им. Чубаря и "1 Мая" – Хрещатицкого сельсовета, им. ОДВК – Седо-Васильевского сельсовета, им. Ленина – Хомутовского сельсовета, им. Сталина, "1 Кирилловская" – Келлеровского сельсовета, "Красный партизан" – Сартанского сельсовета, им. Коминтерна – Талаковского сельсовета, "3-й решающий" Успенского сельсовета.

2. Обязать под личную ответственность секретарей партячеек и уполномоченных ГПК этих колхозов обеспечить вывозку всех фондов в 3 дня, проведя вокруг этого мероприятия массово-разъяснительную работу, мобилизовав колхозный актив и колхозников на полное выполнение плана хлебозаготовок, разоблачая кулацкую деятельность и саботаж хлебозаготовок.

3. Для обеспечения вывоза в 3-дневный срок из этих колхозов всех фондов, мобилизовать потребное количество автомашин в организациях города и на предприятиях. На местах, кроме транспортных средств в колхозах, мобилизовать лошадей единоличников. За мобилизацию автомашин возложить ответственность на тт. Дзюбу и Дахновского.

4. Предупредить отстающие колхозы, что если в ближайшие дни не будет перелома в темпах хлебозаготовок к ним будут применены еще более решительные меры.

5. За возглавление кулацкого саботажа хлебозаготовок, преступно кулацкой деятельности в период уборки урожая, в результате чего погибла на полях значительная часть урожая, бывшего секретаря Урзуфской партячейки т. Щербакова, бывшего председателя Урзуфского сельсовета Попова – исключить из рядов партии, поручить прокуратуре рассмотреть материалы и привлечь к уголовной ответственности.

Поручить контрольной комиссии привлечь к ответственности уполномоченных горпарткома бывших в период уборочной кампании.

6. За контрреволюционный кулацкий саботаж, организованный в колхозах "Фос", им. завода Ильича, им. Ворошилова – Ялтинского сельсовета, руководителями колхозов во главе с "коммунистами": Мердов Николай – председатель колхоза "Фос", кандидат партии; Ярмаш Петр, член ЛКСМ, секретарь ЛКСМ ячейки колхоза "Фос"; Якин Александр, кандидат партии, колхозник колхоза "Фос"; Харакоз Николай, член ЛКСМ, рядовой колхозник; Журначи Павел, член ЛКСМ, весовщик, артель им. Ворошилова; Константинов – кандидат партии, которые организованно проводили хищение колхозного хлеба с полей и сокрытие его в ямах, исключить из рядов партии "коммунистов" – Мердова Николая, Якина Александра, Константинова; предложить ГК ЛКСМУ комсомольцев Ярмаша Петра, Харакоз Николая, Журначи Павла, Анабаш Федора исключить из рядов комсомола и предать их суду; суд провести показательным в с. Ялте Ялтинского сельсовета.

Державний архів Донецької області. Ф. 19. Оп. 1. Спр. 340. Арк. 5-6.

Документ № 12

Доповідна записка Макіївського міськкому партії Донецькому обкому КП(б)У про продовольчий стан у районі та заходи надання допомоги населенню

8 березня 1933 р.

На Ваш запрос от 28 февраля с. г. сообщаем, что в начале февраля горпарткому от городского отдела ГПУ поступили сведения, что в Слюсарошуруповском сельсовете артель «Ленинский путь» и Екатеринохопровском сельсовете артель «Волна коллективизации» появилось массовое голодание и опухание от голода колхозников и лиц вне колхоза, употребление в пищу колхозниками «Ленинский путь» и единоличниками дохлых лошадей. По этому вопросу было поручено фракции горсовета проверить это на месте, и 14 февраля с. г. в вышеуказанные колхозы выехал член президиума горсовета т. Геращенко И. На основании непосредственной проверки на месте по всем перечисленным источникам установлено следующее: по данным руководства обоих сельсоветов и личного ознакомления в указанных колхозах ярко выраженных признаков голодания среди единоличников не имеется. В отношении кулацких семей имеются данные, что такие живут значительно лучше единоличников, пользуясь поддержкой продуктами со стороны родственников, живущих на территории этих 2 сельсоветов. И только в Екатеринохопровском сельсовете есть 4 раскулаченных семьи, которые живут попрошайничеством. Случаев смерти от голода ни в одном сельсовете не было. Колхозником артели «Ленинский путь» Семчуковым В. К. конина действительно бралась не

для употребления в пищу, а для приманки лисиц, т. к. он является охотником и ходит на охоту. Семчуков Д. Я. тоже брал конину для своей собаки. 2 дня спустя после того, как он брал конину – его жена, при изучении этого дела т. Геращенко, у соседа Дегтярева приготовляла кукурузу для каши.

Имеются случаи, что те, кто кричит, что пухнет с голоду, попристраивали у себя в доме ручные мельницы и тайком от других мелют для себя зерно (колхозник Черновол артель «Ленинский путь»). Член президиума горсовета т. Геращенко нам сообщил, что ознакомившись с отдельными «голодающими», считает, что надобности употребления в пищу дохлой конины не было, тем более, что у 50% бравших конину имеются собственные коровы, кое-что из соленых овощей и домашняя птица. Бесспорно, что конина бралась для других надобностей.

Правлениями колхозов ослабевшим колхозникам оказывается помощь продуктами в размере дневной дачи – нормы тем, кто выходит на работу. Для этой цели артель «Ленинский путь» имеет 12 пудов разного зерна, вымолоченного за последние дни и 50 кг капусты. Артель им. Шевченко – 30 пудов отходов (зерно) и дает теперь уже поллитра молока на работающего. Артель «Вільна праця» имеет 25 пудов смолотого зерна. Фракцией горсовета поручено начальнику городского отдела ГПУ т. Кутыреву ускорить разрешение вопросов, связанных с выселением кулаков по Слюсарошуруповскому и Екатеринохопровскому сельсоветам и очистить территорию этих сельсоветов от кулацких элементов, подлежащих высылке. Предоставлено право председателям этих сельсоветов, отдельным единоличным хозяйствам, желающим выехать с семьями на подыскание места работы, выдавать разрешение на беспрепятственный выезд.

В Екатеринохопровском сельсовете для артелей «Ленинский путь», «Вперед» и им. Шевченко открыта одна ветряная мельница и предложено председателям Слюсарошуруповского и Екатеринохопровского сельсовета выдавать справки колхозникам на помол зерна на этой мельнице.

Городской милицией проведено очистку этих сельсоветов от уголовного элемента, временно прикомандировано работников милиции для прекращения развивавшихся на территории этих сельсоветов краж у колхозников соления, птицы, скота и другого продовольствия.

Для постоянной связи и руководства по Слюсарошуруповскому сельсовету фракцией горсовета прикреплен член президиума горсовета заведующий земотделом т. Шевченко, а по Екатеринохопровскому сельсовету заведующий отделом наробраза т. Радченко. В дальнейшем о положении в этих сельсоветах будем информировать дополнительно.

Секретарь горкома КП(б)У Карпов

Державний архів Донецької області. Ф. 326. Оп. 1. Спр. 130. Арк. 16.

Документ № 13

*Довідка Донецького обласного відділу ДПУ Донецькому обкому КП(б)У про посилення продовольчих труднощів у ряді районів області та смертність населення на грунті голодування**

9 березня 1933 р.

По материалам райаппаратов ГПУ, полученным нами за последнюю декаду, видно, что в ряде районов области

продовольственные затруднения местами принимают угрожающие формы и размеры.

В отдельных селах наряду с поголовным голоданием колхозников отмечается и увеличивающаяся смертность.

За период с 27 февраля по 9 марта с. г. включительно по 21 району области зарегистрировано 1008 голодающих семей.

Из указанных 1008 семей – в 648 из них голодающих членов семьи установлено 2569 человек. Из них членов и кандидатов партии 11 человек.

Из общего количества голодающих к единоличным семьям относится 12 семей с количеством членов семьи в них – 61 человек.

В отдельности по районам, указанное количество голодающих разбивается следующим образом:

№№ по порядку	Район	Колич. голод. семей с установ. колич. чл. семьи	В них голод. членов семей	К-во семей с неустан. числом чл. семьи	Примечание
1	2	3	4	5	6
1.	Верхнетеплянский	291	1335	—	одиночек 39 человек Поражено фактами голодания по 21 району 66 сельсоветов, в них колхозов — 70
2.	Новопсковский	190	570	2	
3.	Старобельский	53	140	19	
4.	Мариупольский	26	125	24	
5.	Славянский	21	79	42	
6.	Новоайдарский	12	62	72	
7.	Беловодский	12	58	33	
8.	Троицкий	10	39	15	
9.	Краматорский	14	75	2	
10.	Красный Луч	8	37	2	
11.	Луганский	3	23	45	
12.	Меловской	6	17	6	
13.	Константиновский	1	4	15	
14.	Старокаранский	—	—	33	
15.	Волновахский	—	—	28	
16.	Гришинский	—	—	7	
17.	Ровенецкий	—	—	2	
18.	Старокерменчикский	10	—	10	
19.	Староникольский	—	—	1	
20.	Рубежанский	5	22	—	
21	Лиманский	1	5	2	

Из числа голодающих, употребляли в пищу падаль: в 50 случаях мясо кошек и в 2 случаях собак, и суррогаты подавляющее большинство.

Кроме того, на почве голода, в с. Володарском Старони-кольского района зарегистрирован один случай убийства. Была убита 102-летняя старуха Б. Убийца Б. арестована, в убийстве созналась.

В Новопсковском районе в с. Шапарском был зарегистрирован факт людоедства. Колхозница Х. со своей 16-летней дочерью зарезала свою 11-летнюю внучку.

За период с 1 февраля по 9 марта с. г. включительно на почве голода по 12 районам области умерло 267 человек, из них: детей (по не совсем точному учету) 76 человек. Из них к семьям единоличников относится 20 детей.

По районам число умерших распределяется так:

Районы	Общее число умерших	Из них детей	К семьям единолич. относятся	Примечание
Новопсковский	111	38	5	По этому району с 1 января по 20 февраля с. Шапарском умерло 74 человека. В с. Целуйково по артели «Коминтерн» — 29 человек.
Беловодский	32	10	—	
Рубежанский	26	2	2	
Волновахский	18	—	—	
Меловский	13	9	—	
Троицкий	8	7	7	
Старобельский	45	7	3	
Новоайдарский	8	3	3	
Старокаранский	2	—	—	
Теплянский	2	—	—	
Мариупольский	1	—	—	

Попутно с приведенными фактами действительного голодания в отдельных районах области: Гришинском, Старокаранском, Старокерменчикском, Славянском и Мариупольском, за последнюю декаду отмечено 11 фактов симуляции голода, причем 6 из них относится к Мариупольскому району: колхоз «Молотова» Урзуфского сельсовета.

Заместитель начальника Донецкого
областного отдела ГПУ Соколов

Державний архів Донецької області. Ф. 326. Оп. 1. Спр. 130. Арк. 19-21.

Документ № 14

Довідка ДПУ УСРР про продовольчі труднощі та вражені голодуванням райони України

12 березня 1933 р.

По данным, поступившим в феврале – марте, продзатруднения зафиксированы в 738 населенных пунктах 139 районов, где голодает 11 тыс. 067 семей.

В числе голодающих острым заболеванием на почве недоедания подвержено 17 тыс. 308 человек.

За этот же период умерло от голода – 2 тыс. 487 человек.

Наибольшее количество фактов голода зарегистрировано в конце февраля и начале марта. В отдельных местах это явление приняло массовый характер.

По отдельным областям Украины приведенные цифры разбиваются:

Область	Колич. р-ов	В них поражено насел. пунктов	Колич. голодающ. семей	В т. ч. больных (душ)	Умерло
Днепропетровская	35	336	6436	16 211	1700
Киевская	27	75	1363	253	417
Винницкая	20	82	625	201	59
Донецкая	29	83	573	409	263
Одесская	14	32	131	83	11
Харьковская	5	20	116	151	37
АМССР	9	110	1823	—	—
Итого	139	738	11 067	17 308	2487

Наиболее поражены продзатруднениями – Днепропетровская, Киевская области и АМССР. По количеству голодающих семей, подверженных заболеваниям и смертности, особенно выделяется Днепропетровская область.

Преобладающее количество голодающих – колхозники. К ним относятся, главным образом, многосемейные хозяйства, выработавшие незначительное количество трудодней. Зарегистрированы также факты голода среди колхозников, выработавших большое количество трудодней, но не получивших в колхозе продуктов питания, в результате разбазаривания и кражи хлеба в момент уборки.

Среди единоличников испытывают продзатруднения многосемейные, главным образом бедняцкие хозяйства. Большинство из них в последнее время не занималось сельским хозяйством.

Голодающие семьи употребляют в пищу разные суррогаты (кукурузные качаны и стебли, просяную шелуху, сушонную солому, травы, гнилые арбузы и буряки, картофельную шелуху, стручки акации и т. п.). Зарегистрированы факты употребления в пищу мяса кошек, собак и павших лошадей.

Случаев людоедства зарегистрировано 28. Большая часть их относится к 3-й декаде февраля и началу марта. 19

случаев людоедства из 28 приходятся на Киевскую область.

В феврале также имели место 13 случаев трупоедства.

В районах, где отмечены факты голода, созданы специальные комиссии для мобилизации средств и оказания немедленной помощи. Областными организациями выделены продовольственные фонды для районов наиболее пораженных продзатруднениями.

Приложение: Фактический материал и список районов, наиболее пораженных продзатруднениями.

Пом. начальника секретно-политического отдела
ГПУ УССР Александровский

Фактический материал

Уманский район. Из 39 сел района продзатруднениями охвачено 22 села, где голодает 1076 семей с общим количеством 3336 человек, из них: колхозных семей – 678, единоличных – 398.

Среди голодающих отмечены массовые заболевания безбелковыми отеками.

В Умани имеется свыше 100 семей красноармейцев, которые находятся в тяжелом положении, так как совершенно не получают продуктов питания. Красноармейские семьи целой делегацией посетили командира дивизии, расположенной в г. Умани, с просьбой об оказании помощи.

По городу и селам значительно увеличилась смертность на почве голода. За февраль месяц умерло от голода 230 человек. Кроме того в больницах умерло 103 человека,

подобранных милицией на улицах в совершенно истощенном виде.

Также увеличилась беспризорность, налеты и кражи продуктов питания. Зарегистрировано 10 убийств, произведенных исключительно для грабежа продуктов питания.

Президиумом райисполкома создана специальная комиссия для изыскания средств и оказания помощи голодающим. В г. Умани организованы 2 столовые на 300 человек – одна для детей рабочих, другая для неорганизованного населения. В селе Текучем открывается детдом на 150 детей с обслуживанием 6-ти близлежащих сел. Этому же селу намечено оказать единовременную помощь голодающим колхозникам и единоличникам.

(Киевская область)

Н. Васильковский р-н. В районе голодает 922 семьи, среди них опухших и заболевших 1 тыс. 721 человек. Умерло от голода 508 человек. Смертность значительно увеличилась в связи с распространившейся эпидемией тропической малярии, дающей большой процент смертных исходов, вследствие крайней истощенности населения от голода.

Голодающие питаются всякими отбросами, падалью и различными суррогатами. В районе отмечена торговля спекулятивного элемента трупами кошек, собак и мясом павших лошадей. Средняя стоимость трупа собаки – 12 руб., килограмма мяса павшей лошади – 6-8 руб. Расплата в большинстве случаев производится вещами (одеждой, коврами и проч.). Аналогичное положение в ряде других районов.

Акимовский район. Голодает 903 семьи, опухло от недоедания 2 тыс. 408 человек, умерло от голода 220 человек.

Павлоградский район. Голодает 833 семьи, опухло от недоедания 2 тыс. 139 человек, умерло от голода – 290 человек.

Указаным районам областными и районными организациями оказана продовольственная помощь в количестве – 9 тыс. 800 пудов зернохлеба.

(Днепропетровская область)

Новопсковский р-н. В с. Шапарское из 230 семей (212 колхозных и 18 единоличных) совершенно не имеют продуктов питания и голодают 190 семей, которые употребляют в пищу разные отбросы, падаль, мясо кошек и собак.

Среди голодающих имеется 570 человек больных и опухших.

Умерло от голода 74 человека, в том числе 38 детей. Из числа умерших только 5 единоличников, остальные колхозники, выработавшие от 200 до 700 трудодней, получившие в свое время по 550 г хлеба на трудодень.

РИК оказана продпомощь в количестве 1 тонны зерна. Предложено правлению артели перемолоть 50 ц имеющихся отходов и снабдить печеным хлебом особо нуждающиеся семьи колхозников.

В. Теплянский р-н. В Краснооктябрьском и Б. Черниговском сельсоветах голодает 291 семья колхозников с общим количеством 1 тыс. 335 чел.

Значительная часть голодающих колхозников – бедняки. Большинство голодающих истощены, опухли и совершенно нетрудоспособны.

Райорганизациями приняты меры для оказания срочной помощи голодающим.

(Донецкая область)

Дубоссарский район. (Пограничный). В 9-ти селах района голодает 162 семьи колхозников и 88 семей единоличников с общим количеством 649 человек. Среди голодающих значительная часть опухших и заболевших от истощения.

Особенно поражено продзатруднениями с. Перерытое пострадавшее весной 1932 г. от наводнения. В селе голодает 93 семьи, в том числе 46 семей колхозников.

Из голодающих 6 семей употребляют в пищу «турецкое» просо, 8 семей питается исключительно стручками акации.

Аналогичное положение в Кодымском районе, где голодает 498 семей, с общим количеством 1 тыс. 193 человека. Из них: семей колхозников 383, единоличников 115.

ЦДАГО України. Ф. І. Оп. І. Спр. 2296. Арк. 8–12.

Документ № 15

*Із Доповідної записки ЦК КП(б)У Центральному комітету ВКП(б) про хід підготовки до весняної сівби, деякі причини тяжкого продовольчого стану в ряді областей та районів республіки, заходи надання допомоги голодуючим**

15 березня 1933 р.

Дней через 7-8 в южных районах Степи начнется сев. В настоящее время наряду с сообщениями о ходе подготовки к севу из всех областей поступают сообщения о тяжелом

продовольственном положении и с требованием помощи.

1. Продовольственное положение

Если в прошлом году замалчивали о тяжелом положении в районах, то в этом году наоборот – всячески стремятся выпятить наиболее тяжелые случаи, собрать и обобщить цифры. В очень многих сообщениях проглядывает целевое назначение информации – получить помощь из ЦК. Само по себе это было бы правильно, если бы области и районы эти свои требования предваряли или хотя бы сопровождали собственной энергичной работой по мобилизации местных ресурсов для организации помощи. Но этого, как правило, нет.

Имеющиеся в ЦК КП(б)У сведения как от обкомов, так и по линии ГПУ о размерах голодовок крайне разноречивы. Это объясняется тем, что достаточно серьезной и трезвой оценки положения без замалчивания и замазывания, как равно и без преувеличений и паники в областях, как правило, еще нет.

Поступающие из разных источников сведения говорят о том, что бесспорно наиболее тяжелое положение создалось в Днепропетровской области. Нужно сказать, что именно оттуда нам больше всего поступает информации о голодовках, об умерших и т. п., тогда как, например, по Одесской области сообщений очень мало и если судить только по сообщениям, то следовало бы считать Одессу одной из самых благополучных областей. На самом деле это, очевидно, далеко не так, и если Днепропетровск слишком уж афиширует и выпячивает свое тяжелое положение, то Одесса, наоборот, многое замалчивает. Во всяком случае, несомненно, что наиболее тяжело в Днепропетровске, ибо пока что – 60% всех сведений о количестве голодающих и больше 70% зарегистрированных случаев смертей приходится на Днепропетровск. Из 49 районов в Днепропетровской области тяжелыми считаются 21 район. На втором месте по количеству

сообщений о голодании стоит Киевская область, в которой особенно тяжелыми районами считаются 31. Здесь мы, несомненно, имеем очень серьезный рецидив прошлогодних голодовок в довольно широких размерах. Дальше по количеству пораженных районов идет Винница –17, Донбасс – 11 районов, Одесса – 14, Харьковская – 9 районов. Всего по регистрации ГПУ по Украине охвачено 103 района. Едва ли все эти цифры о количестве районов правильно отражают действительное положение дела. Тут дело не в количестве районов, а в размерах и степени распространения голодовок в каждом районе. В этом отношении как между областями, так и между районами существует большая разница. Мы предприняли через аппарат ГПУ подытоживание всех поступивших сведений о голоданиях и смертях и дней через пять будем иметь более достоверную картину. По сравнению с прошлым годом и в отношении пораженных районов, как и в отношении колхозов, получается значительно более пестрая картина. Тут явно поражены районы с наиболее разложенными колхозами и плохим ведением хозяйств. Основная часть голодающих это те, кто совсем не имел или имел очень мало трудодней, в особенности из числа многосемейных, а также единоличники. В особенности тяжело положение, так называемых «возвращенцев», т. е. тех, кто подчас вместе с семьями где-то бродил все время, а теперь в значительных количествах возвращаются обратно в свои села и колхозы. Вот почему голодающие имеются чуть ли не по всех районах, вот почему такое большое количество районов учтено в качестве тяжелых. Но солидную часть голодающих представляют также колхозники, хотя и выработавшие много трудодней, но получившие на руки очень мало хлеба. В этих районах 75-80 % выданного хлеба падает на общественное питание. Причем, конечно, относительно больше пострадали от

общественного питания как раз хорошие колхозники, а в особенности тяжело многосемейным. Есть случаи, когда выданный на руки хлеб отбирали обратно. Имеются также факты, когда очень многие колхозники и единоличники под влиянием паники хлеб попрятали и в тоже время голодают. По одной Днепропетровской области таких случаев обнаружено больше 50. Основная причина голода – плохое хозяйничание и недопустимое отношение к общественному добру (потери, воровство и растрата хлеба) в этом году перед массами выступает более выпукло и резко. Ибо в большинстве голодающих районов хлеба по заготовкам было взято ничтожное количество и сказать, что «хлеб забрали» никак невозможно. Это нужно сказать по отношению к большинству районов даже Днепропетровской области, тем более это выпирает, например, в Киевской области, где в этом году хлебозаготовки были совершенно ничтожны. Почему голодают в Киевской области, где хлебозаготовок мы в этих основных районах почти не брали. В этих районах был весной большой недосев яровых, была большая гибель озимых, а то, что собрали – проели на общественном питании, кто сколько хотел, а также растащили те, кто не работал. Здесь в самом тяжелом положении группа белоцерковских районов. Бывшие на местах товарищи рассказывают, что теперь о том, что «хлеб забрали» – на Киевщине почти совершенно не говорят, а винят себя за плохую работу, за то, что не сберегли хлеба, дали его растащить. В этом отношении, несомненно, имеется известный поворот среди колхозной массы, что сказывается в отношении к тем, которые не работали.

Однако это понимают далеко еще не везде и далеко не все колхозники. Уход из деревни, несмотря на чинимые препятствия, принял большие размеры. То, что голодание не научило еще очень многих колхозников уму – разуму показывает не-

удовлетворительная подготовка к севу как раз в наиболее неблагополучных районах. Необходимо сказать и о недостаточной политической работе наших партийных организаций, которые перед всеми этими тяжелыми фактами политики тушуются, теряются и не ставят вопросов достаточно остро о причинах этих тяжелых явлений и о том, что нужно делать, чтобы что-нибудь подобное не повторялось впредь. Как организуется помощь? С точки зрения ресурсов лучше всех обеспечена Днепропетровская и Одесская области. Первая за все время вместе с магаром получила 1 млн. 400 тыс. пудов хлеба, а Одесская 1000000. Из нашего резерва в 200 тыс. пудов мы выдали Киеву 140 тыс. пудов, Донбассу – 40 тыс. пудов и АМССР – 20 тыс. пудов. Надо сказать, что Киев, Винница и АМССР имеют значительные возможности для мобилизации внутренних ресурсов, им разрешена колхозная торговля, у них имеется ряд безусловно благополучных районов с хлебом. Но никакой серьезной работы до сих пор не налажено, главное устремление – получить помощь из центра. Особенно в этом направлении нужно указать на Винницу, которая безусловно имеет возможность справиться собственными средствами, однако, в этом направлении работы должными темпами не развивает.

Для продовольственной помощи нужен не только хлеб, а и другие продукты, овощи, картофель, мясо, жиры и т. п., а децентрализованные заготовки этих продуктов для нуждающихся районов идут из рук вон плохо.

Тяжелое положение создалось в мелких городах на существующих там предприятиях. Это предприятия преимущественно третьего списка и фактически их не снабжали, так как их снабжение падало на ту часть мерчука, который не поступал. В результате имеются случаи опухания среди рабочих и вообще создалось очень тяжелое положение. Уже второй месяц как некоторым городам (Зиновьевск, Бердичев, Житомир и др.) мы стали оказывать помощь за счет наших местных ресурсов, за счет усиления самозаготовок и т. п. В настоящее время помощь этим мелким городам мы значительно расширяем как по линии снабжения, так и общественного питания.

Уже в начале сева безусловно потребуется дополнительная продовольственная помощь Киевской области, Донбассу, АМССР, а также Днепропетровской, Харьковской и Винницкой областям. Эту помощь мы определяем в размере не менее 2 млн. пудов. Не меньше половины этого количества должно быть дано свекловичным районам для обеспечения обработки свеклы. Из указанного количества мы просим дать немедленно 300 тыс. т для Киевской области.

С. Косиор

ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 101. Спр. 1243. Арк. 159-163, 172.

*Не публікується та частина записки, де йдеться про безпосередню підготовку до весняної сівби.

Документ № 16

Повідомлення політсектора Донецького обласного земельного відділу Донецького обкому КП(б)У про продовольчі труднощі, смертні випадки та людоїдство

19 квітня 1933 р.

По полученным политсводкам начальников политотделов МТС наблюдаются по ряду районов из-за отсутствия

продовольственных фондов смертные случаи и людоедства, характерными из них являются:

По Белокуракарской МТС политсводка от 6 апреля по колхозам Карла Маркса, «Коминтерн», «Червоный хлебороб», «Нове життя», «Сталина», «Червоный прапор» остронуждающихся по неточным подсчетам 2452 человек. В этих колхозах за время январь, март месяц от недоедания умерло 578 человек, из которых 218 детей, 182 стариков, 189 трудоспособных.

Отмечены случаи людоедства, характеризующие следующими фактами: колхозник Бабенко Лука 28 марта у умершего брата отрезал голову, руки и ноги выбросил в реку, а остальное употребил в пищу.

Хрипунова Ирина задушила свою внучку 9 лет и с внутренностей готовила пищу. Хрипунов Антон от умершей сестры 8 лет вытащил внутренности и употребил в пищу и ряд других случаев.

По Старобельской МТС в колхозах села Плещаное на почве отсутствия продовольствия умерло 54 человека, Шульгине 96.

По Осиновской МТС в колхозах с. Писаревка 18 человек, Булашовка 30 человек. Со стороны местных и районных организаций оказывается недостаточная помощь. Имеются случаи невыхода на работу. Имеются опасения, что непринятие мер может отразиться на посевкампанию.

Ставя Вас об этом в известность, прошу дать соответствующие указания.

Начальник политсектора облземотдела *Кудрявцев*

Секретарь *Толмачева*

Державний архів Донецької області. Ф. 326. Оп. 1. Спр. 130. Арк. 47.

ЗМІСТ

Закон України № 376-V «Про Голодомор 1932-1933 рр. в Україні»........3
Указ Президента України........7
Слово до читача голови. Донецької облдержадміністрації...12
Слово до читача голови Костянтинівської райдержадміністрації........13
Слово до читача. Костянтинівського міського голови........14
Історичний екскурс Костянтинівського району........19
Історичний екскурс м. Костянтинівки........17
Б.Ф. Парсенюк. «Чорні сторінки історії»........24
Свідчення очевидців........56
Подольська Н.І........55
Куц Н.М........55
Говорунова М.П........56
Гаранова А.О........56
Бабич Л.А........57
Гончар Г.Т........58
Муковоз М.Т........59
Жаворонкова М.Д........59
Похилая Н.Т........60
Файзуліна Г.Я........60
Верба М.И........61
Вшанування пам'яті жертв Голодомору........63

Свеча на ветру..63
Голодомор, как индикатор памяти..66
Із забуття – в безсмертя...69
Ті дні у пам'яті народній..71
Сценарій «Голодомор 1932-1933 років в Україні – геноцид українського народу»...76
Місцева преса про Голодомор 90
Заходи по вшануванню пам'яті жертв Голодомору у центральній міській бібліотеці ім. Горького.....................97
Заходи по вшануванню пам'яті жертв Голодомору у міському краєзнавчому музеї...100
Список людей по м. Костянтинівці, причиною смерті яких, за експертизою діагнозів, міг бути голод.....104
Список людей по Костянтинівському району, причиною смерті яких, за експертизою діагнозів, міг бути голод.....112
Мовою документів..113

Громадсько-політичне видання

ТРАГІЧНІ РОКИ

м. Костянтинівка, Костянтинівський район Донецької області

Серія книг «Гірка пам'ять. Голодомор 1932-1933 рр. на Донеччині»

Історичний нарис, свідчення мешканців міста та району, документи, вшанування пам'яті жертв Голодомору

Мова українська та російська

Упорядник ***Блєднов Станіслав Федосійович***

Відповідальні за випуск
Ягмурова Інна Іванівна,
Трубчанінова Олена Анатоліївна,
Смолянинова Вікторія Вікторівна,
Бондаренко Олена Валентинівна

*Верстальник – **Саввіна С.О.***

Підписано до друку 15.09.08.
Формат 60х84 1/16. Папір оф. Гарнітура TimesNew.
Умовн.-друк. арк. 11,16. Облік.-вид. арк. 11,50.
Тираж 500 прим.

Видавництво КП «Регіон»,
83048, м. Донецьк, пр. Тітова, 8б, оф. 807.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 1893.

Видавництво СПД Блєднов С.Ф.,
83048, м. Донецьк, пр. Осв. Донбасу, 10а, к.34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовників
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 2475.

Друк – ФОП Малихіна І.Б.
83014, м. Донецьк, вул. Лівобережна, 20.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовників
і розповсюджувачів видавничої продукції ДЦ № 135.